

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**GAZIANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM: ETKİLERİ VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİKMET YILMAZ

GAZIANTEP
TEMMUZ 2015

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**GAZİANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM: ETKİLERİ VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİKMET YILMAZ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL

GAZİANTEP
TEMMUZ 2015

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**GAZİANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM: ETKİLERİ VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Hikmet YILMAZ

Tez Savunma Tarihi: 23.07.2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Arif ÖZSAĞIR
Enstitü ABD Başkanı V.

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

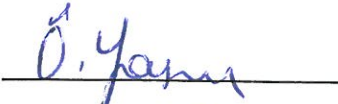
Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL

Yrd. Doç. Dr. Nisa SEÇİLMİŞ

Yrd. Doç. Dr. Özlem UĞURLU

ABSTRACT**INFORMAL EMPLOYMENT IN GAZİANTEP: THE EFFECT AND SOLUTION RECOMMENDATIONS**

YILMAZ, Hikmet

Master's of Thesis, Department of Economics

Advisor: Asst. Prof. Dr. Bilge KÖKSEL

July 2015, 102 pages

Informal employment, a sub-branch of informal economy, is a complicated and multi-dimensional phenomenon including various activities in terms of its reasons, results and process. The concept of informal employment meaning that workforce is not included any official records and statistics or included incompletely was first used as an informal sector in the Kenya Report within the scope of “World Employment Program” organized by International Labor Organization. Informal employment has appeared as an issue which is discussed a lot and for which solutions should be provided. Not only undeveloped or developing countries but also developed ones confront the problem of informal employment. It is important that the dimensions of the issue of informal employment, regarded as a barrier for the economy of Turkey and Gaziantep in particular should, be determined and proposals of solution should be put forward. Informal employment has both negative and positive outputs that have an impact on economy. The effects of the informal employment on particularly on Gaziantep economy have been studied in the study. It has been tried to develop stratejies towards decreasing informal employment specific to Gaziantep and all across Turkey.

Key words: Unregistered Economy, Unregistered Employment, Gaziantep.

ÖZET

GAZİANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM: ETKİLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

YILMAZ, Hikmet
Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL
Temmuz 2015, 102 Sayfa

Kayıt dışı ekonominin bir alt dalı olan kayıt dışı istihdam sebepleri, sonuçları ve işleyişi bakımından çok boyutlu, değişik faaliyetleri içine alan kompleks bir olgudur. İşgücünün hiçbir resmi kayıt ve istatistikte yer almaması ya da eksik olarak yer alması anlamına gelen kayıt dışı istihdam kavramı ilk defa 1970 yılında Uluslar arası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen “Dünya İstihdam Programı” kapsamındaki Kenya Raporunda Enformel Sektör olarak kullanılmıştır. Kayıt dışı istihdam, son yıllarda çokça tartışılan, çözümler üretilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkeler de kayıt dışı istihdam konusuyla karşı karşıyadır. Türkiye ve özellikle Gaziantep ekonomisinin önünde bir engel olarak görülen kayıt dışı istihdam konusunun boyutunun belirlenmesi ve çözümlerinin sunulması önem arz etmektedir. Kayıt dışı istihdamın birçok sebebi olduğu gibi bu sebeplerin oluşturduğu ve ekonomiyi etkileyen sonuçları da vardır. Çalışmada özellikle kayıt dışı istihdamın Gaziantep ekonomisi için etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye genelinde ve Gaziantep özelinde kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik stratejiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı İstihdam, Gaziantep.

ÖNSÖZ

Sosyal ve ekonomik açıdan geniş bir alanı etkileyen kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonominin bir alt dalı olan kayıt dışı istihdam konusunun boyutlarının belirlenmesi ve ortaya çıkaran sebeplerini anlayabilmek önem arz etmektedir. Kayıt dışı istihdamın sebepleri, sonuçları ve etkileri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu etkiler sadece kayıt dışı çalışan bireyleri değil, yoksulluk, haksız rekabet, göç, çarpık kentleşme vs. şekillerde tüm toplumu olumsuz yönde etkilemektedir.

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınması sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de çözümler üretilmesi gereken ciddi bir sorundur. Kayıt dışı istihdamı oluşturan sebepler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu sebeple kayıt dışı istihdamın önlenmesi için uygulanan yöntemler bütün ülkeler için aynı sonucu vermeyebilir.

Çalışmanın ilk aşamasından tamamlanmasına kadar geçen sürede ve beraber yaptığımız bilimsel çalışmalarda yol gösterdiği ve moral desteğini esirgemediği için değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL' e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Hikmet YILMAZ

15.05.2015

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ.....	1
İKİNCİ BÖLÜM	3
KAYIT DIŞI EKONOMİ	3
2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı.....	3
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı.....	9
2.2.1. Saklı Ekonomi.....	10
2.2.1.1. Yarı Kayıtlı (Beyan Dışı) Ekonomi.....	10
2.2.1.2. Kayıt Dışı İstihdam.....	12
2.2.2. Yer altı Ekonomisi.....	12
2.2.2.1. Yasa Dışı Ekonomik Faaliyetler.....	12
2.2.2.2. Kara Para.....	13
2.2.3. Hiç Kayıtlara Girmeyen (Enformel) Ekonomi.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	17
KAYIT DIŞI İSTİHDAM	17
3.1. Kayıt Dışı İstihdamın Kapsamı.....	17
3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Türleri.....	18
3.2.1. Çalışmaları Hiç Bildirilmeyenler.....	18
3.2.1.1. Çocuk İşçiliği.....	19
3.2.1.2. Kadın İş Gücü.....	21
3.2.1.3. Yabancı Kaçak İşçiler.....	22

3.2.1.4. Emekliler	23
3.2.1.5. Kayıt Dışı Çalışan Dul ve Yetimler	24
3.2.1.6. İşsizlik Aylığı Alıp Kayıt Dışı Çalışanlar	24
3.2.2. Çalışmalarını Eksik Bildirenler	24
3.2.2.1. Çalışmalarını Ücret ve Gün Olarak Eksik Bildirenler	24
3.2.2.2. İki veya Daha Çok İş Sahibi Olanlar	25
3.2.2.3. Deneme Süresince Kayıt Dışı Çalışanlar	25
3.3. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	26
3.3.1. Ekonomik Nedenler	27
3.3.1.1. İşsizlik ve Enflasyon	27
3.3.1.2. Rekabet Gücü	30
3.3.1.3. İşletmelerin Yapısı	30
3.3.1.4. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve Yoksulluk.....	31
3.3.2. Sosyal Nedenler	32
3.3.2.1. Nüfus Artışı ve Çarpık Kentleşme	32
3.3.2.2. Eğitim Seviyesi ve Bilgi Eksikliği	33
3.3.2.3. Çalışma Hayatındaki Değişim.....	34
3.3.3. Mali, İdari ve Yasal Sistemden Kaynaklanan Nedenler	34
3.3.3.1. Denetim Yetersizliği	34
3.3.3.2. Çalışma Yasaları	35
3.3.3.3. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenler	36
3.3.4. Diğer Nedenler.....	37
3.3.4.1. Bürokrasi	37
3.3.4.2. Siyasal Nedenler.....	38
3.4. Kayıt Dışı İstihdamı Ölçme Yöntemleri	38
3.4.1. Doğrudan (Mikro) Ölçme Yöntemi	38
3.4.2. Dolaylı (Makro) Ölçme Yöntemi	39
3.4.2.1. İstihdam Yöntemi.....	39
3.4.2.2. GSMH Yöntemi	40
3.4.2.3. Emisyon Yaklaşımı	40
3.4.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı	41
3.5. Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri	41

3.5.1. Olumlu Etkileri	42
3.5.1.1. Gelir Etkisi	42
3.5.1.2. Rekabet Etkisi	43
3.5.1.3. İstihdam Etkisi	43
3.5.2. Olumsuz Etkileri	43
3.5.2.1. Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi	43
3.5.2.2. Refah Kaybı	44
3.5.2.3. Rekabeti Bozucu Etkisi	44
3.5.2.4. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	45
3.6. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu	45
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	49
GAZİANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM.....	49
4.1. Gaziantep’in Coğrafi Özellikleri	49
4.2. Gaziantep’in Ekonomik Durumu	52
4.2.1. Gaziantep Ekonomisinin Sektörler İtibariyle Genel Durumu.....	53
4.2.2. Gaziantep’te işgücü piyasası	54
4.3. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Genel Görünümü	55
4.3.1. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Genel Nedenleri	56
4.3.1.1. Ekonomik Nedenler	56
4.3.1.2 Toplumsal Nedenler	57
4.3.2. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri	58
4.3.2.1. Kayıt Dışı İstihdamın Sosyo-Kültürel Etkileri.....	58
4.3.2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Ekonomik Etkileri	62
4.3.3 Türkiye ve Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Karşılaştırılması	64
4.4. Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Stratejiler	65
4.4.1. Göçün Azaltılması	65
4.4.2. Nüfus Artış Hızının Kontrolü	67
4.4.3. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)	68
4.4.3.1. Eylem Planının Amaçları.....	69
4.4.3.1.1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirmek.....	69
4.4.3.1.2. Denetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi	70
4.4.3.1.3. Yaptırımların Caydırıcılığını Arttırmak	70

4.4.3.1.4. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatın Sağlanması	71
4.4.4. Kayıt Dışı İstihdamı Önleme Projesi (KADİM 2006)	71
4.4.4.1. Projenin Hedefleri.....	73
4.4.5. Sosyal Güvenlik Reformu	73
4.4.6. Mevcut Sistemin Değiştirilmesi	75
4.4.6.1. Bürokratik İşlemlerin Azaltılması	75
4.4.6.2. İstihdama İlişkin Mali Yüklerin Azaltılması	76
4.4.7. Kişilerin Bilgi ve Bilinçlendirilmesi	78
4.4.8. Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele	78
4.4.9. Çocuk İşçiliğinin Kaldırılması	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
KAYNAKLAR.....	90
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	102

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları ve Olası Anlamları Matrisi.....	6
Tablo 2.2. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması.....	8
Tablo 3.1. Ülkelere Göre Emeklilik Yaşı.....	23
Tablo 3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Nedensellik Çizelgesi.....	26
Tablo 3.3. Türkiye’de İstihdam ve Çalışma Hayatındaki Gelişmeler ve Hedefler (%).....	28
Tablo 3.4. Kayıt Dışı İstihdam ve Tüfe Oranlarının Yıllar İtibariyle Seyri.....	29
Tablo 3.5. Bölgelere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı.....	47
Tablo 3.6. Yaş Dilimlerine Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları.....	48
Tablo 4.1. Gaziantep’in Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri.....	50
Tablo 4.2. Türkiye Ekonomisinde Gaziantep’in Yeri.....	52
Tablo 4.3. Gaziantep Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne Kayıtlı İşgücü ve İşsiz İstatistikleri.....	54
Tablo 4.4. Gaziantep’te işgücü istatistikleri ve 15-59 yaş arası nüfusu.....	55
Tablo 4.5. Gaziantep İli GSYİH 2011 Yılı Verileri.....	56
Tablo 4.6. Gaziantep İlçelerinin Demografik Göstergeleri.....	57
Tablo 4.7. Gaziantep İlinin Yıllar İtibariyle Göç Durumu.....	58
Tablo 4.8. Gaziantep İlinin Kır-Kent Nüfus Dağılımı.....	59
Tablo 4.9. Türkiye’de Nüfusun Gelişimi ve Kentsel Nüfusu.....	61
Tablo 4.10. Türkiye ve Gaziantep’in Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Karşılaştırılması.....	65
Tablo 4.11. Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti (01.01.2015-30.06.2015).....	77

Tablo 4.12. Türkiye’de Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012.....	80
Tablo 4.13. Türkiye’de Sektörlere Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar, 2006-2012.....	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 2.1. Kara Para-Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi.....	15
Grafik 3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Kadın İstihdamı (Yıllık Ortalaması).....	22
Grafik 3.2. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranı.....	46
Grafik 4.1. TOBB Verilerine Göre Gaziantep İmalat Sanayisinde faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı.....	53
Grafik 4.2. Gaziantep İlinde Sigortalı Sayısı.....	64
Grafik 4.3. Türkiye’de Okula Devam Eden ve Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu (6-17),2012.....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GSO: Gaziantep Sanayi Odası

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

GTO: Gaziantep Ticaret Odası

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

KADİM: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi

KDV: Katma Değer Vergisi

KOBİ: Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeler

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

ÖİB: Özel İstihdam Büroları

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

SSS: Sosyal Sorumluluk Standardı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TİSK: Türkiye İşverenleri Konfederasyonu

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

Vb: Ve benzeri

Vs: Vesaire

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, literatüre 1970’li yıllardan sonra girmiştir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, Türkiye’de ve dünyada son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konular arasında yerini almıştır. Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomik faaliyetler, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından çok boyutlu ve karmaşıktır. Bu nedenle, kayıt dışılığın kayıt altına alınması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çözüm getirilmesi gereken bir sorun olmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler yarattığı mali ve ekonomik sonuçları bakımından Türkiye ekonomisinin en kısa zamanda çözüme kavuşturulması gereken sorunlarından birisi olarak değerlendirilmektedir.

1980’li yıllardan sonra kayıt dışı ekonomiyle birlikte kayıt dışı istihdam uluslar arası bir algı olarak kabul edilmiştir. Kayıt dışı istihdam, işgücünün hiçbir resmi kayıt ve istatistikte yer almaması ya da eksik olarak yer alması anlamına gelmektedir. İşverenlerin sosyal güvenlik primleri ve vergiler gibi işgücü maliyetlerinden kaçınarak üretim maliyetini azaltmak istemeleri kayıt dışı istihdamın ardında yatan temel etkidir. Kayıt dışı ekonomiyle ilgili olduğu gibi kayıt dışı istihdam ile ilgili oranların yüksek olması ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ölçülmesi zor olsa da, mevcut durumun değerlendirilmesi ve çalışmalara ışık tutulması açısından değişik yöntemlerle tahmin edilmesine çalışılmaktadır. Kayıt dışı istihdamın son yıllarda Türkiye’de %36’nın, Gaziantep’te ise %56’nın üzerinde seyretmesi, durumun önemini ortaya koymuş ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Türkiye ve Gaziantep ekonomisinin

gelişmesinin önünde bir engel oluşturan kayıt dışı istihdam konusunun boyutunun belirlenmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı kayıt dışı istihdamın Gaziantep ekonomisi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Kayıt dışı adından da anlaşılacağı gibi gizli olanı ifade etmektedir. Bu sebeple elde edilen veriler tahmini değerlerdir. Bundan dolayı çalışma, bu tahmini değerlerden yola çıkılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Giriş” bölümüdür. İkinci bölümde kayıt dışı ekonomi kavramı açıklanmış ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılması yapılmıştır. Üçüncü bölümde kayıt dışı istihdam konusu ele alınmıştır. Çocuk işçiliği, kadın işgücü, yabancı kaçak işçiler, emekliler ile dul ve yetimlerin durumları incelenmiştir. Kayıt dışı istihdamı ölçme yöntemleri incelenmiştir. Kayıt dışı istihdam her ne kadar istenmeyen bir durum olsa da, olumlu etkilerinin olabileceği de göz önünde tutularak olumlu ve olumsuz sonuçlarına değinilmiştir. Son olarak da kayıt dışı istihdamın Türkiye’deki boyutu incelenmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise Gaziantep’te kayıt dışı istihdam incelenmiştir. Gaziantep ekonomisinde kayıt dışı istihdamın analizi, Türkiye ekonomisi ile benzerlikler taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye genelinde kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik önerilerden hareketle, Gaziantep ekonomisi için stratejiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi kavramı evrensel bir olgu olup hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ũlkelerde ortaya çıkan bir kavramdır (IŞık ve Acar,2003:2). 1980’li yılların sonundan itibaren ũlke gũndeminin ũnemli konularından birini oluşturan ve GSMH hesaplamalarına yansımayan kayıt dışı ekonomi, yasa dışı ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra, yasal olup kayıt altına alınmayan ekonomik faaliyetleri de kapsamaktadır. Kayıt dışı ekonomi 1990 yılından sonra daha çok yasal fakat vergilendirilmeyen ekonomik faaliyetler olarak anlaŐılmaya başlamıştır. Fakat kayıt dışı ekonomi kavramının bu Şekilde anlaŐılması kayıt dışı ekonominin ieriŐini tam olarak karŐılayamamaktadır (Yıldırım,2007:2).

Kayıt dışı ekonomi kavramı kapsam olarak kaynağı yasalarca suç kabul edilen kara para olgusundan vergi kanunlarının vergilendirme maksadı gũtmediĐi aile içi ũretime kadar çok geniş bir alanı içermektedir (Demir,2007:19). Kayıt dışı ekonomi, hem suç ekonomisini hem de vergilendirilmeyen kazançların toplamından oluşan ve resmi kayıt altına alınmayan ekonomiyi kapsamaktadır (Kâhya ve Irmak,2014:351). Kayıt dışı ekonominin suç ekonomisi dışında kalan boyutunun gelirin yasa dışı bir Şekilde kayıt dışına çıkarılması sŕz konusu iken, suç ekonomisinde ũretim tamamı yasa dışı olarak gerçekleŐmekte ve bu faaliyet sonucunda elde edilen gelir de kayıt altına alınmamaktadır (Kayıt dışı Ekonomiyle Mũcadele Stratejisi Eylem Planı,2011:2).

Kayıt dışı ekonomi kavramı hem kayıt dışı kalan enformel ekonomik faaliyetleri hem mali ve vergisel yũkũmlũlũklerden kaçınmak amacıyla beyan dışı tutulan faaliyetleri hem de kanun dışı ekonomik faaliyetleri kapsayan geniş bir kavramdır (Kaya,t.y.:3).

Bütün ekonomilerde milli gelir hesaplarına dâhil edilmeyen parasal akımlar yer almaktadır (Savaşan,2011:6). Türkçede yaygın olarak “kayıt dışı ekonomi” ile ifade edilen bu durum, farklı ekonomilerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve niteliklerine göre de farklı isimler almaktadır. Ancak kayıt dışı ekonomi, dokusu itibariyle iç içe geçmiş bir yapı sergilediği için, bazen farklı yapılanmaları açıkça yansıtan bazen de anlam olarak iç içe geçmiş çeşitli kavramlarla adlandırılmaktadır (Önder,2001:15). Bu farklı isimler bu güne kadar kayıt dışı ekonomi olgusunu ifade etmek için değişik araştırmacılarca, çoğunlukla “yer altı ekonomisi” kavramı kullanılmakla birlikte “kara ekonomi”, “paralel ekonomi”, “merdiven altı ekonomisi”, “gizli ekonomi”, “gölge ekonomi”, “gözlenemeyen ekonomi” gibi değişik terimlerde yaygın olarak kullanılmıştır (Turan,2012:3). Birçok dilde en çok kullanılan terim ise “kara ekonomi” terimidir. Bu terimlerden bir kısmı tamamıyla kayıt dışı ekonomiyi ifade etmekteyken, bir kısmı da kayıt dışı ekonomi içinde yer alan faaliyetlerden değişik özellikte olanların farklılığını vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır (Çetintaş ve Verbil,2003:2). Bu isimlendirmeler bazen aynı anlama gelse de çoğu kez kayıt dışı ekonominin farklı yönlerine vurgu yapmaktadır. Örneğin; gizli ekonomi, kayıtlı olmayan ekonomi isimleri vergi boyutunu; gölge ekonomi, enformel ekonomi isimleri daha çok istihdam boyutunu; kara ekonomi, kanun dışı ekonomi gibi isimlerde yasa dışılık boyutunu vurgulamaktadır (Sarıkaya,2007:11).

Kayıt dışı – kayıtlı ekonomi ayırımına paralel olarak kullanılan diğer kavramlar şunlardır (Sarıkaya,2007:11);

Kayıtlı ekonomi

- Legal ekonomi
- Visible ekonomi
- Formel ekonomi
- Officel ekonomi
- Regular ekonomi
- Birinci ekonomi
- Vergili ekonomi
- Resmi ekonomi

Kayıt dışı ekonomi

- İllegal ekonomi
- İnvisible ekonomi
- İnformel ekonomi
- Unofficial ekonomi
- İrregular ekonomi
- İkinci ekonomi
- Vergisiz ekonomi
- Gayri resmi ekonomi

➤ Kravatlı ekonomi

Kravatsız ekonomi

Kayıt dışı ekonominin bu kadar değişik ifadelerle adlandırılmasının nedeni, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin içeriğindeki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır (Önder,2012:15). Kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak hangi sınıfların veya yakıştırmaların hangi anlamlarda kullanıldığına ya da kullanılabileceğine ilişkin olmak üzere aşağıdaki tablo 2.1. ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.1.'in sol sütununda kayıt dışı ekonomi için öngörülen çeşitli kavramlar birer sıfat olarak görülmektedir. Ayrıca tablodaki sütun başlığında kayıt dışı ekonominin çeşitli özelliklerine yer verilmiştir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetinin ilk özelliğinin “resmiyet dışılık” olması nedeniyle tablonun birinci sütununun bütün kutucuklarında en az iki yıldız bulunmaktadır. Bu durumun nedeni ise bütün kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ifade edilen sıfat ne olursa olsun devleti bilgilendirmemenin olmasıdır. Tablodan da anlaşılacağı üzere kutucuklarda yer alan yıldız sayısı ilgili kayıt dışı ekonomi kavramıyla kastedilen anlam arasındaki yakınlık derecesini ifade etmektedir. “Kayıt dışı ekonomi” nitelemesinin en önemli özelliği resmiyet dışılık iken “yasa dışı” veya “kara” ekonomi nitelendirmelerinde yasa dışılık, “yer altı” ekonomisi kavramında ise saklılık, gizlilik ön plana çıkmaktadır (Biçer,2006:21). Tablo 2.1.'den de anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi konusunda tek bir kavram kullanılması yeterli olmayacaktır. Kavramlar birbirlerinin yerine kullanıldığında doğru sonuçlar alınmamakta ve daha çok tamamlayıcı özelliği belirgindir. Yani, her kavram kayıt dışı ekonominin başka bir boyutunu ifade etmektedir. Burada kavramları birbirlerinin yerine kullanmak yerine her bir kavramı konusuna göre en yakın özelliği ortaya çıktığında kullanılmalıdır (Sugözü,2008:26).

Tablo 2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları ve Olası Anlamları Matrisi
(Gümüş,2000:4)

Sağda anlamlar Altta Sıfatlar	Resmiyet dışılık	Gizlilik, saklılık	Yasa dışılık	Alternatif olma	Düzensizlik	Belirsizlik	Önemsizlik	Sıra dışılık
Kayıt dışı	**** *	****	*	**	**			
Enformel	**** *	**		**	****	*	*	
Resmi olmayan	**** *	**		**	****	*		**
İkincil	**		*	**** *	**	*	****	****
İkili	**		*	****	****	*		
Paralel	**	**	*	****	****	*		
Gri	**	****	****	*		****		*
Saklı	****	****	****	*		****		*
Yeraltı	****	*****	****		**	****		*
Alacakaranlık	****	****	****		**	****		*
Yasa dışı	****	****	**** *	**		**		**
Kara	****	****	**** *			**		**
Marjinal	**				**		****	****
Düzensiz	****			**	****	**		

Kayıt dışı ekonomi, ülkelerin uygulamış olduğu ekonomik sistemlerin ahlakı, kültürel, sosyal ve hukuki yapılarının farklılıklarından dolayı ortaya çıkmaktadır (Yurdakul,2006:3). Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin isim konusunda olduğu gibi tanımı konusunda da ortak bir paydaya varılması güçtür. Çünkü kayıt dışı ekonomi çok boyutlu ve değişik faaliyetleri kapsayan kompleksli bir olgudur. Amaca bağlı kalınarak farklı tanımlar yapılması mümkündür (Akalın ve Kesikoğlu,2007:3).

Kayıt dışı ekonomi, bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve GSMH dâhil edilmeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü şeklinde tanımlanabileceği gibi, genel boyutuyla kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlarda yer almayan ve belgelendirilmeyen, yani milli muhasebe kayıtlarında görülmeyen Gayri Safi Hâsıla büyüklüklerine yansımayan ekonomik faaliyetlerin tümü şeklinde tanımlanabilir (Maliye ve Sigorta Yorumları,2006:2). Bir başka tanımlamada ise kayıt dışı ekonomi fiilen gerçekleşmiş olmasına karşın kaydı tutulmayarak, kamu idaresinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetten oluşmaktadır (Us,2004:8). Bu tanıma göre kayıt dışı ekonomiyi, ulusal gelir hesaplarını kayıt dışı faaliyetler teşkil etmektedir (Us,2006:4). Bu nedenle resmi GSMH içinde hesaplanmayan ekonomik faaliyetlerin tümü kayıt dışı ekonominin kapsamına girer (Yılmaz,2006:61).

Genel bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi dar anlamda, adaletsiz ve yüksek vergi yükü ve diğer vergiden kaçma (kaçınma/kaçırma) nedenleri dolayısıyla vergi konusu işlemlerin bir kısmının ya da tamamının belgelendirilmemesi iken, geniş anlamda kayıt dışı ekonomi, ekonomik faaliyetleri veya kendisi yasal olan ve olmayan nihai mal ve hizmetlerin bir kısmının ya da tamamının üretiminin, satılmasının, tüketilmesinin ve sunulmasının ya da diğer herhangi bir gelir konusu faaliyetinin belgelendirilmemesi durumudur (Ay vd.,2014:2).

Tablo 2.2. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması (Mirus ve Smith (1997), Ögünç ve Yılmaz (2000), Schneider (2002), Erkuş ve Karagöz (2009), Yıldırım (2007), Demir (2007))

Faaliyet türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasa Dışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti; uyuşturucu madde üretim ve satışı, kumar, kaçakçılık, dolandırıcılık, fuhuş		Çalıntı mal, kaçakçılık malı vb. takası, uyuşturucu, şahsi kullanım için uyuşturucu imali ya da yetiştirilmesi, şahsi kullanım için hırsızlık	
Kanuni faaliyetler	Bildirilmeyen kazanç; kanuni mal ve hizmetler için bildirilmeyen kazanç, ücret, varlık edinimi	Çalışanlara yapılacak, fakat vergiden muaf olan ödemeler ve işçi ödemeleri indirimleri	Kanuni mal ve hizmetlerin takası	Şahsi ya da bir başkasına yardım için yapılan işler

Kayıt dışı ekonomi olgusunun çok boyutlu olması çeşitli bilim dallarının inceleme alanına girmesine sebep olmuştur. Kayıt dışı ekonomiyle sadece iktisatçılar ve maliyeciler ilgilenmemiştir. Bunların yanında sosyologlar, hukukçular, antropologlar, siyasetçiler, istatistikçiler de ilgilenmişlerdir. Farklı alanlardaki araştırmacıların ön plana çıkarmak istedikleri ve ilgilendikleri taraflar birbirinden farklıdır. Örneğin, iktisatçı ve istatistikçiler kayıt dışı ekonomi ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini, iş hukukçuları kayıt dışı istihdam ve çalışanların güvenliğini, maliyeciler kayıt dışı ekonominin yol açtığı vergi kaybını, para ve finans piyasalarında bulunanlar para piyasalarına etki eden ve kontrol edilmeyen kayıt dışı para miktarını, sosyologlar ve hukukçular bireyler arasındaki ilişkiler ve kişilerin devletle ilişkileriyle hukuk devleti demokrasi ve toplum bilincini, güvenlik ile uğraşanlar kanun dışı ekonomik faaliyetleri ön plana çıkartmışlardır (Önder,2012:12).

2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı

Kayıt dışı ekonominin en belirgin özelliği, kayıtlı ekonominin yanında ikinci bir sektörün oluşması ve bu sektörün kayıtlı olmaması nedeniyle ne yükümlülüklerin yerine getirilmesi ne de yasal olmaması dolayısıyla bir takım avantajlardan yararlanılması söz konusudur. Fakat kayıt dışı ekonominin var oluş nedeni sadece vergiden kurtulma düşüncesi değildir. Kanunlarca yasak olan bir takım faaliyetleri yapma düşüncesi de kayıt dışı ekonominin oluşmasında rol oynayan faktörlerdendir. Kayıt dışı ekonominin yasa dışı işlemlerle ilişkili olması nedeniyle karmaşıklık daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı kayıt dışı ekonominin kapsadığı alanı net sınırlarla çizilebildiği söylenemez (Sugözü,2008:27).

Kayıt dışı ekonomiyle ilgili unsurlar konuyla ilgili inceleme yapan yazarlar tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Kayıt dışı ekonominin içinde var olan ve birbirinden bağımsız unsurlar, gelir elde edenler açısından üç grup şeklinde sınıflandırılabilir (Bulut,2007:25). Bunlar;

- Saklı ekonomi
- Yer altı ekonomisi
- Hiç kayıtlara girmeyen ekonomi

Kayıt dışı ekonominin yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerin tamamını ya da bir kısmını kayıt altına almıyor ve bu gelirler üzerinden de ödenmesi gereken vergiyi ya hiç ödemiyor ya da gerekenden daha az vergi ödüyor olmasıdır (Karatay,2009:30). Kayıt dışı ekonomiyle ilgili sınıflandırmaların bazılarının kompleksli ve birbirinden farklı olması dolayısıyla yeni sınıflandırmalar yapılmasına neden olmuştur (Sugözü,2008:30). Bu sınıflandırmalar;

- ✓ Saklı ekonomi
 - Yarı kayıtlı ekonomi
 - Kayıt dışı istihdam
- ✓ Yer altı ekonomisi

- Yasa dışı ekonomik faaliyetler
- Karapara
- ✓ Hiç kayıtlara girmeyen ekonomi

Çalışmada yukarıdaki sınıflamalar dikkate alınacaktır.

2.2.1. Saklı Ekonomi

Mükelleflerin, daha az vergi ödemek maksadıyla faaliyetlerinin tamamını ya da bir kısmını saklamasıyla oluşturduğu yarı kayıtlı ekonomiden, herhangi bir mükellef kaydı olmayanların oluşturduğu kayıtsız ekonomiden ve girişimcilerin, çalıştırdığı kişilerin tamamını ya da bir kısmını kayıtlarda göstermemesinden oluşan kayıt dışı istihdamdan oluşmaktadır. Bu ekonomik faaliyetlerin tamamı yasal, fakat çalışma hayatı ile diğer yasaları düzenleyen yasaların varsaydığı zorunlulukları yerine getirmemek maksadıyla kayıt dışına taşınmış ekonomik faaliyetlerdir. Bu ekonomik faaliyetlerin kendisi değil, vergi kaçırma ve diğer düzenlemelere uymaması şeklinde meydana gelen sonucu yasadışıdır. Bu çalıştırma veya çalışma şeklinde de bireylerin elde ettikleri gelirlerin tamamı kayıt dışıdır ve elde edilen gelir üzerinden alınması gereken kesintiler tahakkuk ettirilmediği için prim ve vergi kaybına neden olmaktadır. Kayıt dışı istihdamda, işçi sendikaları ve hükümet tarafından temin edilen çalışma saati, yıllık izin, ücret gibi haklar, malullük, yaşlılık, ölüm aylığı gibi yardımlar ile iş güvenliği ve işçi sağlığı, çalışma koşulları ve çalışma yaşı gibi bazı koruyucu düzenlemelere uyulmamakta, çevreyi ya da tüketiciyi koruma, ruhsat ya da izin belgesi alma, marka, patent ve telif haklarına yönelik kanunlar göz ardı edilmektedir (Sugözü,2008:31).

2.2.1.1. Yarı Kayıtlı (Beyan Dışı) Ekonomi

Yarı kayıtlı ekonominin içerisinde, faaliyetleri yasal olup, kendileri de kayıtlı olan, fakat gelirlerinin büyük bir kısmı kanuni istisna ya da muafiyet uygulamalarıyla veya gerçek usul dışında vergilendirmeleri vs. sebebiyle kayıt dışında kalan kesim ile faaliyetlerin tamamını veya bir kısmını kanunlara aykırı bir şekilde kayıt dışında tutan kesim yer almaktadır (Gönnetlioğlu,2010:20). Kayıt dışı ekonominin en geniş kitlesini oluşturan ve kayıt dışı ekonomi denildiğinde ilk akla gelen yarı kayıtlı ekonomidir. Yarı kayıtlı ekonomi iki alt başlıkta incelenebilir (Kahya ve Irmak,2014:351):

- Yasal olarak gelirin kayıt dışında kalması
- Yasa dışı yöntemlerle gelirin kayıt dışına çıkarılması

Kayıt dışılığı engellemek için kolay denetlenebilir olan ekonomik faaliyetlerin her aşamasında belirli yaptırımlar uygulanır ve resmi kayıtlar tutulur. Fakat devletin bazı sektörleri denetlemekte çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu sektörlerin gelirlerini kayıt altına alabilmek için ya vergiden muaf tutulmakta ya da götürü usulü uygulanmak üzere düzenlemelere gidilmektedir. Yani, gelir hesaplaması oldukça zor olan sektörlerin kazançlarının tamamı veya öngörülmeyen bir kısmı kanuni olarak kayıt dışı bırakılır (Sarılı,2002:10). Bu nedenle bu sektörlerde üretimde bulunanlar, gelirlerinin büyük bir kısmını saklamaya meyillidirler. Bundan dolayı kayıt dışılığı engellemek zorlaşmaktadır (Karatay,2009:13).

Gelirlerinin önemli bir kısmının kayıtlara geçmediği ve bu nedenle yeterince vergi ödenmediği kabul edilen iş kolları aşağıda örnekleri verilmiştir (Gönnetlioğlu,2010:22-23). Bunlar;

- Oto galericiler,
- Serbest meslek grupları(avukat, doktor, mimar vs. gibi),
- Kuyumcular,
- Emlak komisyoncuları,
- Döviz büroları,
- Proje büroları,
- Kum ocakları,
- Gayrimenkul kiraya verenler,
- Kereste ve mobilya ticareti yapanlar,
- Yasa dışı yollarla yurda giren demir ve akaryakıt ticareti yapanlar,
- Özel sektörde çalışan ve dolgun ücret alan ücretliler,
- Tekstil piyasasında çalışanlar,
- Oto yedek parçası satanlar,
- Tarımsal ürün ticareti yapanlar.

Bu işlerle uğralan herkesin kayıt dışı ekonominin bir unsuru olduğunu ve vergi kaçırdığını söyleyemeyiz. Her sektörde kanunlara uymaya ve vergisini eksiksiz bir şekilde ödemeye gayret eden kişi ve kuruluşların olduğunu da belirtmek gerekir (Baytar,2006:71).

2.2.1.2. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam, işgücünün hiçbir resmi kayıt ve istatistikte yer almaması ya da eksik olarak yer alması anlamına gelmektedir. Kayıt dışı istihdam resmi işgücü rakamlarına yansımamaktadır. İşverenlerin sosyal güvenlik primleri ve vergiler gibi işgücü maliyetlerinden kaçınarak üretim maliyetini azaltmak istemeleri kayıt dışı istihdamın ardında yatan temel etkidir. Sosyal güvenlik konusunda kamuoyundaki bilgi eksikliği kayıt dışı istihdamın bir diğer etkeni olarak gösterilebilir (Kayıtlı İstihdamın Teşviki II Hibe Programı,2013:4).

2.2.2. Yer altı Ekonomisi

Yer altı ekonomisi, geleneklere ve ahlaka aykırı faaliyetler sonucu oluşan, organize olmuş suç örgütleri aracılığı ile faaliyette bulunan tefecilik, kaçakçılık, çek senet tahsilâtı gibi yasa dışı faaliyetlerin oluşturduğu ekonomidir (Özsoylu,1999:164). Yer altı ekonomik faaliyetlerinin devlet yönetiminde boşluğu dolduran, organize olmuş suç örgütleri aracılığıyla yürütülen kanun dışı fakat ekonomik kazanç sağlayan her türlü faaliyetleri kapsadığı söylenebilir. Yer altı ekonomik faaliyetlerin en önemli özellikleri örgütlü olması ve şiddet içermesidir (Tekin,2001:7).

Yasaların suç kabul ettiği faaliyet eğer gelir yaratıcı ise kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alır. Eğer kanun dışı faaliyet katma değer meydana getirmek yerine var olan gelirin transferini sağlıyorsa kayıt dışı kapsamında yer almaz. Nitekim gasp, kumar oynamak, hırsızlık gibi faaliyetlerden elde edilen gelirler kayıt dışı faaliyet sayılmaz (Önder,2012:17). Bu tür faaliyetlerin kendisi yasaklanmıştır. Daha çok kamu düzenine ilişkin olup suç kaynaklı faaliyetleri içerdiğinden bu faaliyetlerin kayıt altına alınmasından çok önlenilmesi hedeflenmiştir (Görüş Dergisi,2011:23).

2.2.2.1. Yasa Dışı Ekonomik Faaliyetler

Kayıt dışı ekonominin başka bir şekli olan yasa dışı ekonomik faaliyetler, toplumun ahlak dışı ve zararlı gördüğü, kötü olarak adlandırdığı ve kanunen yasaklanmış olan faaliyetlerdir. Yasa dışı ekonomik faaliyetler, ekonomik

faaliyetlerden bir kısmının çeşitli nedenlerle yer altına kayması anlamına gelmekte ve sonuç olarak vergi kaybı doğurmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi durumunda ilgililer yalnızca vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasa dışı faaliyetleri yapanlar ise vergi cezalarından ayrı olarak ilgili yasalardaki para ve hapis cezalarıyla cezalandırılırlar (Baytar,2006:52-53). Daha çok devletin güçlerinin ilgilenmesi gereken bir alan olan ve kamu düzenini ilgilendiren bu faaliyetleri, uyuşturucu, silah kaçakçılığı, tarihi eser kaçakçılığı, Yolsuzluk, fahişelik, gayri yasal iş takibi olarak saymak ve bu sayılan alanları arttırmak mümkündür (Karatay,2009:30).

1993 Ulusal Hesaplar Sistemi yayıncaya kadar yasa dışı faaliyetler milli gelir hesaplarına dâhil edilmemiş, bu sebeple yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler hesaplanmamıştır. Bu sebeple kayıtlı gelir, piyasada oluşan kanuni kayıtlı gelir ve piyasanın dışında oluşan kanuni kayıtlı gelir (kısmen) toplamından oluşmuştur (Sugözü,2008:38). 1993 Ulusal Hesaplar Sistemiyle birlikte yasa dışı faaliyetlerde üretim sınırının içine alınmış ve milli gelir hesaplarına katılması gerektiği belirtilmiştir. 1993 Ulusal Hesaplar Sistemi'nde kanun dışı faaliyetlerin üretimin içine alınması önerilmiş ve sadece alıcı ile satıcının karşılıklı rızasını içeren işlemlerin kapsanmasını ortaya koymuştur. Bu durumda kanun dışı üretim, alıcı ve satıcı arasında karşılıklı rızanın olmadığı, bireyler tarafından yasal olarak üretilen malların çalınmasını yani hırsızlık vs. kapsamamaktadır (Önder,2012:17). Yasa dışı faaliyetler 1993 Ulusal Hesaplar Sistemi'nde;

- Dağıtımı, satışı ve sahip olunması yasalarca yasaklanmış mal ve hizmetlerin üretimi,
- Yetkisi olmayan üreticiler tarafından üretildiği takdirde kanun dışı hale gelen bütün üretken faaliyetler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Sugözü,2008:39).

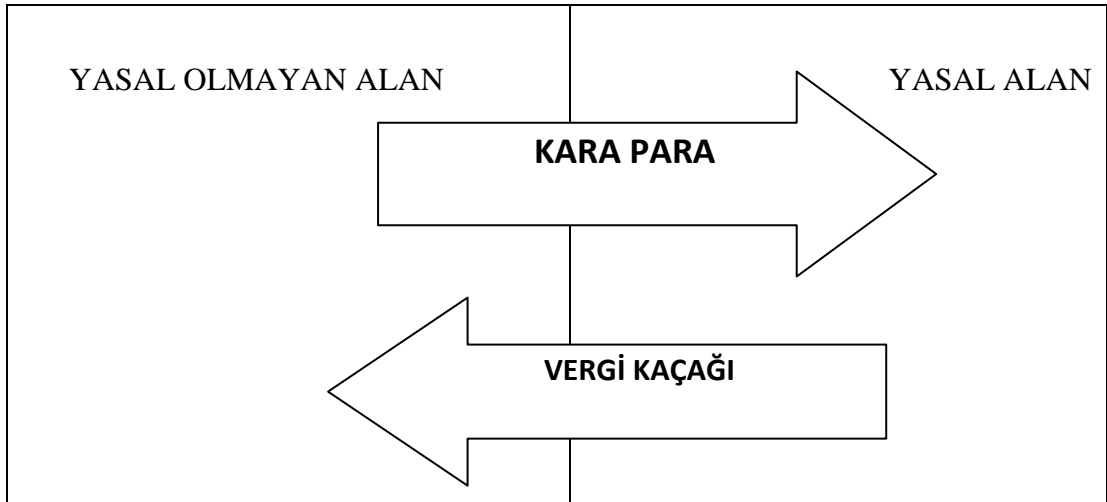
2.2.2.2. Kara Para

Literatürde kara para ile ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Fakat bu tanımlara bakıldığında hepsinde ortak olan nokta kara parada bir suç olgusunun bulunması ve bu suçtan bir maddi çıkar elde edilmesidir (Şen ve Yalçın,2007:4). En geniş anlamda kara para, kanun dışı yollardan elde edilen her türlü gelir olarak tanımlanabilir (Yazıcı,2008:154). Kara para, yasaların suç kabul ettiği fiillerin

işlenmesinden elde edilen para ya da para yerine geçen evrak ve senetler, mal ya da gelirleri ve bunların para birimlerine dönüştürülmesi de dâhil olmak üzere birinden diğerine dönüştürülmesinden elde edilen her türlü ekonomik çıkar ve değeri kapsamaktadır (Karatay ve Kapusizoğlu,2011:5).

Kara Para iki grup içinde değerlendirilebiliriz. Birinci grupta kara para, başlangıç itibariyle “kara” olan, yani silah, uyuşturucu vb. kaçakçılığı ya da rüşvet gibi tamamen yer altı ekonomisinden elde edilen paradır. İkinci grupta kara para ise yapılan faaliyetin yasal olması ve bu faaliyet sonucu elde edilen gelirin gizlenilmesi neticesinde vergi kaçırılması suretiyle ortaya çıkan paradır (Tekin,2001:9). Her kara para önce kayıt dışı iken, her kayıt dışı faaliyet yer altı ekonomisi içinde düşünülemez. Kayıt dışı bir biçimde kazanılan kara para daha sonra ekonomik sistem içerisinde aklanmak amacıyla resmi kayıtlara geçirilmeye çalışılır. Genel itibariyle sıcak paranın tüm özelliklerini bünyesinde barındıran kara para günümüzde ulaştığı tutar itibariyle dünya ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptir (Bakkal,2007:14). Sıcak para; ülkelerarasındaki faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki değişimleri yakından izleyerek spekülatif amaçlı portföy yatırımlarda bulunmasıdır (Karahan ve İpek,2013:4).

Toplumda her ne kadar kara para ile kayıt dışı ekonomi aynı anlamda kullanılsa da her ikisi de birbirinden farklıdır ve karıştırılmaması gerekir. Ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi kapsamında tutulmamasının amacı, vergi ve diğer sosyal önlemlerinden kaçınmaktır. Kara para elde edenlerin amacı ise, kara paranın aklanması için elde edilen paranın ekonomik sistemin içine dâhil edilmesidir. Kara para aklayıcıları, kara parayı finansal sistemin içine dâhil etme işlemlerinden doğan vergi gibi ödemeleri olağan karşılamaktadır. Kara para ve kayıt dışı ekonomi arasındaki bir başka fark, kayıt dışı işlemlerin bir kısmı ya da tamamı herhangi bir resmi kayıt altına alınmamakta ve yasal belgelerle belgelendirilmemektedir. Aklanan kara para ise kaynağını gizlemek maksadıyla, farklı ekonomik faaliyetlere tabi tutulmakta, farklı alanlarda resmi kayıtlara sokulmakta ve yasal belgelerle belgelendirilmektedir. Devletin kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki amacı, bütün ekonomik işlemleri kayıt altına alıp toplanması gereken vergi vb. yükümlülüklerin tespiti olmasına karşın, kara para ekonomisine karşı mücadeledeki amacı bu yasa dışı faaliyetlerin tamamını ortadan kaldırmak ve tekrar meydana gelmesini önlemektir (Yılmaz,2006:74).

Grafik 2.1. Kara Para-Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi (Demir (2007), Baytar (2006) ve Türkiye Bankalar Birliği (2003))

Yasal olmayan alanlardan elde edilen gelirler yasal alanlara girmeye çalışırken, yasal alanlardan elde edilen gelirler ters yönde bir hareket göstermektedir. Buna paralel olarak her ikisiyle mücadeledeki amaç farklıdır. Kara para aklamasıyla mücadeledeki amaç, suç ekonomisini ortadan kaldırmaktır. Buna karşın kayıt dışı ekonomiyle mücadeledeki amaç ise kayıt dışı ekonomik faaliyetleri kayıt altına almak, sistem içerisine dâhil etmektir (Baytar,2006:60).

2.2.3. Hiç Kayıtlara Girmeyen (Enformel) Ekonomi

Kayıtsız ekonomi veya enformel ekonomi, ekonomik hayatın içinde aktif olarak yer almalarına rağmen, hiçbir mükellefiyet kaydı bulunmayan vergi idaresinin bilgisi dışında faaliyet gösteren dolayısıyla hiç vergi ödemeyen genellikle küçük gelir grupların oluşturduğu kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir (Demir,2007:27). Kayıtsız ekonomide yapılan ekonomik faaliyetin kendisi yasa dışı değildir. Fakat sonuç itibariyle vergi ödenmemesi nedeniyle yasa dışı olmaktadır (Önder,2012:20). Bu grupta yer alanların hiçbir mükellefiyet kaydı yoktur. Her yerde rastlanmakla birlikte genellikle büyük şehirlerde daha sık görülen bu mükelleflere aşağıdaki örnekler verilebilir (Biçer,2006:19). Bunlar;

- Hamallar,
- İş takipçileri,
- İşportacılar,
- İnşaat işçileri,
- Şehir içi nakliye yapan bir kısım bireyler,

- Boş buldukları yerleri otopark olarak işletenler,
- Belli bir işyeri olmaksızın küçük çapta ticaret ve imalat yapanlar,
- Belediye hallerine girmeyen sebze ve meyve satıcıları,
- Canlı hayvan ticareti yapanlar,
- Bilet ve jeton satanlar,
- Küçük çaplı tamir-bakım işleriyle uğraşanlar.

Yukarıda sayılan bireylerin ekonomik faaliyetlerinin tespit edilmesinin güç olması ve küçük çaplı olması bu tür ekonomik faaliyetlerinin marjinal sektör olarak nitelendirilmesine sebep olmakta ve bu bireylerin yapmış oldukları faaliyetlerin toplamı kayıt dışı ekonominin büyük bir boyutunu oluşturmaktadır (Biçer,2006:20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI İSTİHDAM

3.1. Kayıt Dışı İstihdamın Kapsamı

Kayıt dışı ekonominin bir alt dalı olan kayıt dışı istihdam sebepleri, sonuçları ve işleyişi bakımından çok boyutlu, değişik faaliyetleri iÇine alan kompleksli bir olgu olduğu iÇin adlandırılması ve tanımlanması konusunda farklı gÖrüşler söz konusudur (Fidan ve Genç,2013:2). Kayıt dışı istihdam kavramı ilk defa 1970 yılında Uluslar arası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen “Dünya İstihdam Programı” kapsamındaki Kenya Raporunda Enformel (kayıt dışı) sektör olarak kullanılmıştır. Bu raporda formel (kayıtlı) sektör tarafından giderilemeyen açık işsizliğin kayıt dışı sektör tarafından giderildiği ve kırsal alandan kentsel alanlara göçün beklenen miktarda açık işsizliğe neden olmadığı tespiti yapılmıştır (Bekiroğlu,2010:152).

Kayıt dışı istihdam edilen bireyin kayıtlı iş akdine sahip olmadığı ve ücretini ne zaman alacağını, hatta çalışması karşılığında hak ettiği ücreti alıp almayacağını bilmeden çalışması anlamına gelmektedir. Yani kayıt dışı istihdam, hem sosyal devlet anlayıŐının hem de normal piyasa kurallarının iŐlemediĐi bir ekonomik alan oluşturmaktadır (Candan,2007:25).

Uygulanmakta olan yüksek prim oranları, asgari ücretin üzerinden belirlenen prime esas kazanç alt limiti ile asgari ücret arasındaki farka ait primlerin işverene mal edilmesi ve son yıllarda yaşanan ağır ekonomik krizlerde çalışma hayatı ve genel ekonominin temel sorunu haline gelen kayıt dışı istihdamın giderek yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Sigortasız işçi çalıştırmanın getirdiği maliyet avantajlarının, kanuni yükümlölüklerini tam olarak yerine getiren işverenler aleyhine oluşturduğu haksız rekabet ortamı kayıt dışı istihdamı özendiren bir başka sebep olarak gösterilebilir. İŞçiler de işini kaybetme veya iş bulamama endiŐesiyle sigortasız çalıştırılmaya tepkisiz kalarak kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasına katkıda

Bulunmaktadırlar (Oktar,2004:1). Kayıt dışı istihdamın ülke vatandaşlarının sigortasız çalıştırılma boyutunun yanında kayıt dışı istihdamın bir diğer boyutu da çocuk işçiliği, kadın işçiliği, kayıt dışı çalışan dul ve yetimler, yabancı kaçak işçiliği gibi yasa dışı faaliyetler oluşturur. Uluslar arası bir sorun oluşturan yabancı kaçak işçiler, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de istihdam yapısını olumsuz etkilemektedir (Candan,2007:25). Kayıt dışı istihdamın en çok gelişmekte olan ülkelerde görülmesine karşın gelişmiş ekonomilerde de toplam istihdama yaptığı katkı önemli boyutlardadır (Heyes,2007:5).

Özünde kayıt dışı sektörde iş sağlama ya da kanun dışı çalışma arasında bir kavram olan kayıt dışı istihdam için geniş bir yelpazede tanımlar yer alır: paralel, ay ışığı, gizli ekonomi bunlardan bazılarıdır. Farklı dillerde de benzer adlandırmalara rastlamak mümkündür. Kayıt dışı istihdama verilen bir o kadar farklı isme de belgelendirmelerde karşılaşılmaktadır (Grief ve Hisarcıklıoğlu,2010:2).

3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Türleri

Kayıt dışı istihdamın türleri, çalışmaları hiç bildirmeyenler ve çalışmalarını eksik bildirenler olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

3.2.1. Çalışmaları Hiç Bildirilmeyenler

Kayıt dışı istihdamın bu türünde kanuni olarak yerine getirilen ekonomik faaliyet içinde istihdam edilenler için vergi ve sosyal güvenlik mevzuatları gereğince ilgili kurumlara bildirilmesi gereken bildirimler yapılmayarak çalışılanlar tamamıyla kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Çalışmalarını kamu kurum ve kuruluşlara hiç bildirmeyenlerin yapmış olduğu ekonomik faaliyetler kayıt dışı istihdamın en yaygın türünü oluşturmaktadır (Tunç,2007:26).

Çalıştırılan bireyin çalışma süreleri ve elde ettiği gelir kayıt altına alınmayarak resmi kayıtlara tamamen yansıtılmamakta, bu neticede bireyin elde ettiği gelir üzerinden ödenmesi gereken gelir vergisi, damga vergisi, prim, stopaj vb. yükümlülüklerden kaçılmaktadır. Bu tür durumlarda çalışmanın ve ekonomik faaliyetin kendisi yasa dışı değildir. Fakat girdi olarak kullanılan işgücünün yaptığı çalışma kanuni mevzuata uygun yapılmamaktadır. Çalışmanın yapıldığı işyeri, ekonomik faaliyeti ilgili kurumlara hiç bildirilmemiş olabileceği gibi örneğin Vergi Dairesine bildirmiş fakat Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmemiş olabilir. Yani tescil edilmemiş olabilir. Yapılan ekonomik faaliyetin tamamıyla yasal olmasına

rağmen işveren işyerini resmi kurumlara bildirmeden işleterek sadece istihdam sebebiyle yüklenmek zorunda kaldığı mali yükümlülüklerden değil, kanuni mevzuatların da işverene yüklediği yükümlülükten kaçmak istemektedir (Gülcemal,2009:33).

Kayıt dışı istihdamın en çok karşımıza çıkan türü olan çalışmalarını hiç bildirilmeyenler aşağıdaki gibi sıralanabilir. Bunlar:

- Çocuk işçiliği,
- Kadın işçiler,
- Yabancı kaçak işçiler,
- Emekliler,
- Kayıt dışı çalışan dul ve yetimler,
- İşsizlik aylığı alıp kayıt dışı çalışanlar.

3.2.1.1. Çocuk İşçiliği

Çocuk yaştaki kişilerin iş yaşamında yer alması, günümüzde geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde çocuk emeği sömürsünün bir sorun haline dönüşmesinde ekonomik küreselleşme sürecinin önemli bir payı olduğu söylenebilir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun bildirdiğine göre dünya genelindeki çocuk işçiliğinin neredeyse tamamına yakını yoksul ülkelerde çalıştırılmaktadır (Özener ve Duyar,2004:2).

Geleneksel aile yapılarında çocukların iş hayatında yer alması, onların hayata hazırlanması, ayrı bir eğitim alması anlamına geldiğinden aileler tarafından desteklenmekteydi. Ne yazık ki günümüzde çocukların iş hayatında yer alması yaygınlaşmış ve önüne geçilmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik hayatta çocuk iş gücünü ucuz iş gücü, maliyet düşürücü bir unsur olarak ele aldığından çocuk emeği sömürülmektedir. Çocuklar yetişkin bireylerin yerine istihdam edilmekte, aynı çalışma saatlerinde ve daha düşük bir ücretle emekleri sömürülmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında çocuk istihdamı artık iş gücü piyasasını etkilemektedir (Gül Aydın,2013:3).

Çocuk işçiliğine sebep olan temel unsurlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gülçubuk,2012:5). Bunlar:

- Yetersiz eğitim, eğitimde fırsat eşitimsizliği,
- Yoksulluk,
- İşsizlik,
- Göç,
- Bozuk gelir dağılımı,
- Nüfus artışı,
- Yetişkinlerin işsizliği,
- Mevzuatın eksikliği ve etkin uygulanmaması,
- Ücretsiz aile işçiliği,
- İşverenlerin çocuk iş gücü talebi,
- Tarımda istihdam.

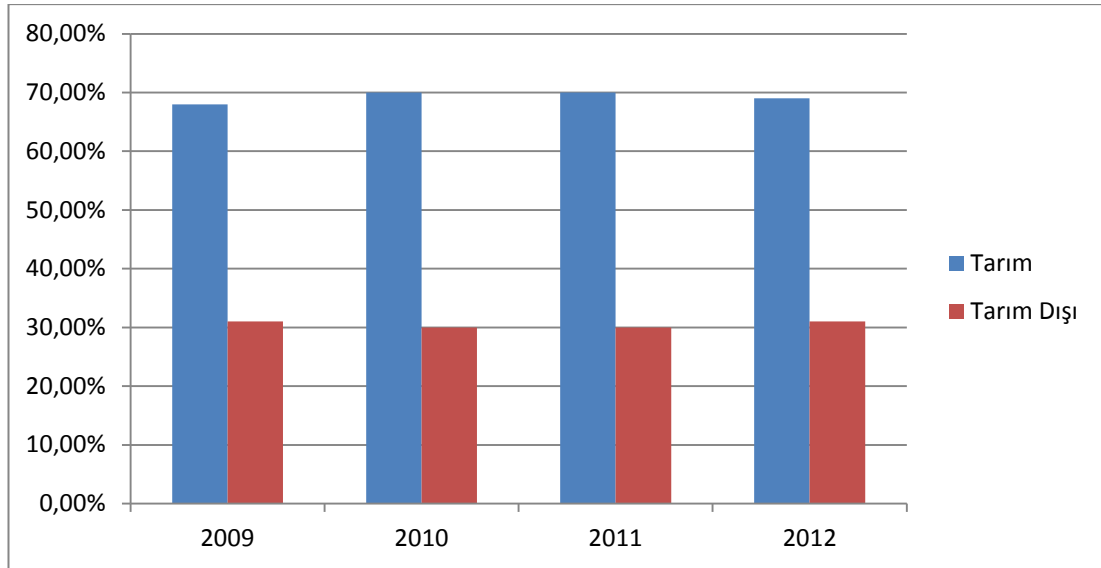
ILO tarafından sokakta çalışan çocuklar enformel veya örgütsüz sektör içinde değerlendirilmektedir. Hatta “Açık Hava Ekonomisinde Çocuklar” olarak adlandırmaktadır. Ayakkabı boyacılığı, kuryelik, seyyar satıcılık, bahşişçilik, atık toplama gibi işler açık hava ekonomisinde çocuklar tarafından yapılmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar sosyal güvenceden yoksun olmaları, kötü koşullarda çalışmaları, sokakların her türlü kazalara ve istismara açık olması, çocukların zararlı alışkanlar edinmeye uygun ortamlar olması, güven ve sevgi gibi duyguların yeterince yer almaması, okul eğitimlerinin aksaması ya da hiç olmaması, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamaması gibi sebeplerle birçok riskle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bedensel, ruhsal ve sosyal olarak yeterli gelişmeyi tamamlamamış olan çocukların, sağlıklı, çağdaş bilgi ve beceri ile donatılarak geliştirilmesi gerekirken çalışmak zorunda bırakılmaları o ülkenin gelecekteki nitelikli insan gücü kaybına neden olmaktadır. Uluslar arası sözleşmelere göre bir insan 18 yaşına kadar çocuk olarak kabul edilmekte ve Türkiye'nin de imzaladığı ILO sözleşmesi gereğince bir çocuk en aza 15 yaşını geçinceye kadar ekonomik faaliyette bulunmamalıdır (Yetim ve Çağlayandereli,2007:3-4).

3.2.1.2. Kadın İş Gücü

Kayıt dışı çalışan gruplardan en çok etkilenen kadınlardır. Kırsal kesimde çalışan kadınlarla, sanayide çalışan kadınlar kayıt dışı istihdamın içinde yer almaktadırlar. Kadın işçilerin kayıt dışı istihdamda yer almasının en önemli sebebi, kadınların sosyal güvenliğinin özellikle sağlık yönünden sigortalı veya emekli olan eş, çocuk veya anne babadan sağlanıyor olmasıdır (Azaklı,2009:32).

Kadınlar istihdama katılım bakımından erkeklere göre dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Çünkü toplumların çoğunda geçerli olan geleneksel ideolojinin cinsiyetçi işbölümü, kadın öncelikle ev işlerinden çocuk bakımından sorumlu tutulmuştur. Kadınların büyük çoğunluğu bu sebeple toplumsal üretimden uzak kalır (Duruoğlu,2007:2). Kadınların çoğunlukla istihdam edildiği alanlar evde örgü, dantel, dikiş, eve sanayiden iş alma, ev temizliği gibi evdeki işlerinin devamı niteliğindeki işlerdir (Chant ve Pedwell,2008:9). 2014 yılında kayıt dışı çalışan kadınların oranı %47,4 iken, erkeklerin oranı %28,9 olarak hesaplanmıştır. 2015 Mart ayı verilerine göre kayıt dışı çalışma oranı kadınlarda %45,3, erkeklerde %27,4'dir (www.tuik.gov.tr ,24.07.2015). Kayıt dışı çalışan kadınlar, bütün diğer kayıt dışı çalışanlar gibi sosyal güvenlik kurumunun kendilerine sağlayacağı güvenceden yoksun bırakılmaktadır. Kayıt dışı çalışan kadınların çalışma süreleri uzundur. Ücretleri genellikle yaptığı parça başına almaktadırlar. Kayıt dışı çalışmalarına bağlı olarak iş kazalarına karşı korumasızdırlar (Gül Aydın,2013:4).

Kadınların iş gücüne katılımlarını kır-kent ayrımı kapsamında incelediğimizde önemli farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Kentsel alanlarda kadınların iş gücüne katılım oranı 2008 yılında % 16,6 iken kırsal alanda bu oran %32,9 olarak hesaplanmıştır. Kadınların kırsal kesimde iş gücüne katılım oranının kentsel alana oranla yüksek olmasının sebebi, kadın istihdamının ülkemizdeki yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kadınların kırsal alanlarda iş gücüne katılım oranının yüksek olmasının en temel sebebi, kırsal alandaki kadınların "ücretsiz aile işçisi" olmalarıdır (Metin,2011:62). 2014 yılında kadınların kayıt dışı çalışma oranı, tarımda %92,4 tarım dışında ise %26,0 olarak hesaplanmıştır. 2015 Mart ayı verilerine göre bu oran tarımda %94,2 tarım dışı alanlarda ise %24,3'tür (www.tuik.gov.tr ,24.07.2015).

Grafik 3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Kadın İstihdamı (Yıllık Ortalaması) (www.tepav.org.tr, 05.03.2015)

3.2.1.3. Yabancı Kaçak İşçiler

Yabancı kaçak işçilik, bir ülkeye resmi ya da gayri resmi yollardan giriş yapıp, süreli ya da süresiz kalan yabancıların çalışmalarının (ücret, gün ve birey olarak) ya da ikametlerinin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına bildirilmemesidir (Karaarslan,2010:43). Dünya nüfusundaki hızlı artış işsizliği de beraberinde getirmiştir. Ülkeler arasındaki sanayileşme, gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar insanları gelişmiş ülkelere göç etmeye zorlamıştır (Yüzbaşıoğlu,2010:26). Bir çok gelişmiş ülkede, gelişmekte olan ya da geri kalmış ülkelere kaçak olarak çalışmak için gelen ve buralarda elde ettikleri gelirleri ülkelerine gönderen işçiler vardır ve bu işçilerin sayıları da oldukça fazladır (Yoncalık,2008:28).

Yabancı işçilerin artmasındaki sebepler; ucuz iş gücüne olan talep, mülteci olma ve sığınma politikalarındaki esneklik, kanun dışı yabancı işçilik ile mücadelede yaşanan yetersizlikler gibi faktörler gösterilebilir. Yabancı işçiler genellikle küçük işletmelerde çalışmaktadırlar. İnşaat, tarım, ev hizmetleri, gemicilik, tezgâhtarlık, otel gibi alanlarda çalıştıkları gözlenmektedir. Yabancı işçilerin yasa dışı işlerde (kaçakçılık, uyuşturucu, fuhuş gibi) de çalışanları bulunmaktadır (Yüzbaşıoğlu,2010:27). Kaçak yabancı işgücü kayıt dışı istihdamın önemli bir kolunu oluşturmaktadır. Boyutunun büyüklüğünden dolayı etkileri sadece mali ve ekonomik alanda sınırlı kalmamakta, bunların yanında toplumsal yapı üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmaktadır (Saydam vd.,2012:19).

3.2.1.4. Emekliler

Ülkemize özgü kayıt dışı istihdamın en önemli nedenlerinden biri, emeklilik yaşının düşük olmasıdır. Daha genç sayılabilecek yaşta, uzun süre çalışmadan ve bireysel birikime sahip olmadan emekli olan bireyler, emekli olmalarına rağmen kayıtsız bir şekilde istihdamda yer almaktadırlar. Sosyal güvenlik reformuyla emeklilerin kayıtsız çalışmalarını engellemek için emeklilik yaşı yükseltmiştir (Azaklı,2009:33).

Emekliler tekrar çalışmaya başlamaları durumunda sigortalı olmayacakları yönünde genel bir inanış vardır. Emekliler yaşlılık aylığı almaları ve sağlık yönünden ilgili sosyal güvenlik kuruluşlarından yararlanıyor olmaları sebebiyle sigortasız ve düşük ücretli çalışmayı kabul etmektedirler. Bu nedenle işverenler içinde maliyeti az olduğu için tercih edilmektedir (Candan,2007:49).

Aşağıdaki tablo 3.1.'de görüldüğü gibi emeklilik yaşı en düşük olan ülke Türkiye'dir. Eski düzenlemeye göre kadınlarda 44, erkeklerde 48 olan emeklilik yaşı bireylerin verimli çağlarında emekli olmalarına sebep olmuştur. Bu yaşta emekli olan bireyler evde oturmaktansa ek iş yapmayı tercih ediyor. Emeklilikleri sebebiyle zaten sosyal güvenceleri olması nedeniyle işveren için emekli istihdamı emekli olmayanlara oranla daha avantajlı olmaktadır.

Tablo 3.1. Ükelere Göre Emeklilik Yaşı (www.alomaliye.com ,10.12.2014)

ÜLKE	Emeklilik Yaşı		Yaşam Beklentisi*	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Macaristan	62	62	85,0	80,8
Almanya	65	65	86,6	83,2
Japonya	65	65	88,7	85,8
ABD	67	67	87,3	83,8
Slovakya	62	62	85,1	81,1
Meksika	65	65	84,8	80,9
Polonya	60	65	85,6	81,5
Türkiye	58(44)	60(58)	83,0	80,0

*2040 yılı için 65 Yaşındaki Bir Kişinin Yaşam Beklentisidir.

Emeklilik yaşı 2000 yılından sonra işe başlayan için 4447 sayılı kanun gereğince kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak belirlenmiştir (www.alomaliye.com,10.12.2014).

3.2.1.5. Kayıt Dışı Çalışan Dul ve Yetimler

Anne ya da babası vefat edenlere SGK ve Bağ-Kur tarafından ölüm aylığı, TC Emekli Sandığı tarafından ise yetim ve dul aylığı bağlanmaktadır. Verilen bu aylıkların kesilmemesi için sigortalı bir işte çalışmamaları gerekmektedir (Azaklı,2009:36).

Dul ve yetim aylığı alan kişilerin kayıt dışı olarak çalışmalarının en önemli sebebi, bu kişilerin vefat eden anne ve babalarından dolayı sosyal güvenlik sisteminden faydalanmaya hak kazanmış olmalarıdır. Sosyal güvenlik sisteminden faydalanan bu bireyler işveren ile anlaşarak kayıt dışı çalışmayı kabul etmekte ve bunun karşılığında işverenin ödeyeceği vergi, prim vb. yükümlülüklerinin bir kısmını ücretine ilave olarak almaktadır. Bu durum işveren için de kabul edilmekte ve işveren kayıt dışı işçi çalıştırarak maliyetini düşürmektedir (Candan,2007:50).

3.2.1.6. İşsizlik Aylığı Alıp Kayıt Dışı Çalışanlar

Türkiye’de işverenler 31 Ocak 2002 tarihinden itibaren herhangi bir sebeple işi sona eren her işçi için işsizlik ödeneği ödemek zorundadır. Günümüzde işsizlik ödeneği alan birey sayısı azdır. Fakat buna karşın belli bir kesimin hem işsizlik aylığı aldığı hem de kayıt dışı çalıştığı saptanmıştır. Genellikle gelişmiş ülkelerde işsizlik ödeneği yaygındır ve bu ülkelerde işsizlik ödeneği en çok göz ardı edilen konuların başında gelmektedir. Kayıt dışı çalışıp ve işsizlik ödeneği alan bir kişinin bu durumu anlaşıldığında verilen ödeneğin kesilmesi söz konusudur. Bundan dolayı kayıt dışı çalışanlar arasında en kötü durumda olanlar bunlardır (Azaklı,2009:35).

3.2.2. Çalışmalarını Eksik Bildirenler

Kayıt dışı istihdamın türlerinden çalışmalarını eksik bildirenler; çalışmalarını ücret ve gün olarak eksik bildirenler, iki veya daha çok iş sahibi olanlar ve deneme süresince kayıt dışı çalışanlardan oluşmaktadır.

3.2.2.1. Çalışmalarını Ücret ve Gün Olarak Eksik Bildirenler

İşverenler, sigortalı çalışmak isteyen işçilerine asgari düzeyde sosyal güvenlik yardımları kapsamında alıp düşük tutarda vergi ve sigorta primi ödemek amacıyla bu

yönteme sıklıkla başvurmaktadır. Türkiye’de mesleki kazanç ortalamasının belli olmaması sebebiyle çeşitli mesleklerde çalışan bireylerin ücretleri asgari düzeyde SGK’ ye bildirilmektedir.

Çalışmalarını gün olarak eksik bildirmek daha önce yaygınken 08 Eylül 1999 tarihinde 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda 4447 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle (30 günden daha az çalışan bireylerin eksik çalışma sebebinin belgelendirilmesi zorunluluğu getirilmesi) bu kayıt dışı faaliyetin azalmasına neden olmuştur. 2006 yılından itibaren sigortalının SSK’ya bildirdiği ortalama çalışma gün sayısı 27’dir. Bu sayı hem ay içerisinde işe girip çıkanları hem de tam ay çalışmaları göstermektedir (Süngü,2008:2). Bir sigortalı çalışana ödenmiş olan ücretin eksik gösterilmesi kayıt dışılık kapsamında birçok kaybı da getirmektedir. Bu kayıplar hem sigortalı açısından hem de devlet açısından söz konusu olabilmektedir (Bulut,2013:7). Bu kayıplar;

- Sosyal güvenlik açıklarının ortaya çıkması,
- Sosyal güvenlik kurumundan daha az prim toplanması,
- İş kazaları ve meslek hastalıkları halinde bağlanacak gelirin düşük olması,
- Sigortalının malullük, yaşlılık ve ölüm aylığının düşük olması.

3.2.2.2. İki veya Daha Çok İş Sahibi Olanlar

Yaşam koşullarının ağırlığı ve geçim sıkıntısı, kayıtlı çalışan bireyleri temel işleri dışında başka bir işte daha çalışmaya zorlamaktadır. Günümüzde kayıtlı çalışanlar ekonomik ve sosyal refahını yükseltmek için yasa dışı da olsa ikinci bir işte çalışmayı göze almakta ve bu işte kayıt dışı olarak çalışmaktadır (Elevli,t.y.:37). Örneğin Türkiye’de bazı işçi ve memurların temel işleri dışında kalan zamanlarında ikinci bir işte çalıştıkları bilinmektedir. Türkiye’de ikinci bir işte çalışması sonucu kazandığı gelir, temel işinde elde ettiği geliri de katlamaktadır (Tunç,2007:37).

3.2.2.3. Deneme Süresince Kayıt Dışı Çalışanlar

İşyerlerinin sigortasız işçi çalıştırdığı sıralarda, denetim elemanına karşı işçinin işe yeni girdiği ve işçinin işte başarılı olup olmadığının iş yasasına göre kendilerine verilen deneme süresince saptanacağını, bu sebeple sigortasının yapılmadığını iddia etmektedirler. Bu iddia ile sigortası yapılmayan işçilerden bir kısmı bir aylık deneme süresince sigortalı yapılmakta, bir kısmının ise bir ay geçmesine rağmen bildirişi yapılmamaktadır. Bu süre bazen deneme süresi adı

altında bir ay bazen de daha uzun olabilmektedir. Hâlbuki 5510 Sayılı Yasa'ya göre sigortalı olarak çalıştıranlar en geç çalıştırılmaya başlamadan bir gün önce SSK'ya bildirmelidirler (Bulut,2013:6).

3.3. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin kayıt dışı istihdamın da ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında etkili olan sebeplere baktığımızda işçilerin, işverenlerin ya da bireysel çalışanların özellikle vergi, sigorta primi gibi mali yükümlülüklerden kaçınmak, bürokratik işlemlerden kurtulmak için kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde buldukları ve elde ettikleri geliri kayıtsız bıraktıkları görülmektedir (Metin,2011:73).

Kayıt dışı istihdamın nedenlerini ana başlıklar altında sıralayabiliriz. Bunlar;

- Ekonomik nedenler,
- Sosyal nedenler,
- Mali, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenler,
- Diğer nedenler.

Tablo 3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Nedensellik Çizelgesi (Bu bölümde yer alan kaynaklardan yararlanmak suretiyle tarafımızdan hazırlanmıştır)

Ekonomik nedenler	Sosyal nedenler	Mali, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenler	Diğer nedenler
<ul style="list-style-type: none"> ➤ İşsizlik ve enflasyon ➤ Rekabet gücü ➤ İşletmelerin yapısı ➤ Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nüfus artışı ve çarpık kentleşme ➤ Eğitim seviyesi ve bilgi eksikliği ➤ Çalışma hayatındaki değişim 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Denetim yetersizliği ➤ Çalışma yasaları ➤ Vergi sisteminden kaynaklanan nedenler 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bürokrasi ➤ Siyasal nedenler

3.3.1. Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran en önemli sebebin ekonomik olduğu söylenebilir. Bireyler, kayıtlı olarak çalışıp vergi ödemek yerine kayıtsız bir şekilde ekonomik faaliyette bulunmayı tercih etmektedir. Bu durum da kayıt dışı sektörün yıllardan beri var olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca son yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucunda işsizlik artmış ve gelir dağılımı bozulmuş, önemli bir sorun olan yoksulluğu arttırmış, bunun sonucunda da birçok kişi kayıt dışı olsa bile bir işte çalışmayı tercih etmiştir. Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi'nde (KADİM), kayıt dışı istihdamın en temel sebeplerinden biri de gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik ve yoksulluk olarak belirtilmiştir (Metin,2011:73-74).

3.3.1.1. İşsizlik ve Enflasyon

İşsizlik, işgücünden üretim amacıyla faydalanmasından bu yana süregelen ve son yüzyıl boyunca alınan tüm ekonomik ve sosyal politika önlemlerine karşın gittikçe etkisini arttıran, ekonomik yapıyı olumsuz etkileyen kişisel ve toplumsal bir gerçektir. İşsizlik, çalışma isteğinde ve gücünde olan ve cari ücretle çalışmak isteyip de iş bulamayan işgücünün var olmasıdır (Uyar Bozdağlıoğlu,2008:2). Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına göre bir kimsenin işsiz sayılabilmesi için aşağıdaki üç koşuldan birine uygun olması gerekmektedir (Taş ve Bozkaya,t.y.:3). Bunlar;

- İki hafta içinde işe başlayabilecek durumda olan,
- Çalışma yaşında olup işi olmayan,
- Son dört haftadır aktif olarak iş arayan veya randevu almayı bekleyenler.

Ülkemizde yaşanan kayıt dışı istihdamın sebepleri arasında işsizliği sayabiliriz. Bireyler, işsizlik sorunuyla karşı karşıya kaldığında anı kurtarma çabasıyla geleceği düşünmezler. Bu sebeple hâlihazırda olan işiyle yetinme çabasıyla kayıt dışı çalışmayı göze alırlar. İşverenlerde bu durumdan faydalanarak kayıt dışı istihdamın artmasına neden olurlar. İşsizlik oranının yüksek olması bireyi, patron karşısında güçsüz duruma düşürebilmektedir. İşveren yerine başkasını alabileceğini hissettirerek işçiyi kayıt dışı çalışmaya zorlayabilmektedir (Azaklı,2009:37).

Tablo 3.3. Türkiye’de İstihdam ve Çalışma Hayatındaki Gelişmeler ve Hedefler (%)
(T.C. Kalkınma Bakanlığı,2013:46)

	2006	2012	2013	2018
İşsizlik oranı	10,2	9,2	9,2	7,2
İşgücüne katılma oranı	46,3	50,0	51,1	53,8
İstihdam oranı	41,5	45,4	46,4	49,9
Kadın işgücüne katılım oranı	23,6	29,5	30,9	34,9
Gençlerde işsizlik oranı	19,1	17,5	16,5	13,0
Ücretli istihdam oranı	58,9	63,0	64,0	70,0
Kayıt dışı istihdam oranı	47,0	39,0	37,5	30,0
Lise ve üstü eğitilmişlerin işgücü içerisindeki payı	35,2	38,5	39,2	42,0
Uzun süreli işsizlerin toplam işsizler içerisindeki payı	35,8	24,8	24,0	18,0
İŞKUR’a kayıtlı işsizlerin işe yerleştirme oranı	12,3	23,5	35,0	50,0

Tablo 3.3.’te görüldüğü gibi Türkiye’de 2006 yılında işsizlik oranı %10,2 iken 2013 yılında %9,2 olması beklenmektedir. 2018 yılında ise Türkiye’de işsizlik oranı %7,2 olması tahmin edilmektedir. Gençlerde işsizlik oranı ise 2006 yılında %19,1 iken 2013 yılında %16,5 olması beklenmektedir. 2018 yılında ise %13,0 olması tahmin edilmektedir. Kısacası Türkiye’de işsizlik ve genç işsizlik oranında azalma beklenmektedir. Kayıt dışı istihdam oranı 2006 yılında %47,0 iken 2013 yılında

%37,5 olması beklenmektedir. 2018 yılında ise %30,0 olarak tahmin edilmektedir. Yani Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı her geçen yıl azalmaktadır.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır (Orhan ve Erdoğan,2007:258). Enflasyon ekonomik faaliyetlerin akışını etkilemektedir. Bireylerin satın alma gücünü etkileyerek sosyal huzursuzluklara sebep olmaktadır. Enflasyonist bir dönemde emeğin karşılığında kazanılan ücretler, spekülasyonlarla kazanılan paranın yanında eriyip değer kaybeder (Candan,2007:51).

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ve dolayısıyla kayıt dışı istihdamın genişlemesinde enflasyonun önemli etkisi vardır. Uzun yıllar boyunca seyreden enflasyon ekonomide yapısal sorunlara, kayıt dışı faaliyetlere sebep olmuştur. Enflasyon gelir dağılımını bozucu etkisiyle kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır (Toptaş,1998:41). Türkiye’de yüksek enflasyonun yaşanması sonucunda bireyler ikinci bir işte çalışmak zorunda kalmıştır. Enflasyon oranının yüksek olması diğer yandan işverenlerin vergi ve sigorta primlerini de arttırmıştır. Bu durumunda da işverenle birlikte işçide kayıt dışı olmayı benimsemiştir (Azaklı,2009:38).

Tablo 3.4. Kayıt Dışı İstihdam ve Tüfe Oranlarının Yıllar İtibariyle Seyri (TÜİK,2015)

Yıllar	TÜFE (%)	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)
2004	10,6	51,7
2005	8,1	48,1
2006	9,6	49,5
2007	8,7	45,4
2008	10,4	43,5
2009	6,2	43,8
2010	8,5	43,2
2011	6,4	42,0
2012	8,9	39,0
2013	7,4	36,7
2014	8,8	36,3

Tablo 3.4.'te görüldüğü gibi ülkemizde kayıt dışı istihdam oranı enflasyonla beraber seyretmektedir. Enflasyonun düştüğü yıllarda kayıt dışı istihdam oranı da yıllara bağlı olarak düşmektedir. Enflasyonun tek haneli olduğu son yıllarda ise kayıt dışı istihdam oranındaki düşmenin istenilen seviyede olmadığı gözlenmektedir. Bunun sebebi; kayıt dışı istihdamın tek sebebinin enflasyon olmadığı, bunun yanında faiz hadleri, işsizlik oranı, diğer ekonomik ve sosyal olaylar olduğudur.

3.3.1.2. Rekabet Gücü

Rekabet gücü, bir firmanın ürettiği mal ve hizmetlerin ülke içindeki ve dışındaki piyasalarda rahat bir şekilde pazarlayabilmesi için maliyet, kalite, fiyat vb. unsurlar açısından diğer işletmelerle eşit seviyelerde olmasıdır. Rekabet gücü, verimliliğin ve üretimin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için gerekli bir faktördür (Candan,2007:54).

Kayıt dışılığın en önemli nedenlerden bir olan vergi kaçırma maliyeti düşürmek için başvurulan bir yöntemdir (Lippert ve Walker,1997:139). Çünkü işletmeler fiyatlarını maliyetlerine göre belirlerler. Maliyetleri belirleyen en temel unsurların başında da vergiler gelir. Kayıt dışı olarak faaliyette bulunan işletmeler vergiyi ya gereğinden az verdikleri ya da hiç vermedikleri için maliyetlerini düşürerek haksız rekabete neden olmaktadır. Dolayısıyla maliyeti düşürerek rekabet gücünü arttırmak isteyen işyerleri için vergi ödemek, maliyetlerin artması anlamına gelmektedir (Sarıkaya,2007:26).

Türkiye'de rekabet baskısı, şirketlerin firma içi rekabeti kabul etmeye, küçülmeye, kaynakları dışarıda aramaya ve üretim birimlerini bağımsız kar merkezleri olarak yeniden düzenlemeye sürüklemesi bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü artan işsizlikle birlikte bu gelişmeler kısmi zamanlı veya geçici işçilere olan ihtiyacı arttırmakta ve bu durumun neticesinde ise, işgücünün marjinalleşmesine ve kayıt dışına yol açabilmektedir (www.oka.org.tr ,02.12.2014).

3.3.1.3. İşletmelerin Yapısı

Kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu yerler küçük ölçekli işletmelerdir(1-9 işçi çalıştıran işletmeler). Bu işletmeler genellikle rekabet gücü olmayan, emek yoğun bir şekilde mal ve hizmet üreten işletmelerdir. Bu işletmeler ağır vergi ve istihdam karşısında büyük firmalar ile rekabet edebilmek için çalıştıkları kişileri kayıt dışı çalıştırarak gelirlerini arttırmayı hedeflemektedirler. Finansman konusunda zorlanan

küçük ölçekli işletmeler, büyük ölçekli işletmelere oranla vergi ve sosyal güvenlik yükümlülüklerini yerine getirmekte zorluk çekmektedirler. Bu durumda kayıt dışı istihdamın bu işletmelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde küçük işletme sayısının çok olması ve bu işletmelerin sermayesinin az olması sebebiyle rekabet güçlerini arttırmak istemesi, kayıt dışı istihdam faaliyetlerine yönelmektedir. Büyük şirketlerin yoğun olduğu sanayi yapılarında kayıt dışı istihdamın işgücü içindeki payı çok küçükken, çok sayıda küçük firmalardan oluşan yerel sanayilerde kayıt dışı istihdamın payı daha çoktur (Candan,2007:53). Ülkemizde kayıt dışı ekonomik faaliyetler daha çok şirketleşmemiş küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) tarafından meydana gelmektedir. Ülkemizde KOBİ istatistikleri göreceli olarak parçalı bir yapıya sahip olduğundan ve az sayıda zaman serisi mevcut olduğundan zaman içerisindeki faaliyetlerini takip etmekte zorluk çekilmektedir. Fakat mevcut verilerin bir kısmı KOBİ kesiminin genel ekonomideki göreceli yerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Gülcemal,2009:42). KOBİ'lerin ülkemizde toplam istihdamın %45'ini, yatırımların %27'sini gerçekleştirirken toplam kredilerin yalnızca %3-4'ünü oluşturmaktadır. Bu tür işletmeler ağır mali yükümlülüklerden kaçınarak kendilerine finansman kaynağı yaratabilmektedirler (www.tisk.org.tr ,10.12.2014).

3.3.1.4. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve Yoksulluk

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin bireyler, bireylerden oluşan gruplar ya da üretim faktörleri arasında bölünmesi olarak adlandırılabilir. Gelir dağılımı ve yoksulluk arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Gelir dağılımında adaletsizlik ne kadar yüksek olursa yoksulluk da o kadar yüksek olur. Bu nedenle gelir dağılımı ve yoksulluğun birlikte ele alınması gerekmektedir (www.oka.org.tr ,02.12.2014). Kayıt dışı istihdamın önemli sebeplerin bir tanesi de gelirin adaletsiz dağılımı ve yoksulluktur. Yoksul ve eğitim seviyesi düşük işçilerin üretim sürecinde yarattığı katma değer de düşük olmaktadır. Dolayısıyla bu bireyler için ödenen vergi ve prim, bireylerin yarattığı katma değeri aşabilmektedir. Bu durumdaki bireylerin yaygın olarak kayıt dışı istihdamı tercih ettikleri gözlemlenmektedir (Süngü,2008:3).

Gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre gelir dağılımının daha adaletsiz dağılımının en önemli sebebi, tarım sektörünün ekonomideki ağırlığını

koruması ve dolayısıyla nüfusun büyük bir kesiminin tarım sektöründe istihdam ediyor olmasıdır (Huitfeldt, Sida ve Jütting,2009:95). Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının daha adaletli bir şekilde dağılmış olmasında uygulanan sosyal politikaların yanı sıra ücretliler kesiminin payının yükselmiş olması ve işyerlerin halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli bir payı vardır.

Ülkemizde iller arasında hatta aynı ilin ilçeleri arasında da gelir dağılımında farklılıklar vardır. Kayıt dışı oranının artması bireyler arasında adaletsiz gelir dağılımına sebep olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler geçmişten beri hem bireyleri hem de yönetimi olumsuz etkilemiştir. Kişileri kayıt dışı çalışmaya özendirmek bazı ülkelerde rejimin sonunu getirmiştir. Fransız ihtilalinin ortaya çıkış sebepleri arasında gelir dağılımındaki adaletsizliğin de rolü olmuştur (www.oka.org.tr ,02.12.2014).

3.3.2. Sosyal Nedenler

Kayıt dışı istihdama sebep olan etmenler çok çeşitli olup ülkelerin sosyal yapılarına göre farklılık arz etmektedir. Kayıt dışı istihdamın sosyal sebepleri arasında nüfus artışı ve çarpık kentleşme, eğitim seviyesi ve çalışma hayatındaki değişim sıralanabilir.

3.3.2.1. Nüfus Artışı ve Çarpık Kentleşme

Nüfus artış hızının büyüme hızının üzerinde olması durumunda ortaya çıkan işsizlik, kırsal akandaki imkânsızlıklar, işgücünü göçe zorlamaktadır. Altyapı konusunda yeterli imkânlarla sahip olmayan bölgelere yapılan göçler, bir taraftan gecekondulaşmaya, diğer taraftan vasıfsızlaşmaya neden olmaktadır. Nüfus artışı ve istihdam artışı arasındaki ilişkinin kurulamaması sonucunda, nüfus artışı kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır (Azaklı,2009:41).

Türkiye, 1927 yılından günümüze kadar yapılan nüfus sayımlarına göre nüfus sürekli artmaktadır (www.tuik.gov.tr ,24.07.2015). Emek yoğun üretimin olduğu geleneksel tarım ekonomilerinde çocuk bir üretim faktörü olarak görüldüğünden nüfus artış hızının yüksek olması tarım sektörünün ekonomide ağırlıklı bir sektör olması ile açıklanabilir. Fakat nüfus artış hızının kültürel yapıyla da ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Kalkınma yoluna giren ülkelerde gelişmenin etkisiyle ortalama yaşam süresi uzarken doğurganlık hızının kısa süre içinde azaltılamaması bu

Ülkelerin nüfus artış hızının ve bağımlılık oranının yüksek olmasına sebep olmaktadır (Toptaş,1998:26). Ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması ve nüfus artış hızına paralel istihdam yaratılamaması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bireyler buldukları bölgede işsiz kalmaları neticesinde istihdam olanaklarının fazla olduğu yerlere göç etmişlerdir. Nüfus artışı ve gle birlikte kentlerde biriken vasıfsız işgücü, işçilerin daha az ücretle ve sigortasız çalışmaya razı olması sonucunu doğurmaktadır. Hızlı nüfus artışının neticesinde genç nüfusun fazlalığı bu nüfusun istihdam edilmesini zorlaştırmaktadır (Azaklı,2009:41).

3.3.2.2. Eğitim Seviyesi ve Bilgi Eksikliği

Eğitim seviyesi ile kayıt dışı istihdam arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Eğitim seviyesi arttığında kayıt dışı istihdam oranı azalmakta, eğitim seviyesi azaldığında kayıt dışı istihdam oranı artmaktadır.

Çalışanların eğitim seviyesinin düşüklüğü, kayıtlı çalışmayla ilgili bilgi eksikliği kayıt dışı istihdamı yaratan en temel unsurlar arasında yer almaktadır. Alt gelir sınıfında çalışan bireylerin eğitim seviyesinin ilköğretim düzeyinde olması, söz konusu bireylerin genel olarak vasıfsız işçi statüsünde çalışmalarına neden olmaktadır. Bu bireyler belirli bir yaşa kadar bedensel emek kullanarak çalışabilmekte, fakat yaşlarının ilerlemesi durumunda işsiz duruma düşme riski ile karşılaşabilmektedirler. Bu durumda, işgücünde bulunan işçiler ya işini kaybetmemek ya da yeni bir iş bulana kadar kayıt dışı olarak çalışmak zorunda kalmaktadır (Süngü,2008:3).

Kayıt dışı istihdamın belki de en önemli nedenlerinden biri çalışanların eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Bunun yanında sosyal güvenlik konusunda yeterli bilgi ve birikime sahip olmama bireylerin kayıt dışı istihdamına sebep olmaktadır. Bireylerin kayıt dışı çalışmaları durumunda kaybedecekleri konusunda belli bir bilgi birikimine sahip olmamaları bu bireylerin hlihazırdaki durumunu kabul etmelerine sebep olmaktadır. Bu bireyler kayıtlı bir şekilde çalışmak isteseler de şikyetlerini bildirecekleri yerler konusunda bilgi birikimine sahip olmadığı için haklarını arayamamaktadırlar. Bireylerin eğitim seviyeleri arttığa kayıt dışı faaliyetler azalacaktır (Azaklı,2009:43-44). Eğitim düzeyi düşük olanların sahip olduğu istihdam türü, kayıt dışı istihdam oranının yüksek olduğu tarım ve tarım dışı üretim faaliyetlerinde görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olanların sahip olduğu istihdam

türü ise kayıt dışı istihdam oranının düşük olduğu sosyal ve bireysel hizmetler, toplum hizmetleri, ilmi ve teknik alanlar gibi meslek gruplarında istihdam etmektedirler (Candan,2007:51).

3.3.2.3. Çalışma Hayatındaki Değişim

İşletmeler maliyetlerini düşürmek için sosyal güvenlik, iş ve vergi mevzuatından kaynaklanan gerekçelerden kaçınmak için işletmelerini küçültmeye başlamışlardır. Geleneksel istihdam şekli olan günlük sekiz, haftalık kırk beş saati temel alan şekillerin yerini yarı zamanlı çalışma, eve iş verme, geçici iş ilişkisi ve taşeron kullanma almıştır. Bu yeni üretim şekli işyerlerinin küçülmesine yol açarken, işçilerin sosyal ve ekonomik haklarının da kısılmasına sebep olmuştur. İşletmelerin ve çalışanların kayıt dışı kalmasında bu yeni üretim tarzının da olumsuz etkisi olmuştur. Genellikle büyük şehirlerde uygulanan üretimi artırmak ve maliyeti düşürmek için eve iş verme şeklinde bir yola başvurmuşlardır. Bu uygulamanın sonucunda sosyal güvencesiz büyük bir iş gücünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Eve iş getirme uygulaması iki sebepten dolayı yaygınlık kazanmıştır. İlki iletişim ve ulaşım teknolojileri sayesinde bazı işlerin işyerinden yürütülmesi zorunluluğunun kalmaması, işçiler tarafından işletmelere ait olmayan yerlerde faaliyette bulunma olanağı olması, diğeri ise rekabet sebebiyle maliyetleri minimum düzeye düşürmesi için, çalışma standartlarından ve formel yapıdan uzak durulması ihtiyacı evde çalışmaların günümüzde yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Azaklı,2009:42).

3.3.3. Mali, İdari ve Yasal Sistemden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı istihdamın artmasında etkili olan nedenler arasında mali, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenler bulunmaktadır. Denetimin yetersizliği, çalışma yasaları ve vergi sistemi kayıt dışı istihdama neden olan mali, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenler arasında gösterilir.

3.3.3.1. Denetim Yetersizliği

İşverenlerin yapmış oldukları işlemlerin ve faaliyet gösterdikleri dönemlere ait işlemlerinin etkin bir biçimde denetlenmemesi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Denetim işlemlerinden gereken yararın elde edilebilmesi için, denetim faaliyetleriyle uğraşanların kayıt dışı konusunda işinin uzmanı olmaları, tarafsız davranan kişilerden kurulu ekiplerden oluşması gerekmektedir. Bütün bunlar

yapılmadığı takdirde denetimler ciddiye alınmayacak, kayıt dışı faaliyetlerin üstü örtülecek ve sonraki yılın kayıt dışılığına katkı sağlayacaktır (Karaarslan,2010:112).

Denetimin yetersizliği ve ceza sisteminin etkin olmaması kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında ve artmasında önemli bir neden arz etmektedir. İşyerlerinde denetimler genellikle ihbar ve şikâyetlere bağlı olarak ya da İş Teftiş Kurulu Başkanlığı ile Sigorta Teftiş Kurulu Başkanlığı aracılığıyla yıllık programlar içinde belirli dönem ve illerde yoğun denetim olarak gerçekleşmektedir. Fakat bu denetimlerin sıklıkla yapılması önem arz etmektedir (Metin,2011:75).

Ülkemizde denetimin yetersiz olmasının yanında sıklıkla çıkarılan prim ve idari para cezası afları, kayıt dışı istihdama yönelik verilen cezaların etkinliğini azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz ayrıca denetimi gerçekleştirecek yeterli elemana sahip değildir. Genellikle kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam alanlarında denetim faaliyeti gösteren SGK ve Maliye Bakanlığına ait denetim ve teftiş elemanlarının eksik olması kayıt dışı sektörün gelişmesinde önemli bir unsur oluşturmaktadır. Ülkemizde denetim sonuçlarının icraya dönüştürme güçlüğü ve sistem denetimi olmayışı ile tek tek problemleri çözmeye çalışan bir denetim sistemimiz olduğu için denetimden beklediğimiz sonuçlar tam olarak alınmamaktadır (Karaarslan,2010:112).

3.3.3.2. Çalışma Yasaları

Kıdem tazminatı, ihbar tazminatı ve işsizlik sigortası işçiler için iş güvencesi anlamına geliyor, işveren için ise maliyet oluşturuyor. İşveren bu maliyetlerin tamamını üstlenmektedir. Kıdem tazminatı, işçinin işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her yıl için otuz günlük ödenmektedir. İşçinin çalıştıkça ücreti ve yıl sayısı artmaktadır ve buna bağlı olarak kıdem tazminat miktarı da çalışma süresinin oranında artmaktadır. İşverenler kıdem tazminatının mali yükümlülüğünden kaçınmak için kayıt dışı çalışanları işe almakta ve bunun sonucunda kıdem tazminatını sıfırlayıp çalışanları yeniden işe başlanmış gibi gösterme yoluna gidebilmektedir. Böyle bir durum, uzun süreli istihdam için sorun oluşturmaktadır. Ayrıca ihbar tazminatının da buna benzer sonuçları bulunmaktadır.

Ülkemizde çalışma hayatını düzenleyen kanunlara sosyo-ekonomik bütünlük içerisinde ve ekonomik imkânlarla yaraşır biçimde çözümler bulunmaktadır. 4447 sayılı yasayla yürürlüğe giren işsizlik sigortası işçiler için iş güvencesi oluşturup

Türkiye'nin önemli bir sorununa çözüm olurken, işverene ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara bağlı olarak ek bir yük getirmektedir. Bu ek yük ile karşı karşıya kalan işverenin kayıt dışı çalışma yoluna gitmesi kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır (www.oka.org.tr ,02.12.2014).

1475 sayılı eski İş Kanununun 14. maddesi ve 4857 sayılı iş kanununun 120. maddesi gereği bir işçinin işe başladığı günden itibaren kıdem tazminatı ödenmesi gerekmektedir. Örneğin on yıldır askeri ücretle bir iş yerinde istihdam edilen bir işçi için onuncu yılın sonunda, işveren tarafından işten çıkarılması durumunda, 921.65TL ihbar tazminatı ve 6,736.55TL kıdem tazminatı ödenmesi gerekmektedir. İhbar ve kıdem tazminatının bu kadar yüksek olması emek piyasasında mobilitenin azalmasına, işgücünde verimliliğinin düşmesine ve kayıt dışı istihdama sebep olmaktadır. Devletin sosyal devlet olmak, mağdur olanları korumak için çıkardığı ihbar tazminatı, kıdem tazminatı vb. uygulamalar tam tersi bir etki yaratmakta, işçileri sosyal güvenlikten yoksun çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Bu durum uzun süreli istihdam için sakıncalara neden olmaktadır (Candan,2007:62).

3.3.3.3. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Vergi; devletin gücünü ortaya koyan ve en önemli gelir kaynağını oluşturan çok uzun ve eski bir geçmişe sahiptir (Tecim,2008:39). Devlet, egemenlik gücünü kullanarak işlevlerini yerine getirebilmesi özellikle kamu giderlerini karşılaması için tek taraflı, karşılıksız ve zorunlu bir ödeme niteliği taşıyan vergileri finansman olarak kullanır (Gökalp,2007:2). Vergilemenin tarihçesi, devletin siyasal gücüne dayanarak vergi toplaması, vergi mükelleflerin her dönemde bu yükümlülüğe karşı koyması ve en aza indirmeye çalışmasıyla geçmiştir. Öyle ki, vergi mükelleflerinin vergi ödemeye karşı takındıkları tavır ve davranışlar; vergi ahlakı, vergi adaleti, vergi psikolojisi gibi çeşitli araştırma konularının oluşmasına sebep olmuştur. Vergilerden etkin bir politika aracı olarak yararlanabilmenin ön koşulu “vergi kaçakçılığı” ile oluşabilecek kayıpların en aza indirilmesine bağlıdır (Özsoylu,1996:63).

Türk vergi sisteminin sürekli yenilenen kanunlar ve kararnameler sebebiyle oluşan değişken yapısı, takibini zorlaştırdığından bireyleri vergi ödememeye yönelten nedenlerden biri olmaktadır. Dolayısıyla vergi ve vergilendirmenin ekonomik ve yasal yanı gibi psikolojik ve sosyolojik yanı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda toplumun vergi ahlakı ve ödenen vergilerin nereye

harcandığının da bilinmesi bireylerin kayıt dışı faaliyet gösterme kararlarında önem teşkil etmektedir. Vergi ahlakı bir toplumun kültür seviyesiyle de doğru orantılıdır. Ülkemizde yüksek gelir vergisi oranları ve vergi adaletsizliği bireyleri kayıt dışı faaliyetlere yönlendirmektedir. Yani vergi sisteminin anlaşılabilir ve maliye politikalarının şeffaf olması, kayıt dışı faaliyetlere yönelmeleri engellemede vergi adaleti kadar önemlidir (Gül Aydın,2013:4).

3.3.4. Diğer Nedenler

Kayıt dışı istihdamı oluşturan diğer nedenler, bürokrasi ve siyasal nedenler olmak üzere iki alt başlık altında incelenebilir.

3.3.4.1. Bürokrasi

Bürokratik işlemlerin fazlalığı ve karmaşıklığı kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır. Bürokratik işlemlerin fazlalığı işverenlerin yatırım kararından vazgeçmesine veya kayıtsız bir şekilde faaliyet göstermesine neden olmaktadır. Firmalar üzerinde yapılan anketlere göre kamu kurum ve kuruluşlarında en çok rahatsızlık veren uygulamalardan bir tanesinin çok fazla ya da gereksiz belgeler istenmesi cevabı ilk sırada yer alırken, bunu sırasıyla işlemlerin uzun sürmesi, gereksiz yere noter tasdiki istenmesi, işlemler ve belgeler hakkında net bilgiler verilmemesi, çok sayıda kuruluştan belge istenmesi, zorunlu bağış ve ödemeler yaptırılması, rüşvetsiz ve torpilsiz işlem yapılmaması izlemektedir. Aynı çalışmada işyerlerinin nerdeyse tamamının sorun yaşadığını belirtmiştir (www.oka.org.tr,02.12.2014).

Ülkemizde bürokrasi merkezi bir konumda bulunmakta ancak modern çağın ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Bu durum kamu düzeninin sağlanması açısından olumsuzluklara yol açmaktadır (Candan,2007:66). Bu durumun nedenleri arasında;

- Türkiye’de yönetimin çok hızlı büyümesi ve bu büyümeyle etkinliğini kaybediyor olması,
- Kararların çoğunun tek bir merkezde alınması,
- Bireysel yönetim geleneğinin sürdürülmesi ve yönetim, haberleşme ve koordinasyon aşamasında etkinliğin sağlanamaması gösterilebilir.

Türkiye’de bürokrasinin yoğun olması, düzenleyici ve idari kademelerin varlığı, istihdam ilişkisini resmileştirmeye yönelik prosedürleri kararlılaştırmaya ve ağırlaştırmaya sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise işçi ve işverenin çalışmayı beyan etmekten kaçınmasına sebep olmaktadır (www.oka.org.tr ,02.12.2014).

3.3.4.2. Siyasal Nedenler

Siyasal partilere bağlı olarak sürekli değişen ekonomi politikaları, krizler ve ekonomik istikrarsızlıklar kayıt dışılığa sebep olmaktadır. Çıkartılan vergi ve sosyal güvenlik afları, bireylerin kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Böylece mükellefler ileride çıkarılabilecek bir af beklentisi umuduna kapılarak ceza ve birikmiş vergilerini ödememektedirler (Candan,2007:67).

3.4. Kayıt Dışı İstihdamı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranının bütün dünyada artma eğiliminde olduğu kabul edilse de yapılan deneysel çalışmaların ortak bulgusu kayıt dışı faaliyetlerin oranının gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde daha yüksek olduğudur. 1988-2000 yılları ortalaması OECD ülkelerinde %14-%16 iken, gelişmekte olan ülkelerde %35-%44 ve geçiş ekonomilerinde %21-%30 olarak tespit edilmiştir. Türkiye için 1970-1998 yılları arasında ortalama %27, 1999-2005 yılları arasında ortalama %34, 2006-2014 yılları arasında ortalaması %41 olarak tespit edilmiştir (www.tuik.gov.tr , 17.01.2015).

Kayıt dışı faaliyetlerin doğru ve tam olarak tespit edilmesi son derece güç, hatta imkânsızdır. Kayıt dışılık tanım gereği kısmen ya da tamamen gizli olarak sürdürülen ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Her ne kadar kayıt dışı istihdamı tam ve doğru ölçmek mümkün değilse bu amaca yönelik geliştirilmiş çok sayıda teknik mevcuttur. Kayıt dışı istihdamın büyüklüğünü tahmin etmek için farklı yöntemler önerilmiştir (Savaşan,2011:8). Bu yöntemler;

3.4.1. Doğrudan (Mikro) Ölçme Yöntemi

Kayıt dışı faaliyetlerin büyüklüğünün hane halkı, vergi, işyeri gibi anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi, bu tür yöntemlerin temelini oluşturur ve ulusal istatistik birimlerince sıkça kullanılır. Bu yöntem daha çok kayıt dışı faaliyetlerin yapısını incelemek açısından oldukça kullanışlıdır. Bu yöntem ile özellikle kayıt dışı sektörün yapısı hakkında oldukça detaylı bilgiler toplanabilir. Doğrudan yöntemlere

örnek olarak; vergi denetim çalışmaları, vergi uyum çalışmaları, hane halkı anketleri ve mikro ekonomik sektörel çalışmalar gösterilebilir (Sarıkaya,2007:29).

Doğrudan ölçme yöntemi nüfusu ve yüzölçümü fazla olmayan ülkelerde kolaylıkla uygulanabilir ve alınan örnek kitle ülke için kayıt dışılık hakkında doğru rakamlar verebilir. Nüfusu ve yüz ölçümü büyük, gelişmiş bir iktisadi yapıdan yoksun olan ülkelerde ise doğru bilgi elde etmek için örnek hacmini arttırmak gerekir. Bu ise çalışmanın maliyetinin karşılanmayacak biçimde artmasına yol açar (Azaklı,2009:57).

3.4.2. Dolaylı (Makro) Ölçme Yöntemi

Çeşitli makro ekonomik göstergelerden hareketle kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye yarayan dolaylı ölçme yöntemlerini; istihdam yöntemi, GSMH yöntemi, emisyon yaklaşımı ve fiziksel girdi yaklaşımları olarak sayabiliriz. Doğrudan ölçme yönteminin zor olması sebebiyle dolaylı ölçme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır.

3.4.2.1. İstihdam Yöntemi

Bu yöntemde, nüfusun sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimi incelenerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Erkuş ve Karagöz,2009:7). Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranının zaman içerisinde benzer gelişme göstermesi beklenir. Sivil işgücünün toplam nüfusa oranı belirli seviyede kalırken, istihdamın toplam nüfusa oranının düşmesi, toplam istihdam içinde kayıt dışı ekonomideki istihdamın payının artmasını ifade eder ki bu da kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında bilgi almamızı sağlar (Gönnetlioğlu,2010:49).

Türkiye gibi nüfusun ve buna bağlı olarak toplam işgücünün sürekli artış gösterdiği ülkelerde istihdam rakamlarının sürekli artış olması doğaldır. Bu durumda sivil işgücü ve sivil istihdam rakamları ülke nüfusu ile karşılaştırılarak bir oran bulunur. Bulunan bu oranın zaman içerisindeki gelişimi, kayıt dışı sektörde çalışanların artıp azaldığı konusunda bilgi verebilir (Karatay,2009:82).

İstihdam yöntemiyle kayıt dışı ekonominin boyutlarının hesaplanması, karmaşık olmaması ve pek fazla veri gerektirmediği için kolaylıkla uygulanabilmektedir. Bu yöntemin en önemli eksikliği ise, hesaplamanın yapıldığı

dönemin sosyal gelişmelerini ve ikinci işte çalışanları dikkate almamasıdır (Öğünç ve Yılmaz,2000:10). Sosyal gelişmelerden bir kısmı istihdamın toplam nüfusa oranını yükseltirken bir kısmı da sivil işgücünün toplam nüfusa oranını düşürerek sanki kayıt dışı faaliyetlerin küçüldüğü izlenimi vermesi, bu yöntemin sonuçlarının eksikliğini ortaya koymaktadır (Biçer,2006:29-30).

3.4.2.2. GSMH Yöntemi

GSMH yaklaşımında, GSMH hesaplamasında kullanılabilir ve kayıt dışı ekonomi için gösterge olabilecek her türlü veriden yararlanılmaktadır. İstihdama, harcamaya, üretime, gelire ilişkin veriler birlikte kullanılmaktadır. GSMH hesaplamasında harcama, gelir ve üretim yöntemlerinden birinden yararlanılabileceği gibi, bazı araştırmalarda birden fazla yöntem birlikte kullanılabilir. Bu üç yöntemin kullanılması durumunda, aynı sonuçların ortaya çıkması gerekir. Fakat kayıt dışı ekonominin varlığı, farklı yöntemlerle ulaşılan sonuçların farklı olmasına yol açmaktadır. Gelir yaklaşımı yöntemiyle bulunacak büyüklükle, üretim yaklaşımı yöntemiyle bulunan değerler karşılaştırılabileceği gibi, harcamalar yaklaşımı yöntemiyle de kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirin harcamaya dönüşme aşamasında tespiti mümkündür. GSMH yaklaşımı; altın, döviz gibi tasarruf araçlarının yatırım aracı olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferlerin varlığında sağlıklı sonuç vermeyebilir (Yılmaz,2006:70).

Sonuç olarak kayıt dışı ekonominin GSMH içinde artması büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple özellikle maliye politikası araçlarına ağırlık verilerek kayıt dışı faaliyetle müdahale edilmelidir (Biçer,2006:29).

3.4.2.3. Emisyon Yaklaşımı

Para piyasasındaki hareketler izlenmek koşuluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmeye çalışan bu yaklaşım ilk kez 1958 yılında Cagan tarafından kullanılmış ve 1977 yılında Gutman tarafından geliştirilmiştir. Öngördüğü varsayımların gerçeğe pek uygun olmaması, bu yaklaşımın olumsuz eleştiri almasına ve ulaştığı sonuçlara şüpheyle bakılmasına yol açmıştır (Bakkal,2007:119).

Bu yaklaşımda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için para piyasalarından hareketler izlenmekte ve kayıt dışı faaliyetlerde ödemelerin genellikle peşin parayla yapıldığı görülmektedir. Ödemelerde çek, senet gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı kabul edildiğinden emisyon hacmi mevduat oranları kayıt dışı

ekonominin boyutları için bir fikir verebilir. Kayıt dışı ekonomi yok ise emisyon hacminin mevduata oranı zaman içinde sabit olacaktır. Eğer bu oran artış gösteriyorsa paraya olan talep artmıştır ki bu da kayıt dışı ekonominin arttığını gösterir (Azaklı,2009:59).

Kayıt dışı faaliyetlerde ödeme araçlarının peşin para olduğunun ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı kabul edilmesi bu yöntemin en önemli eksiğidir. Oysa kayıt dışı ekonomide senet ve çek ile ödemelerde yaygın ve ayrıca paranın dolaşım hızı kayıt dışı ekonomide daha yüksektir (Biçer,2006:31).

3.4.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre ülkedeki ekonomik faaliyette kullanılan girdi ile toplam milli üretim arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu varsayılır. Bu girdi genellikle elektrik üretim ve tüketimidir. Resmi ulusal gelirin üretimi için gerekli olan elektrik tüketiminin üzerindeki aşırı tüketimin kayıt dışı ekonomide kullanıldığı kabul edilir. Fakat kayıt dışı ekonomide üretim genellikle emek yoğun olması sebebiyle, bu sektördeki üretimin büyük kısmı enerji tüketimine bağlı değildir. Ayrıca üretimde teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan verimlilik artışları fiziksel girdi yaklaşımında dikkate alınmamaktadır (Azaklı,2009:59).

3.5. Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri

Herhangi bir ekonomide ulaşılmaması hedeflenen temel amaçlar; sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, kaynak dağılımında etkinlik ve verimlilik, gelir dağılımında adalet ve iç ve dış dengelerin sağlanması olarak özetlenebilir. Ülkenin refah düzeyinin yanlış saptanması şeklinde beliren kayıt dışılık, bu sayılan amaçlara ulaşmada etkili olmaktadır. Ülkelerin refah düzeylerini en iyi şekilde ortaya koyan gösterge kişi başına düşen milli gelirdir. Kayıt dışı faaliyetlerin yüksek olduğu bir ülkede gelir, üretim, tüketim ve yatırım miktarlarının saptanamaması kaynak dağılımının nasıl oluştuğunun bilinmemesine neden olmaktadır. Bu durumda milli gelir rakamları gerçeği yansıtmamakta ve doğal olarak refah düzeyinin düşük görünmesine neden olmaktadır. Bu sayılan temel göstergelerin doğru tespit edilmemesi durumunda, sorunların yanlış teşhisine ve yanlış politika kararlarının alınmasına sebep olmaktadır (Güray ve Şafaklı,2004:4).

3.5.1. Olumlu Etkileri

Kayıt dışı istihdamın ekonomiyi, işverenleri ve devleti etkilemesi kaçınılmazdır. Kayıt dışı istihdam istenilmeyen ve bu sebeple önlenmesi gereken bir durum olmakla birlikte olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkileri de vardır (Azaklı,2009:49). Kayıt dışı faaliyetlerinin zararlarının, yararlarına göre daha çok olduğu ve bu sebeple kayıt dışı faaliyetlerinin azaltılması, mümkünse ortadan kaldırılması gerekmektedir. Fakat belirli koşullarda kayıt dışı ekonominin sosyal refahı olumlu etkilediği düşünülmektedir (Bakkal,2007:85).

3.5.1.1. Gelir Etkisi

Gelir yetersizliği karşısında insanların ilave gelir elde etmek için yaptıkları ek işler kayıt dışı çalışmanın bir şeklini oluşturmaktadır. Kentlerde işgücü piyasalarındaki dalgalanmalardan doğan güçlükleri en fazla hisseden toplumsal kesim, bağımlı çalışanlardır. Başkasına bağılı olarak çalışma yanında, gelirlerin en önemli kaynağını temsil eden ücretlerin belirli süreleri de sabit kalması ve gelişen olumsuz ekonomik koşullar sebebiyle giderek yetersizleşmesi, bu kesimin en temel sorununu teşkil etmektedir (Güloğlu vd.,2003:6).

Gelişmiş toplumlarda da benzer sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Ancak, bu toplumlarda bulunan iş güvencesi, işsizlik sigortası, aktif emek piyasası politikaları, kıdem tazminatı gibi kurumlar sorunun önemini azaltırken ülkemiz gibi gelişmekte olan toplumlarda bağımlı çalışanlar gelirdeki değişmelere karşı daha güvencesiz bulunmaktadır. Bu gelir kayıplarına karşı kalıcı ve resmi çözümler bulunmaması durumunda, kayıt dışı istihdam edenler kendi sorunlarına kendileri bazı çözümler üretmekte ve ek işte çalışmaktadırlar. Özellikle gelir yetersizliği ve gelirdeki reel düşmeler karşısında bağımlı çalışanların kendiliklerinden bazı ek işler oluşturdukları bilinmektedir. Kaldı ki ilave işçi sıfatını taşıyan yaşlılar ve kadınların aile bütçesine katkı sağlaması amacıyla durgunluk dönemlerinde emek piyasasına katıldıkları görülmektedir. Çocuklar ise eğitimlerinin aksamasına sebep olsa da gelir getirici işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bütün bu durumlar kayıt dışı istihdamın gelir üzerinde olumlu etki yarattığını göstermekte ve kayıt dışılığı arttırmaktadır (Candan,2007:85).

3.5.1.2. Rekabet Etkisi

Rekabet halinde olan firmalardan, kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar bazı yükümlülükleri yerine getirmediğinden kayıtlı sektöre oranla rekabet avantajı sağlamaktadır.

Kayıt dışı istihdamın olumlu etkilerden biri, kayıt dışı çalışan bireylere ve firmalara rekabet gücü kazandırmasıdır. Vergiler, işçilik üzerinden ödenen sigorta, vergi gibi yüksek oranlı kamusal yükümlülükler bulunmadığından kayıt dışı sektörde üretim maliyetleri düşük olacağından satış fiyatları düşük gerçekleşecektir. Bunun sonucunda da yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda işletmeler rekabet gücü kazanacaktır (Gönnetlioğlu,2010:43).

3.5.1.3. İstihdam Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler işgücü yoğun faaliyetler olduğundan, üretim faktörü olarak emek ön plana çıkar. Böylece ekonomide istihdam edilmeyen veya yeterince istihdam edilmeyen işgücü, toplumsal ihtiyaçları karşılayıp toplumsal faydayı en üst düzeyde sağlayacak biçimde devreye girmektedir. Bu durumda kayıt dışı istihdamın işsizliği azaltıcı özelliği ortaya çıkmaktadır (Candan,2007:84).

Kayıtlı sektörde istihdam edilenler, eğitim seviyesi belirli bir seviyede ve kalifiye elemanlardır. Kayıt dışı ekonomide ise, her eğitim seviyesinden insana istihdam olanağının sağlanması hem işsizliği azaltır hem de işverene düşük maliyetle işgücü çalıştırma olanağı sağlar. Böylece bireylerin kayıt dışı bir şekilde istihdam edilip işsiz kalması önlenmektedir (Azaklı,2009:50).

3.5.2. Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı istihdam, işçileri, işverenleri, ekonomiyi ve devleti olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı istihdamın bireylere yansması sigortasız yaşam, devlete yansması ise vergi kaybıdır (Azaklı,2009:51).

3.5.2.1. Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi

Kayıt dışı istihdamın olumsuz etkilerden birisi, devletin vergi gelirlerinin azalmasına, bu sebeple de devletin yerine getirmesi gereken hizmetlerini sunamamasına neden olurken, diğer yandan azalan vergi gelirlerini arttırmaya çalışan devletin vergi oranlarının yükseltilmesine yol açmaktadır (Güray ve

Şafaklı,2004:3). Artırılan vergi oranları ise kayıt dışı faaliyetleri teşvik etmektedir (Erdut,2007:28).

Kayıt dışı istihdamın vergi dairesinin bilgisi dışında kalması elde edilen gelirlerin ve yaratılan katma değerın vergilendirilmemesi sebebiyle önemli vergi kaybına sebep olmaktadır (Önder,2001:7). Vergi kaybının olması devletin kamu hizmetini engellemektedir (Frey ve Schneider,2000:3). Devletin vergi kayıplarındaki açıkları kapatmak için ya KDV, harç, akaryakıt vergisi gibi dolaylı vergileri arttırmak ya da borçlanma yoluna başvurmak zorunda kalır. Bu durum ekonomik yapıyı tamamen bozar. Dolaylı vergilerin artması gelir adaletinin ve sosyal yapının bozulmasına neden olmaktadır. Borçlanma ise, ekonominin uzun vadeli dengelerini bozacağından ekonomiyi istikrarsız hale getirir ki bu durum ekonomiyi krizlere ve dış borçlara açık hale getirir. Ayrıca sosyal güvenlik primleri tam olarak toplanmadığında, sosyal güvenlik kurumları üzerinde olumsuz baskının oluşmasına neden olur (Güloğlu vd.,2003:8).

3.5.2.2. Refah Kaybı

Kayıt dışı ekonomilerde ülke içinde gerçekleşen üretimlerin ve elde edilen gelirlerin, yapılan yatırım ve tüketim miktarlarını kapsamaması ve kaynakların çeşitli kesimler ile sektörler arasında nasıl dağıldığının doğru belirlenmemesi sonucu doğmaktadır. Resmi ve ekonomik göstergelerin sağlıklı ve eksik olması sebebiyle ekonomik göstergelere karşı güvensizlik yaratmakta ve ekonomik durumun yanlış değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Güloğlu vd.,2003:9). Böylece milli gelir rakamları eksik hesaplandığından ülkenin refah düzeyiyle verimlilik göstergeleri olduğundan az görünecektir. Göstergeler gerçeği ifade etmiyorsa hiçbir konuda ortak karar alabilmek mümkün değildir (Azaklı,2009:52).

3.5.2.3. Rekabeti Bozucu Etkisi

Kayıt dışı olarak üretilen edilen mal ve hizmetler daha düşük fiyat ile satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşturmakta ve resmi sektörde faaliyet gösterenler cezalandırılmış olmaktadır (Aslanoğlu ve Yıldız,2007:135). Örneğin, bir işyeri sahibi müşterilerine sunduğu hizmetler sebebiyle kayıt dışı faaliyette bulunana göre yüksek işletme giderleriyle karşı karşıyadır. Kayıtlı sektörde faaliyette bulunan işveren bu maliyeti fiyatlarına yansıtacaktır. Fiyatlarını yüksek tutmak zorunda kalan kayıtlı işletme sahipleri, kayıt

dışı işçi çalıştıran ve maliyetlerinin düşük olması sebebiyle fiyatları da düşük olan firmalar karşısında piyasada varlığını devam ettirmekte zorlanacaktır. Kayıtlı işverenler bu durumdan olumsuz etkilenecek ve haksız rekabete maruz kalmış olacaktır (Candan,2007:89).

3.5.2.4. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Gelir dağılımı; bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin bireyler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesidir (Kubar,2007:229). Devletin gelirlerini yeniden dağıtabilmesi için öncelikle bu gelirleri doğru tespit edebilmesi gerekmektedir. Daha sonra kayıt dışılığın gelir dağılımını hangi yönde bozduğuna ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Eğer kayıt dışılık sebebiyle gelir dağılımının yapısı sağlıklı bir biçimde belirlenemiyorsa, devletin gelirinin yeniden dağılımına yönelik kararları yanlış sonuçlar verebilmektedir (Azaklı,2009:52).

Vergi kayıpları ve bunların neden olduğu bütçe açıkları kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir sonucudur. Bütçe açıkları, enflasyonist beklentileri körüklemektedir. Emisyon ya da borçlanma yoluyla bütçe açıklarının kapatılması da enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Bu sebeple, kayıt dışılık enflasyona ve bundan kaynaklanan gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır (Güryay ve Şafaklı,2004:3).

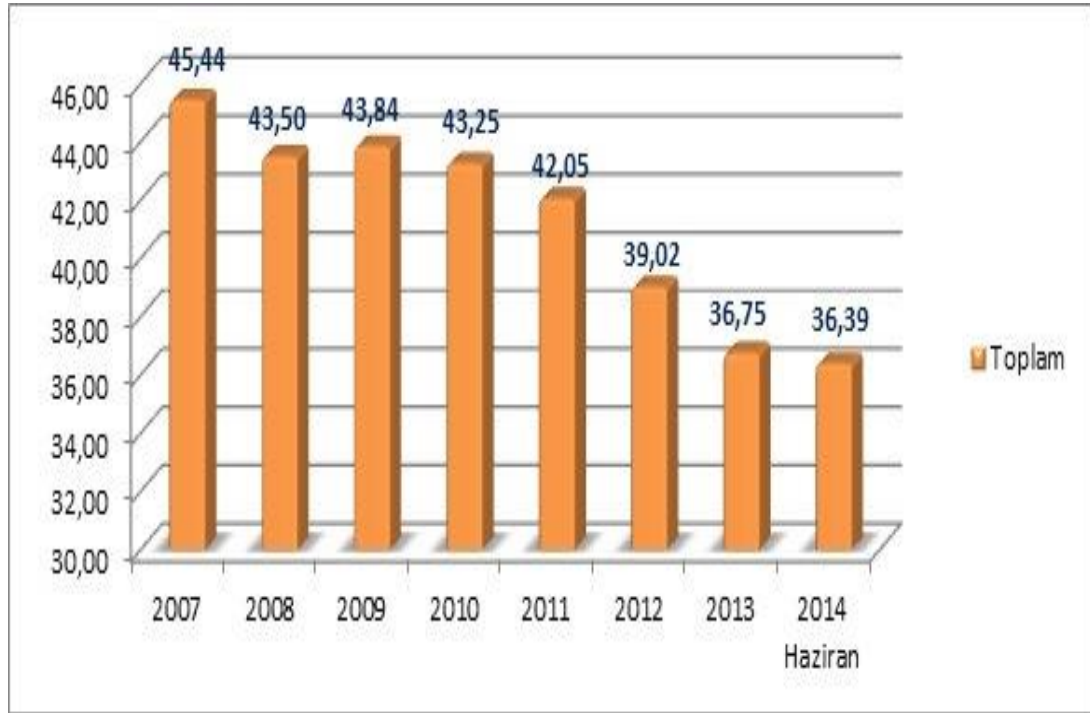
3.6. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu

Ülkemizde kayıt dışı istihdam 1980’li yıllardan beri var olan bir ekonomik sorundur. Ayrıca sadece ülkemizde değil, diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istihdam sorunuyla karşı karşıyadırlar. Ülkemizde çalışanların büyük bir kısmı her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak işgücünde istihdam etmektedir. Kayıt dışı olarak çalışanların kısa sürede mağdur oldukları konu sağlık sorunudur.

Son dönemde küresel rekabetin artması, bilgi ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile beraber üretimde esnekliğin artması, kayıt dışı ekonomiyi uyandırmakta ve buna bağlı olarak resmi olmayan işgücünün, toplam işgücü içinde önemli oranlara ulaşmasına sebep olmaktadır (Azaklı,2009:60).

Grafik 3.2.’de Türkiye’nin kayıt dışı istihdam oranının 2007 ile 2014 yılları arasındaki oranı yer almaktadır. 2014 yılındaki oranı yılın ilk altı ayını kapsamaktadır. Grafik 3.2.’ye baktığımızda Türkiye’nin 2007 yılındaki kayıt dışı

istihdam oranı %45,44 olduğunu görmekteyiz. 2007 yılındaki bu oran son yedi yılın en yüksek oranını oluşturmaktadır. Bundan sonraki yıllarda ise kayıt dışı istihdam oranı düşme eğilimindedir. Türkiye'nin 2018 yılında öngörülen kayıt dışı istihdam oranı ise %30,0 olarak tahmin edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı,2013:46).

Grafik 3.2. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranı (www.sgk.gov.tr, 23.12.2014)

Tablo 3.5.’te Türkiye’nin 2013 yılındaki bölgelere göre kayıt dışı istihdam oranı yer almaktadır. Kayıt dışı istihdam oranı bir ülkenin bölgeleri arasında farklılık arz edebilmektedir. Tablo 3.5.’te bölgelerin gelişmişlik düzeyi ile kayıt dışı istihdam oranı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Örneğin, Ege bölgesi ülkemizin gelişmiş bölgeleri arasındadır ve bu bölgede kayıt dışı istihdam oranı %39,13’tür. Buna karşın Doğu Anadolu bölgesi ise ülkemizin geri kalmış bölgelerindedir ve bu bölgede kayıt dışı istihdam oranı %62,49’dır.

Tablo 3.5. Bölgelere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı (www.sgk.gov.tr, 23.12.2014)

2013	
BÖLGELER	Oran
İstanbul	16,49
Batı Marmara	35,57
Ege	39,13
Doğu Marmara	28,37
Batı Anadolu	24,79
Akdeniz	42,90
Orta Anadolu	41,35
Batı Karadeniz	49,47
Doğu Karadeniz	55,74
Kuzey Doğu Anadolu	61,46
Orta Doğu Anadolu	63,53
Güney Doğu Anadolu	51,86
Toplam	36,75

Tablo 3.6.'da Türkiye'nin 2013 yılı yaş aralıklarına göre kayıt dışı istihdam oranı yer almaktadır. Kayıt dışı istihdam oranının en yüksek olduğu yaşlar 15-19 ile 60 yaş üstü almaktadır. 15-19 yaş aralığının yüksek olması ülkemizde çocuk işçiliğinin olduğunu göstermektedir. Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik hayatta çocuk iş gücünü ucuz iş gücü, maliyet düşürücü bir unsur olarak ele alınmaktadırlar (Gül Aydın,2013:3). 60 yaş üstü gruplarda kayıt dışı istihdamın yüksek olmasının nedeni ise bu gruptaki kişilerin emekli olup tekrar iş hayatında yer almasıdır. Emekliler zaten sigortalı oldukları için tekrar sigortalarının yapılmasına gerek olmadığı için işverenler tarafından ucuz işgücü olarak görülmektedir (Candan,2007:49).

Tablo 3.6. Yaş Dilimlerine Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (www.sgk.gov.tr, 23.12.2014)

2013	
Yaş Dilimleri	Oran
15-19	70,01
20-24	36,01
25-29	23,96
30-34	24,23
35-39	26,09
40-44	30,23
45-49	35,95
50-54	50,80
55-59	62,89
60-64	74,44
65+	83,28
Toplam	36,75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAZİANTEP’TE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

İstihdam, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomiler için önem arz eden bir konudur. İstihdamla ilgili sorunlardan biri kayıt dışı ekonomidir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektörün ekonomideki payı yüksek oranlardadır ve istihdam yaratmada, gelir dağılımı ve üretimde önemli bir yer tutmaktadır. Şehirleşme oranının ve nüfus artış oranının yüksek olduğu kentlerde kayıt dışı ekonomiler büyüyen işgücünü absorbe etmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin yeterli olmadığı ekonomilerde kayıt dışı sektörün ekonomideki payı artmaktadır (Uyan,2009:60-61).

Kayıt dışı ekonomi farklı ekonomilerde farklı boyutlarda ortaya çıkmış bir olgudur (Halis vd.,2007:5). Kayıt dışı ekonomi kavramı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir problem haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler, kronik enflasyon, nüfus ve göç artışı, artan vergi ve prim yükü, ekonominin istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı olması, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması, spekülâtif kazançların yoğun olması ve ekonomik faaliyetlerin denetimindeki yetersizlikler kayıt dışı ekonomiye sebep olan temel faktörler olarak sıralanabilir. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde ortaya çıkan tablo Türkiye’nin ekonomisinde ciddi bir sorun olmaktadır (Dinler Arslanoğlu,2013:89). Daha küçük ölçekli bir ekonomik yapıda olan Gaziantep’te kayıt dışı istihdamın sorunları irdelenmiş ve çözüm önerileri geliştirmeye çalışılmıştır.

4.1. Gaziantep’in Coğrafi Özellikleri

Gaziantep’in coğrafi konumu, Akdeniz bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin birleştiği noktada yer almaktadır. Suriye’ye sınır komşusu olan Gaziantep’in büyük bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin batı kesiminde, bir

bölümü de Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda yer alır. Gaziantep, doğuda Şanlıurfa'nın Halfeti ve Birecik, batıda Osmaniye'nin Bahçe, Güneyden Kilis, Kuzeyden Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Kuzeydoğudan ise Adıyaman'ın Besni sınırlarıyla çevrilidir (Dinler Arslanoğlu,2013:89). Gaziantep'in Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan ve mekânlar arasında ticaretin yapıldığı; fikirlerin, bilginin, dini inançların ve kültürlerin birbirini etkilediği 2000 yıllık ipek yolunun üzerinde kurulmuş olması Gaziantep'e ticari kabiliyet ve üretkenliği kazandırmaktadır (Kaya Sandal ve Şen,2013:3).

Gaziantep, tarıma elverişli toprakları fıstık, zeytin, meyve, sebze bahçeleri üzüm bağları, pamuk ve buğday tarlalarıyla kaplıdır. Gaziantep kara ve Akdeniz ikliminin geçiş noktasında yer almaktadır. Gaziantep ili Akdeniz ikliminin etkisinde kalmakla birlikte, genel olarak yazları kurak ve sıcak, kışları ise yağışlı ve soğuk geçmektedir. Gaziantep ilinde yağış daha çok kış ve ilkbahar aylarında görülmektedir (Oğuz,2014:98).

Gaziantep'in coğrafi konumu, ilin sanayileşmesinde önem arz etmektedir. Gaziantep Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da stratejik bir konuma sahiptir. Demir ve kara yollarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye ve Irak bağlantılarının olması Gaziantep'i önemli bir pazar merkezi haline getirmiştir. Ulaşım ve üretim altyapısı sayesinde Gaziantep'te sanayileşme önem kazanmıştır. 1980'li yıllarda Türkiye'de tarıma dayalı bir büyüme stratejisi uygulandığında, tarımsal üretim ve gelirdeki artışa paralel olarak sanayi mallarına olan talep de artmıştır. Gaziantep sanayisi de bu gelişmeden yarar sağlamıştır ve gıda sanayisinin yanı sıra diğer sektörlerde de gelişmeler yaşanmıştır (Arslan vd.,2011:23).

Tablo 4.1. Gaziantep'in Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri (GSO,2014:4)

Nüfus	1.844.438 (2014-Ocak)
Şehir Nüfusu	%89
Yüz Ölçümü	7.194
Rakım	850 m

Boylam	36 ⁰ 28' ve 38 ⁰ 01' Doğu
Enlem	36 ⁰ 38' ve 37 ⁰ 32' Kuzey
İlçeleri	9 ilçe bulunmaktadır. Şehitkamil, Şahinbey, Nizip, Yavuzeli, Araban, Nurdağı, İslahiye, Karkamış, Oğuzeli
Komşuları	Şanlıurfa, Adıyaman, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis, Hatay
Ovaları	Barak, Oğuzeli, Araban, Yavuzeli, Tilbaşar
Vadileri ve Yaylaları	Nizip, Sacır, Orul-Mızar
Akarsuları	Fırat, Nizip, Karasu, Merzimen
Gölleri	Kara (Emen), Sacır, Gavur, Alleben, Küveyk (Balık)
Baraj Gölleri	Hancağız, Tahtaköprü
Dağları ve Yükseklikleri	Sofdağ(1.496 m), Dülükbaba(1.250 m), Gazibaba(1.100 m), Sarıkaya(1.100 m), Güreniz(1.069 m), Sam(1.050 m)
Tarıma Uygun Alanı	371.585 Ha
Tarihi Yerleri	Belkız/ Zeugma, Yesemek, Tilmen, Dülük/Dolice, Rumkale
Kaleleri	Gaziantep, Rumkale, Tilbaşar, Karacaören, Ravanda
Kurtuluş Günü	25.12.1921

4.2. Gaziantep'in Ekonomik Durumu

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş ve en büyük, Türkiye'nin ise 6. Büyük kenti olması sanayi ve ticari hacmi ile tüm dikkatleri üzerine çekmektedir (Nakıpoğlu,2011:91). Gaziantep, ekonomik açıdan oldukça sanayileşmiş olan iki merkez ilçeleri ile Nizip ilçesi hariç, diğer ilçeleriyle hayvancılık ve tarıma bağlıdır. Bu sebeple il merkezinin mevcut durumu, potansiyeli ve sorunları diğer ilçelerden önemli derecede farklılık göstermektedir. Dolayısıyla sektörlerin çeşitlendirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi açısından getirilecek öneriler her iki kesim için farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, kırsal bölgelerde tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, mevcut ürünlerin çeşitlendirilmesi ve değerlendirilmesi, bir taraftan şehir merkezine göçü önlerken diğer taraftan kırsal bölgedeki halkın refahını arttırarak gelir dağılımındaki farkı azaltacaktır (Arslan vd.,2011:23).

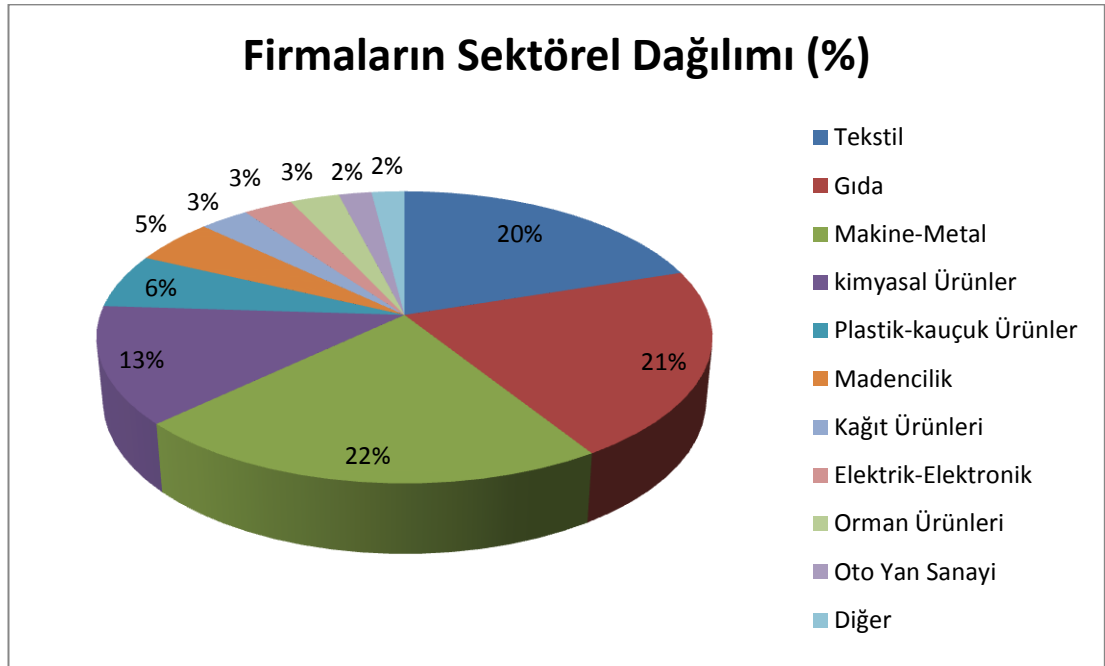
Tablo 4.2. Türkiye Ekonomisinde Gaziantep'in Yeri (GTO, Rakamlarla Gaziantep, 2013:40)

İhracat yapan firma sayısı	1.270
İhracat yapılan ülke sayısı	172
Türkiye toplam ihracatındaki payı (2012)	3,87
En fazla ihracat yapılan 10 il sıralamasındaki yeri (2012)	6
İlk 1.000 ihracatçı firma arasındaki firma sayısı (2012)	71
ISO birinci 500 büyük firma sıralamasındaki firma sayısı (2011)	19
ISO ikinci 500 büyük firma sıralamasındaki firma sayısı (2011)	24

4.2.1. Gaziantep Ekonomisinin Sektörler İtibariyle Genel Durumu

Gaziantep ilinin;

- GAP bölgesinin en büyük sanayi ve ticaret merkezi olması,
- Dört tane Organize Sanayi Bölgesi'nin olması,
- Serbest bölgesinin bulunması,
- Altyapı ve sanayinin gelişmiş, kalifiyeli eleman birikiminin olması,
- Köklü bir ticaret kültürünün varlığı,
- Coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu pazarına yakınlığı,
- Suriye sınırındaki Gaziantep'te ve komşuları olan Şanlıurfa, Hatay ve Kilis illerinde sınır ticaret merkezlerinin kurulmasının kararlaştırılması,
- Tarihin en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmasının yarattığı turizm potansiyeli sayesinde hem bölgede hem de ülke düzeyinde sanayi şehri olma yolunda oldukça önemli bir konumunun olması,
- Dış ticaret yapan firmaların ve yabancı yatırımcıların ihtiyaç duyduğu bankacılık, depolama, lojistik, gümrükleme, konaklama vb. birçok hizmet sektöründe güçlü bir altyapıya sahip olması ve bu hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren yerli ve yabancı çok sayıda firmanın var olması gösterilebilir (Nakıpoğlu,2011:92).

Grafik 4.1. TOBB Verilerine Göre Gaziantep İmalat Sanayisinde faaliyet Gösteren Firmaların Sektörel Dağılımı (GSO,2014:20)

4.2.2. Gaziantep'te işgücü piyasası

Bir ilin ekonomisinin temel kaynağı, o ildeki işgücünün niteliği ve miktarından oluşmaktadır. Piyasada işgücü ve ekonomik etkinlik genel olarak nüfusun, hizmet ve üretim süreçlerine doğrudan katılmanın veya katılma isteğinin bir neticesi olarak kabul edilmektedir. Nüfusta meydana gelen gelişmelere bağlı olarak toplam işgücü arzı ve ekonomik şartların bir sonucu olan işgücü talebi, işgücü piyasasının dinamiklerini oluşturmaktadır. İşgücü, bir ülkedeki çalışma çağındaki yani 15 yaş ve üzeri yaşta olan, istihdam edilenler ile işsizlerin toplamından oluşmaktadır (İpekyolu Kalkınma Ajansı,2013:5). İşgücü seviyesi ise bir ülkenin ya da bir ilin nüfusunun toplamı olarak potansiyel işgücü arzını ifade etmektedir (Zaim,1997:124).

Tablo 4.3. Gaziantep Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne Kayıtlı İşgücü ve İşsiz İstatistikleri (GSO,2014:63)

Kayıtlı İşsiz Sayısı	45.554
Kayıtlı İşgücü Sayısı	90.085
Açık İş	28.996
İşe Yerleştirme Sayısı	16.330
İşbaşı Eğitimi (Yararlanıcı Sayısı)	1.623
Girişimcilik (Yararlanıcı Sayısı)	782
İş Ve Meslek Danışmanlığı (Yararlanıcı Sayısı)	67.465

Tablo 4.3.'teki kayıtlı işsiz sayısının %71' ini erkekler, %29' unu kadınlar oluşturmaktadır. Kayıtlı işgücü sayısının da %74' ünü erkekler, %26' sını kadınlar oluşturmaktadır.

4.3. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Genel Görünümü

İstihdam, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ekonomiler için önemini koruyan bir konudur. Bu sebeple birçok ülkede istihdamın artmasını sağlamak için yetki ve sorumluluklar verilmiş pek çok kamu kurumu, firmaların bölgede kalmasını, gelişmesini ve yeni firmaların bölgeye gelmesini özendirmek amacıyla politikalar üzerinde çalışılmaktadır.

İstihdam artışının sağlanmasının yanı sıra üzerinde durulması gereken başka bir konu da istihdamın yapısıdır. İstihdam sorunu sadece tarım istihdamının azaltılıp, sanayi istihdamının artırılmasından ibaret değildir. Aynı zamanda günümüzde bilgi temelli ve ileri teknoloji sanayi yapısına dönük istihdamın artırılması il ekonomisinin başarısında fark yaratmaktadır (Uyan,2009:61).

Tablo 4.4. Gaziantep’te işgücü istatistikleri ve 15-59 yaş arası nüfusu (TUİK,2015)

	İşgücüne katılım oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)	Kayıt dışı istihdam oranı (%)*	Nüfus (15-59 yaş arası)
2008	43,9	16,8	36,5	63,5	938.746
2009	42,8	17,4	35,3	64,7	958.562
2010	45,4	13,4	39,3	60,7	988.058
2011	43,4	14,4	37,2	62,8	1.023.045
2012	44,2	11,2	39,2	60,8	1.053.219
2013	46,8	6,9	43,6	56,4	1.084.743

*Kayıt Dışı İstihdam Oranı, İstihdam Yöntemiyle Hesaplanmıştır.

Tablo 4.4. Gaziantep’teki işgücü istatistikleri ve 15-59 yaş arası kadın-erkek toplam nüfusu vermektedir. Gaziantep ilinin 2007 yılındaki kayıt dışı istihdam oranı 62,9 ‘dur (Uyan,2009:63). Gaziantep ilinde istihdam yöntemine göre 2013 yılında kayıt dışı istihdam oranı ise %56,4 olarak hesaplanmıştır.

4.3.1. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Genel Nedenleri

Türkiye’de işsizlik, hızlı nüfus artışı, sanayi ve hizmetler sektörünün yeterince gelişmemiş olması, kırdan kente göç, istihdam yaratıcı yatırımların ve istihdam politikalarının yetersizliği gibi sebeplerden dolayı yapısal bir sorun haline gelmektedir. Türkiye’de işsizlikle ilgili temel sorun, işsizlik olgusunun giderek bir istihdam sorununa dönüşmüş olmasıdır. Türkiye’de geçerli olan kayıt dışı istihdamın sebepleri Gaziantep ilinde de hemen hemen aynı özellikler göstermektedir (Arslan vd.,2011:36).

4.3.1.1. Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı istihdam, günümüzde genel anlamda ekonominin gelişme unsurlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli etmenlerden biridir özellikle ekonomik kalkınmaya yönelik bir ekonomik raporda, üzerinde özenle durulması ve mücadele mekanizması oluşturulması gereken konu kayıt dışı istihdam olarak meydana gelmektedir.

Kayıt dışı istihdamın yoğun olarak yaşandığı Gaziantep ilinin en önemli ekonomik sorunlarından birisi Türkiye’de de olduğu gibi enflasyondur. Enflasyon genel anlamda, mükelleflerin karlarının da vergilendirilmesine sebep olmaktadır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi tarifesine sahip olan ülkelerde gelir dilimi kaymasıyla mükellefler, reel gelirleri artmasa da daha üst bir gelir dilimine kayarak vergi yükleri hızlı bir artış sürecine girmektedir. Bu durum da enflasyon oranının artmasına ve bunun neticesinde de toplumda gelir dağılımının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır (Dinler Arslanoğlu,2013:96).

Tablo 4.5. Gaziantep İli GSYİH 2011 Yılı Verileri (www.hazine.org.tr ,12.12.2014)

Toplam GSYİH	İlin GSYİH	İlin Toplam GSYİH İçindeki Payı	İlde Kişi Başına Düşen Ortalama GSYİH
772.298.000.000	1.741.987	%1.78	7.720\$

4.3.1.2 Toplumsal Nedenler

İşsizlik oranının yüksek olduğu durumlarda, kayıt dışı ekonomiye giriş ve çıkışların, daha az maliyetle gerçekleşeceği varsayımı altında, kayıt dışı istihdamda artış olması beklenmektedir. Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve yapısal işsizliklerde, istihdamda daralmaya ve bir kısım işgücünün işini kaybetmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik istikrarsızlığın işsizliği artırıcı bir etki yarattığı görülmektedir (Arslan vd.,2011:36).

Tablo 4.6. Gaziantep İlçelerinin Demografik Göstergeleri (GTO, Rakamlarla Gaziantep,2013:12)

İlçeler	Doğumlar	Ölümler	Evlenmeler	Boşanmalar
Araban	439	56	254	31
İslâhiye	637	101	405	34
Karkamış	86	100	60	-
Nizip	1.779	302	810	121
Nurdağı	475	89	247	25
Oğuzeli	837	150	412	24
Şahinbey	10.968	956	4.024	-
Şehitkâmil	9.724	2.349	3.090	937
Yavuzeli	291	29	174	1
Toplam	25.236	4.132	9.476	1.173

Gaziantep’te işgücü piyasasındaki kayıt dışı istihdamın bir boyutu, istihdam olanaklarının hızla artan nüfusu karşılayamayışı ve bu çerçevede köyden kentte hızlı göç ve bu göçün sonucunda da çarpık bir kentleşmenin meydana gelmesidir. Bunun sonucu olarak niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvencesiz çalışmaya razı olması neticesinde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomik faaliyetler olduğu görülmektedir. Gaziantep’te boşanma oranlarına bakıldığında gittikçe arttığı görülmektedir. Özellikle ekonomik sorunların çok olduğu durumlarda boşanma oranları daha da artmaktadır (Arslan vd.,2011:36).

4.3.2. Gaziantep’te Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri

Gaziantep’te kayıt dışı istihdamın etkiler, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

4.3.2.1. Kayıt Dışı İstihdamın Sosyo-Kültürel Etkileri

Gaziantep iline yönelik göçün beraberinde getirdiği nüfus artış hızında son yıllarda bir artış görülmektedir. Gaziantep’te 1980 sonrası yaşanan yoğun göç politikaları kent açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçların ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Gaziantep’te kayıt dışı istihdamın sosyo-kültürel açısından etkilerini genel olarak şehirlerde gecekondulaşma oranındaki artış, işsizlik oranındaki artış, yerel yönetimlerin hizmetlerini yerine getirmesinde sıkıntıların oluşması, büyük şehirlere göç edenlerin şehir hayatına uyum sağlamada çektikleri sıkıntılar, kültürler arası çatışmaların meydana gelmesi olarak sıralayabiliriz. 1980’li yıllardan itibaren Gaziantep hızla gelişmekte ve sanayileşmektedir. Be gelişime karşın işsizlik ve çarpık kentleşme insanları madde bağımlılığına, hırsızlığa ve çeşitli suçlara sürüklemektedir.

Dünyada suç oranları ülkeden ülkeye göre değişmekte ve genel olarak artış eğilimi göstermektedir. Suçun önlenmesi, halkın güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra ülkelerin gelişmesinde de önemli bir etki yaratmaktadır. Bu sebeple suçu önleme konusu öncelik kazanmakta ve suç araştırmaları önem taşımaktadır (Dinler Arslanoğlu,2013:97).

Tablo 4.7. Gaziantep İlinin Yıllar İtibariyle Göç Durumu (www.tuik.gov.tr ,17.01.2015)

Yıllar	İlin Aldığı Göç	İlin Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2013-2014	46.438	44.415	2.023	1,1
2012-2013	41.978	42.291	-313	-0,2
2011-2012	41.672	39.410	2.262	1,3
2010-2011	45.991	38.634	7.357	4,20
2009-2010	40.380	36.327	4.053	2,39
2008-2009	36.075	34.125	1.950	1,18
2007-2008	37.184	36.229	955	0,59

Tablo 4.7. Gaziantep ilinin yıllar itibariyle göç durumunu göstermektedir. 2007 yılından 2010 yılına doğru net göç hızında artış görülmektedir. 2010 yılından günümüze kadar net göç hızında azalma meydana gelmektedir. Net göç hızının azalmasının sebepleri arasında Suriyelilerin Gaziantep ilinde sosyo-kültürel sorunlar oluşturmasıdır (Orhan ve Şenyücel Gündoğar,2015:7). Göç ile meydana gelen nüfus daha çok inşaat ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Özellikle büyük şehirlere göç eden insanların suç işleme oranları gittikçe artmaktadır. Meydana gelen bu suçları engellemek için daha ağır cezalar uygulanmış ve anayasada değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler dâhilinde 0-11 yaş grubundaki çocuklar ne suç işlerlerse işlesin ceza verilmemesidir. Suç işlemeye meyilli olan ailelerde hukuktaki bu boşluktan yararlanıp çocuklarını suça itebiliyorlar. Hukuktaki bu boşluk doldurulmalı, yeni yasalar yapılmalı ve çocukların işlediği suça karşı hem hukuksal hem de sosyal yaptırımlar olmalıdır. Çocukların istismar edilmesinin önüne geçilmelidir.

Gaziantep ili geçmişten günümüze kendi öz güveni kullanarak bölgede endüstri ve sanayi alanların yanında kültürel zenginliğiyle önemli bir yere gelmektedir. Gaziantep ilinin ekonomik alanındaki gelişmelere paralel olarak emniyet ve yerel yönetimlerin katkılarıyla huzurlu ve güvenli bir il olmaya devam etmektedir (Arslan vd.,2011:38).

Tablo 4.8. Gaziantep İlinin Kır-Kent Nüfus Dağılımı (GTO, Rakamlarla Gaziantep,2013:11)

	Kır	Kent	Toplam
2000	10.477	11.104	21.581
2001	10.449	11.076	21.525
2002	10.242	11.112	21.354
2003	9.860	11.287	21.147
2004	7.131	12.501	19.632
2005	6.941	13.126	20.067
2006	6.905	13.519	20.424
2007	6.974	13.764	20.738
2008	7.184	14.009	21.193
2009	7.438	13.839	21.277

2010	7.665	14.996	22.161
2011	197.447	1.556.149	1.753.596
2012	194.625	1.604.933	1.799.558

Gaziantep ili, 1995 yılından bu yana yoğun göç alan bir il konumundadır. Bunun doğal sonucu olarak da işsizlik oranında artışlar görülmektedir. Görülen bu işsizliğin önemli bir bölümü, istihdam daraltıcı ileri teknoloji ürünlerinin kullanımı ve aşırı göç olgusundan kaynaklanmaktadır. Bilgisayarlaşma olarak da ifade edilen bu durumda, insan emeğine olan ihtiyacın azalması sonucu, yani emek yoğun mal üretiminin azalması sonucunda işsizlik kendiliğinden meydana gelmektedir. Günümüz dünyasında da çocuk ve kadının iş hayatındaki oranlarının son yirmi yıldaki gelişimi incelendiğinde, kadın işgücünün dünyanın genelinde sergilediği artış sürecinin Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. Günümüzde ekonomik kalkınma sürecini tamamlayan ülkeler çocuk işçiliği sorununa önemli ölçüde çözüm bulmaktadırlar.

İşsizlik, geri kalmış ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin de günümüze kadar en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Kişilerin çalışma isteği ve yeteneğinde olup da işsiz kalmaları, hayatları üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Çalışmak ve emeğinin karşılığını almak bireyi hem sosyal hem de psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Bu sebeptendir ki çalışmak birey hayatının önemli bir parçasıdır. Çalışmak kişiye kendine güven ve saygı duymasını sağlamakta, toplumun bir parçası olma hissini kazandırmaktadır. Aksi halde bireyin toplumdan uzaklaşmasına ve kendine olan güvenini kaybetmesine sebep olmaktadır (Çiftçi,2010:42).

İşsizlik, istihdam ve işgücüne katılım oranları il bazında açıklanan göstergelere göre, geçen yıllara göre işsizlik oranında bir azalma, istihdama katılma oranında ise bir artış görülmektedir. Resmi kurumlar ve sivil toplum örgütlerinin ortak çabasıyla Gaziantep ekonomisi küresel ekonomik krizi başarıyla atlattır. Gaziantep Sosyal Güvenlik Müdürlüğü bünyesinde KADİM'İN (Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele) açılmış olması bu sorunun çözümüne ne kadar önem verildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. İstihdama ilişkin sorunların, ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeylerinin farklı olması sebebiyle

Gaziantep'te yaşanan göç, ildeki işgücü piyasasında yapısal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum istihdam ve gelir güvencesini tehlikeye düşürmekte; işsiz ve geçim kaynağından yoksun kalma endişesi içinde yaşamaktansa işveren tarafından sunulacak çalışma koşullarının işçi tarafından kabul edilmesine yol açmaktadır. Bu koşullar, işverenin kanuni çalışma sürelerinin dışında işgücü istihdamını da kolaylaştırmaktadır. Gaziantep ilinde bu yönde değişim gösteren kent dokusu birçok yönden çarpıklık doğurmuştur. Sonuç olarak çarpık kentleşme kent sayısının ve kentlerde yaşanan nüfusun artışını içermektedir (Dinler Arslanoğlu,2013:97).

Tablo 4.9. Türkiye'de Nüfusun Gelişimi ve Kentsel Nüfusu (www.tuik.gov.tr,17.01.2015)

2012 Yılı	İl ve İlçe Merkezleri Nüfusu	Belde ve Köyler Nüfusu	Kentleşme Oranı (%)
Türkiye	58.448.431	17.178.953	77,28
Gaziantep	1.604.933	194.625	89,18

Nüfus artışı ya da kırsal kesimden kentsel alanlara göç yoluyla gerçekleşen bir süreç olarak algılanan çarpık kentleşmenin sebepleri genel anlamda şöyle sıralanabilir:

- Gecekondulaşma,
- Nüfus artış hızı ve bunun sonucunda meydana gelen göç hareketleri,
- Yerel ve idari kurumların bunun ilgili alt yapı hazırlıklarını tamamlamamış olmaları.
- Kentlilik bilinci ve kültürlerin yeterince gelişmemiş olması ya da gelişmesi için yeterli çalışmaların yapılmaması.

Genel olarak kırsal alanlardan büyük şehirlere göç edenler daha önceki alışkanlıklarını ve davranışlarını, örf ve adetlerini de beraberinde getirmektedirler. Şehre göç edenlerin bir kısmı şehir hayatına uyum sağlarken bir kısmı da uyum sorunu sebebiyle şehirde ayrı gruplar oluşturmaktadırlar. Gelenek ve göreneklerinin çoğu zaman şehir hayatına uymayışı sebebiyle şehir değerlerini yadığayan ve zaman zaman şehirle çatışan kendine has bir gecekondü kültür çevresi oluşturmaktadır. Kırsal hayatından kent hayatına göç edenlerin şehirleşmesi ve şehre uyum sağlayabilmeleri için uzun bir zaman geçmesi gerekmektedir. İşgücü piyasalarında bütün işçilerin istihdam edilebilirlikleri her zaman aynı değildir. Bazı işçiler kolaylıkla iş bulabilirken, bazılarının iş bulabilmeleri ise emek piyasasının koşulları, kurumsal müdahaleler, işverenlerin önyargılı tutumları ve bilgi eksikliği gibi nedenlerden dolayı zor olabilmektedir.

Kayıt dışı istihdam genel anlamda halk tarafından iyice kabul görmüş, kayıt dışı çalışan bireylere hiçbir şekilde sosyal bir yatırım uygulanmamıştır. Bu bireylerin kendilerini geçindirmeye çalıştıkları düşünülmekte ve gerek devlet gerekse de toplum tarafından buna ses çıkarılmamaktadır (Arslan vd.,2011:40).

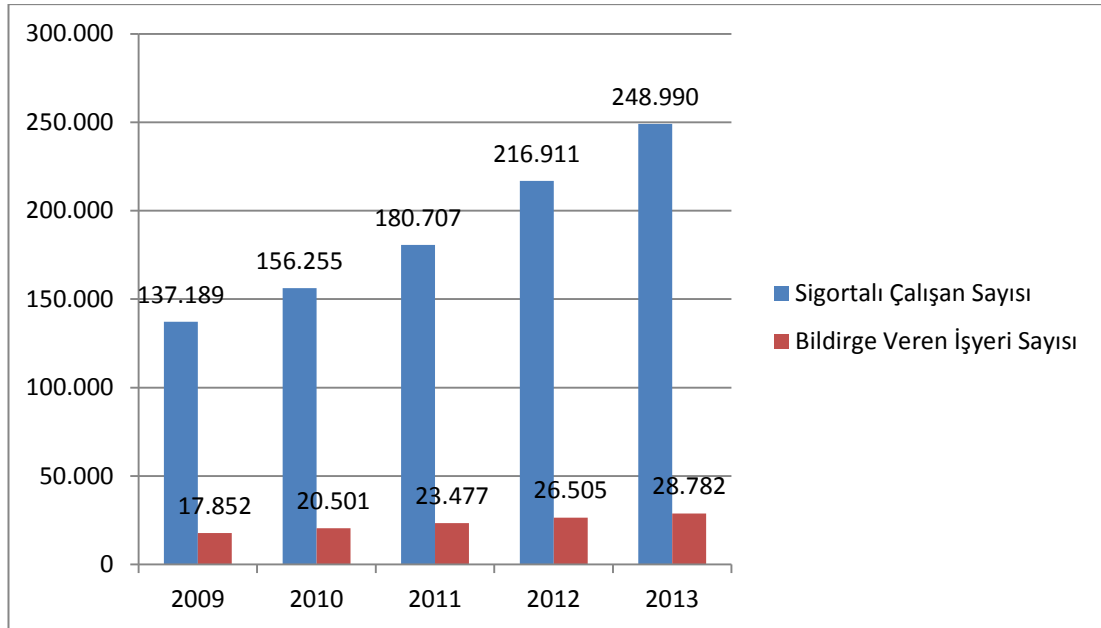
4.3.2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Ekonomik Etkileri

Günümüz dünyasında işgücü piyasaları, ister kırsal kesimde yaşayan insanların isterse kentlerde yaşayan insanların olsun, genel olarak ekonomide meydana gelen pek çok sorunun kaynağını oluşturmaktadır (Yüceol,2007:109). Bu sebeple genel anlamda istihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin ekonomik kalkınmışlık düzeyinin göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak istihdamın sektörel dağılımında değişimler olduğu gözlenmektedir. Günümüzde ekonomik kalkınmayla birlikte hizmetler ve sanayi sektöründe istihdam artarken, tarım sektöründe istihdam azalmaktadır (Biçerli,2000:135). Türkiye’de ise yıllar itibariyle sanayi, hizmet ve inşaat sektöründe artan istihdama karşılık, tarım sektöründe de istihdamın arttığı gözlenmektedir.

Ekonomik kalkınma kavramı 1980’li yıllara kadar sadece ekonomik yönüyle algılanmış ve GSMH ile ölçülmeye çalışılan iktisadi büyüme hedefi ile birlikte düşünülmüştür. Genel anlamda gelir dağılımında, artan işsizlik, geniş kitlelerin yoksullaşması, bölgesel eşitsizlikler ve dengesizlikler, doğal çevrenin ve doğal

kaynakların uzun dönemli büyümeyi gerçekleştirme olanağının azalttığını göstermektedir.

Genel anlamda istihdam politikalarının amaçlarının başında beşeri kaynakları geliştirmek ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek işgücünün yapısal değişmelere uyum sağlamasını kolaylaştırmak gelmektedir. Ekonominin faaliyet alanı olarak küçük ölçekli bir ekonomi olmasının en önemli etkisi, ekonomik büyümenin sağladığı istihdam artışının kayıtlara tam olarak geçmesine engel olmaktır. Bununla birlikte mevcut ekonominin küçük ölçek özelliği olması, Türkiye’de çalışma sürelerine uyulmasının denetimini zorlaştırması yanında; örgütlenme güçlüğü sebebiyle sendikacılığın kanuni çalışma sürelerine uyulmasının sağlanmasındaki etkinliğini de sınırlandırmaktadır. Türkiye ekonomisinin sanayileşme sürecini yavaş yavaş tamamlamak için gerekli politikaların uygulanmış olması, çalışma sürelerinin uzun tutulmasında bir yapısal sebep olarak algılanabilir. Bununla birlikte, emek yoğun üretim teknolojilerinin uygulandığı sektörlerde, kanuni çalışma sürelerine uyulmasının sağlanması, ekonomik büyümeye ve istihdama yansımaya katkı sağlayacaktır. Sosyal güvenlik, bir toplumda ekonomik kalkınmaya paralel olarak sosyal refah düzeyinin korunması ve sürdürülmesi bakımından en önemli ihtiyaçlardan birini oluşturmaktadır. Bunun önemli sebebi sosyal güvenlik, toplumun tüm kesimlerini çeşitli tehlike ve risklere karşı korumakla kalmayıp aynı zamanda geleceklerini güvence altına almak yönünden de önem taşımaktadır. Bununla birlikte bir ülkedeki sosyal güvenlik sisteminin yapısı, o ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarıyla doğrudan ilişkilidir (Dinler Arslanoğlu,2013:101).

Grafik 4.2. Gaziantep İlinde Sigortalı Sayısı (GSO,2014:60)

Grafik 4.2.'ye göre Gaziantep ilinde sigortalı sayısı ile bildirge veren işyeri sayısında yıllar itibariyle artış görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, ekonomide meydana gelen iyileşme havası sonucunda ihracat miktarında bir artış meydana gelmiş olması, Gaziantep Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nün gayretli çalışmaları ve bünyesinde kurulan KADİM aracılığıyla gerekli bilgilendirmelerin yapılması, işçi-işverenlerin bu konuda bilinçlendirilmesidir (Arslan vd.,2011:41).

4.3.3 Türkiye ve Gaziantep'te Kayıt Dışı İstihdamın Karşılaştırılması

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş ve en büyük ili olması sanayi ve ticari hacmi ile tüm dikkatleri üzerine çekmektedir (Nakıpoğlu,2011:91). Gaziantep'te işgücü piyasasındaki kayıt dışı istihdamın bir boyutu, istihdam olanaklarının hızla artan nüfusu karşılayamayışı ve bu çerçevede köyden kentte hızlı göç ve bu göçün sonucunda da çarpık bir kentleşmenin meydana gelmesidir. Bunun sonucu olarak niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvencesiz çalışmaya razı olması neticesinde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomik faaliyetler olduğu görülmektedir (Arslan vd.,2011:36). Tablo 4.10'daki veriler incelendiğinde 2008 yılından günümüze kadar Gaziantep'te kayıt dışı istihdam oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Gaziantep'te kayıt dışı istihdam oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olmasının sebepleri arasında Suriyelilerin küçük işletmelerde kayıt dışı çalıştırılması

gösterilebilir (Orhan ve Şenyücel Gündoğar,2015:8). Bu durumda kayıt dışı istihdamın Gaziantep için son derece önem arz ettiği ve çözüm üretilmesi gereken bir konu olduğu görülmektedir.

Tablo 4.10. Türkiye ve Gaziantep'in Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Karşılaştırılması (TUİK,2015)

Yıllar	Türkiye (%)	Gaziantep (%)*
2008	43,5	63,5
2009	43,8	64,7
2010	43,2	60,7
2011	42,0	62,8
2012	39,0	60,8
2013	36,7	56,4

*Gaziantep'in Kayıt Dışı İstihdam Oranı, İstihdam Yöntemiyle Hesaplanmıştır.

4.4. Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Stratejiler

Türkiye'de geçerli olan kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik stratejiler Gaziantep için de aynı özellikler göstermektedir. Bundan dolayı Türkiye'de kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik stratejilerin hemen hemen hepsi Gaziantep için de geçerlidir.

4.4.1. Göçün Azaltılması

Gaziantep, genel olarak Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesindeki köylerde yaşayan nüfusun çoğunun yoksul olması, bu köylerdeki altyapı ve sosyal hizmetlerin kentlere göre daha az olanaklara sahip olması, makineli tarımın artması sonucu vasıfsız elemanların artışı, tarımsal üretimdeki verimliliğin düşük olması, ekilen toprakların çok parçalı olması ve tarım dışındaki alanlarda yeterli istihdam seçenekleri olmayanların göç ettiği bir il konumundadır. Ayrıca kentin sanayi şehri olması göç merkezi olmasının en önemli nedenlerindedir (Gaziantep Kent Konseyi,2014:5).

Bununla birlikte kırsal bölgelerden büyük şehirlere olan göçler kayıt dışı istihdamın artmasına sebep olmaktadır. Çünkü daha iyi bir gelir ve daha iyi bir yaşam için büyük şehirlere göç eden kişiler genellikle yeteri düzeyde kalifiye sahibi olmayan bireylerden oluşmaktadır. Meydana gelen bu göçler sonucu istihdam olanaklarında sıkıntılar yaşandığı için, kişilerin kayıt dışı istihdama yol açan sektörlerde istihdam edilmesi durumu gündeme getirmektedir. Göçün azaltılmasına yönelik tedbirler olarak kırsal bölgelerde yaşayan insanların eğitim, sağlık, çevre ve hayat şartları iyileştirilmelidir. Kırsal kesimlerde geçim imkânı sağlayacak şartlar oluşturulmalıdır. Göç alan ve aynı zamanda göç veren kentlerdeki altyapı sorunları çözümlenerek bu kentler yaşanılabilir hale getirilmelidir. Bu kentlerdeki dağınık, karmaşık ve uygun olmayan yapılaşmanın kentsel dönüşüm projeleriyle iyileştirilmesi ve modern şehirlerin oluşumuyla insanların kendi kentlerini yaşanacak şehirler olarak görmelerinin sağlanması gerekmektedir. Türkiye'deki büyük şehirlerdeki, göç ve kentsel yığılma sorunuyla mücadele edebilmenin en önemli yolu istihdam odaklı yerel kalkınma modellerinin geliştirilmesi ve uygulanabilmesidir. Son yıllarda buna yönelik olarak Türkiye'de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Gaziantep, bu alanda meydana gelen değişmelerin büyük çoğunluğunu kendi çabalarıyla sağlamıştır. Özellikle sektörel ve yerel kümelenme, kentleşme sempozyumu, inovasyon vadisi, parlayan yıldız Gaziantep, uluslar arası fuarlar, kamu-üniversite-özel sektör işbirliği, kapasite geliştirme, yerel halkın ve üreticinin refahını hedefleyen yatırım politikaları ve yerel kaynakların korunarak değerlendirilmesi önemli faktörler olarak görülmektedir. Büyük şehirlere göç eden çocukları, kadınları, yoksulları, yaşlıları ve özürlü olanları dikkate alarak yaşayabilecek ortamın oluşturulması, muhtaç durumunda olan bütün vatandaşların sosyal yardımlardan daha fazla yararlanabilecekleri bir mekanizma kurulması ve yeni sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle göç eden insanların tespiti ve sosyal yardımlar konusunda hizmet veren sorumlu kuruluşların verilerinin birbirleriyle irtibatlı olarak kullanılmasının sağlanması, her belediyenin kendi sınırları içerisinde sosyal hizmete ihtiyaç olan kişilerin tespit etmesi ve bir veri tabanı oluşturması gerekli görülmektedir (Arslan vd.,2011:47).

Kayıt dışı istihdamın ihtiyaç duyduğu işgücü, genellikle geçim sıkıntısı yüzünden kırsal bölgelerden kentlere göç eden bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler kar elde etme amacı gütmeyen, tamamıyla asgari geçim şartlarını sağlamak ve

hayatlarını devam ettirmeyi sağlayacak temel geçim ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla çok ağır şartlarda, sosyal güvenceleri olmadan çok az ücretle çalışmaktadırlar. Büyük kentlere olan göçü en aza indirmek amacıyla alınabilecek önlemler iki boyutludur. Bunlar;

1. Göç olgusunun oluşumuna etki eden faktörleri tespit etmek,
2. Göç etmenin cazip olmaktan çıkartılmasıdır.

Yani kentsel dönüşümde halkın ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ihtiyaç ve beklentileri de dikkate alınmalıdır. Kent planlaması ve kentsel gelişimin, çevresel değerlerle uyum içinde olacak şekilde projelendirilmesi gerekmektedir. Göç konusu, kentsel gelişimde özel olarak incelenmeli ve göçün azaltılmasına yönelik tedbirler alınmalıdır (Dinler Arslanoğlu,2013:106-107).

4.4.2. Nüfus Artış Hızının Kontrolü

Günümüzde büyük şehirlerin göç almalarının nedenleri arasında istihdam, eğitim ve sağlık olanaklarının yaygın olması gelmektedir. Fakat büyük şehirlere göçün en önemli nedeni ekonomiktir (Geniş ve Adaş,2011:298). Kırsal ve büyük şehirlerarasındaki gelir farklılığı ve işsizlik gerçekte sadece ara değişkenlerdir. Temel faktörler, ekonomik kalkınma hızı ve nüfusun artış hızıdır. Bu sebeple dikkate alınması gereken temel değişken, ekonomik kalkınma hızına göre nüfus artış hızının olmasıdır. Ekonomik kalkınma planlarında hızlı bir ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla kentsel altyapıya öncelik verilmeye devam edilirken, kırsal alandaki altyapının tamamen ihmal edilmesi sonucunda da kırdan kente göç olgusu artmaktaydı. Fakat son yıllarda uygulanan bölgesel politikalar, artık kırsal kesimin de ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerçekleşmektedir.

Genel anlamda nüfus artışını belirleyen iki temel faktör bulunmaktadır. Bunlar, ölüm oranlarının azalması ve doğurganlık oranının artmasıdır (www.oka.org.tr,02.12.2014). Nüfus artışı, bu sebepler yanında göçlere bağlı olarak da değişmektedir (Uyan,2009:115). Nüfus artışı, sağlık, eğitim ve konut harcamaları alanlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşen dünyada ekonomik sorunlar gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde farklılık gösterdiği gibi bir takım ekonomik sorunların meydana gelmesi bütün ekonomileri etkilemektedir. Bu etkilerden en önemlisini göç ekonomisi oluşturmaktadır. Hızlı nüfus artışı sonucunda bireylerin ulusal gelirden aldıkları pay azalmakta, ekonominin

gelişme hızı yavaşlamakta ve insanların yaşadıkları şehirlerdeki alt yapıya olan ihtiyaçları artmaktadır. Başka bir ifade ile gittikçe artan nüfusa aynı oranda istihdam yaratılamadığında işsizliği meydana getirmektedir. Meydana gelen yüksek oranlı işsizlik, düşük ücretleri meydana getireceğinden bireylerin geçimini sağlayamayan kişiler ek iş yapmak zorunda kalmakta, bu da kayıt dışı istihdamı büyüten bir etken olmaktadır. Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında nüfus önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ekonomilerini büyütmek için gerekli diğer şartlara sahip olduğu halde yeterli nüfusa sahip olmayan ülkelerin, bu eksikliği gidermek amacıyla yurt dışından işgücü ithal etmek zorunda kaldıkları bilinen bir gerçektir. Nüfus, sahip olduğu özelliklerinden dolayı ekonomik kalkınmanın önemli bir koşulu olarak görülmektedir. Nüfusun büyüklüğünün, nüfus artış hızının ve nüfus dağılımının bilinmesi, o ülkede halkın refah seviyesinin, ekonominin üretken kapasitesinin belirlenmesi ve gelecekte ortaya çıkan ihtiyaçların tespiti açısından çok önemli görülmektedir (Arslan vd.,2011:48).

4.4.3. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)

“Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)” 05/02/2009 tarihli ve 27132 sayılı Resmi Gazetede 2009/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi olarak yayımlanmış ve Eylem Planında yer alan eylemlere ilişkin gerçekleştirmeler Gelir İdaresi Başkanlığınca takip edilmiştir.

Diğer taraftan, 2011 Yılı Programının 31 No.lu Tedbirinde söz konusu Eylem Planının 2011-2013 yıllarını kapsayacak şekilde güncelleneceği hususuna yer verilmiş, bu çerçevede, 2008-2010 dönemi Eylem Planında yer alan eylemlere ilişkin gerçekleştirmelerle kurum ve kuruluşlardan gelen eylem önerileri değerlendirmek suretiyle “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Taslağı” hazırlanmış ve Ekonomik Koordinasyon Kurulunda görüşülerek nihai halini almıştır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele aynı zamanda kayıt dışı istihdamla mücadeleyi de kapsamaktadır (www.gib.gov.tr ,05.03.2015).

Ekonomide rekabet gücünün arttırılması ve kamu finansmanının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması sadece kayıt dışılığın azaltılması ile mümkün olduğu vurgulanan genelgede güçlü bir toplumsal ve siyasi iradeyle tüm kesimlerin katıldığı kapsamlı bir mücadele stratejisi oluşturulması, kayıt dışı ekonominin zararlarına

ilişkin olarak toplumun bilinçlendirilmesi, kayıt altına alınmanın teşvik edilmesi, kuruluşlar arası veri paylaşımının güçlenmesi amaçlanmıştır (Azaklı,2009:79).

Gelir İdaresi Başkanlığının sorumlu kuruluş olarak belirlendiği Eylem Planı; Ekonomi Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Sosyal Güvenlik Kurumu, Şeker Kurumu ve Türkiye Noterler Birliği ile koordinasyon içinde yürütülecek, gerek duyulan hallerde sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği yapılacaktır (www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr, 05.03.2015).

4.4.3.1. Eylem Planının Amaçları

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planının amaçları; kayıt içi faaliyetleri özendirmek, denetim kapasitesini güçlendirmek, yaptırımların caydırıcılığını arttırmak, kurumsal ve toplumsal mutabakatı sağlamaktır.

4.4.3.1.1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirmek

Çalışma hayatıyla ilgili olumsuz sonuçlar büyük ölçüde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı istihdamın büyük boyutlarda olmasıyla birlikte çalışan nüfus güvenlik şemsiyesi altında kapsanamamakta, yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da, başta finansman zorlukları olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin bir şekilde yerine getirememektedir. Çeşitli gerekçelerle kayıt dışı çalışma durumunda olanlar, sosyal güvenlik kapsamı dışında olma, çalıştıkları işyerinin ruhsatsız olması gibi sebeplerle, sağlıksız ortamlarda, işyeri ve iş güvenliği olmadan, pazarlık gücünden yoksun ve korumasız, sigortasız ve istismara açık olarak çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durumlar sonucunda da iş hayatında sağlıksız bir ortamın oluşmasına ve çalışma ilişkilerinin ve işgücü piyasasının işleyişinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu sebeple kayıt dışı istihdamın uzun dönemde yaratacağı ekonomik ve sosyal olumsuzluklar konusunda kamuoyu bilinçlendirilecektir.

Vergi mevzuatı ne kadar iyi olursa olsun, vergi dairesi de ne kadar etkin ve verimli çalışırsa çalışsın, toplumda vergi bilinci ve vergi ahlakı yerleşmediği sürece kayıt dışı ekonomi tam anlamıyla önlenemeyecektir. Vergi bilinci ve vergi ahlakının

geliştirilmesi için basın ve yayın organları yoluyla vergi kaçakçılığının utanç verici bir suç olduğu düşüncesi aşılacaktır; kayıt dışılığın önlenmesine yönelik çalışmalar, toplum desteğinin güçlendirici kampanyalarla sağlanacaktır. Diğer taraftan kamu sektörüyle birlikte özel sektöründe işbirliği ile yürütülecek çalışmalarda, öncelikle kayıt dışılığın yoğun olarak görüldüğü sektörlerin temsilcilerinden de destek alınacaktır (Gelir Dairesi Başkanlığı,2009:52).

4.4.3.1.2. Denetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi

Sigortasız işçi çalıştırmanın önlenmesi ve prim gelirlerinin artırılması etkin bir denetim sisteminin işleyişiyle sağlanabilir. Günümüzde kayıt dışı istihdam sorunu, denetim yetkisine haiz teftiş kurallarının etkin denetim süreçlerine kavuşturulamamasından dolayı mevcut durumunu korumakta ve her geçen gün artış göstermektedir. Bu sebeple denetimde etkinlik sağlanmadığı sürece sisteme yönelik en köklü değişimlerin dahi amacına ulaşması olanaksızdır (Tunç,2007:69).

Denetim arttırmak için çalışma hayatına yeni bir düzen getiren 4857 sayılı İş Kanunu'nun 90. Maddesi gereği düzenlenen İş-Kur Yasası, Özel İstihdam Büroları'nın (ÖİB) kuruluşuna da imkân tanımıştır. ÖİB'lerin başlıca amacı kayıt dışılığa ve işsizliğe karşı resmi istihdam kurumlarına yardımcı bir çözüm ortağı olarak işgücü piyasasının genel görünümüne ilişkin bilgilere de katkıda bulunarak, tüm kesimlere yaygın istihdam ve danışmanlık, eğitim olanakları sağlanması olarak öngörülmüştür. ÖİB'nin, Türkiye İş Kurumu'na yardımcı bir destek mekanizması olarak düşünülmesi önem taşımaktadır. Buna benzer Gaziantep Sosyal Güvenlik Müdürlüğü bünyesindeki KADİM'DE bu destek birimlerinden biri olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Dinler Arslanoğlu,2013:104).

4.4.3.1.3. Yaptırımların Caydırıcılığını Arttırmak

Türkiye'de kayıt dışı istihdamın özellikleri, genel olarak kayıt dışı istihdamın yapısal bir sorun olduğu ve bunu önlemek için sadece denetim veya yaptırımların artırılmasıyla çözümlenemeyeceği görülmektedir. Türkiye'de kayıt dışı istihdamla mücadele için toplumun tüm kesimlerinin içinde yer alacağı kapsamlı bir strateji gerekmektedir.

Küreselleşen bir ekonomide işsizliğin olması, üretimde ülkenin emek gücünün tam olarak kullanılmaması veya çalışmak istediği halde iş bulamayan insanların var olması demektir (Uyar Bozdağlıoğlu,2008:2). Bu durumda işletmeler

açısından ekonomik etkinsizliğin ve sosyal sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Küresel rekabet koşulları altında, firmaların verimlilik artışı sağlaması ve işletmelerle rekabet edebilmesi için işletmelerde en pahalı girdilerden biri olan işçi ücretlerinden tasarruf edilmeye çalışılması, sadece imalat sektöründe değil, hizmet sektöründe de işgücü maliyetini azaltacak formülleri gündeme getirmektedir.

Genel anlamda Gaziantep ilinde küçük işletmelerinin sayısının fazla olması, sermayenin düşük olması sebebiyle rekabet güçlerini arttırma istekleri kayıt dışı istihdam faaliyetlerini teşvik etmektedir. Büyük şirketlerin yoğun olduğu sanayi yapılarında kayıt dışı istihdamın işgücü piyasası içindeki yeri çok küçük iken, çok sayıda küçük firmadan oluşan yerel sanayilerde, kayıt dışı istihdama yönelişin daha fazla olacağı beklenmektedir (Arslan vd.,2011:46).

4.4.3.1.4. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatın Sağlanması

Özellikle sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz sonuçları olan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınabilmesi için toplumun tüm kesiminin ve birimlerinin çaba harcaması gerekmektedir (Azaklı,2009:81).

Kayıt dışı ekonominin Türkiye'nin ekonomik yapısını bozduğunun, ekonominin daha verimli bir nitelik kazanmasını engellediğinin vurgulanması bu eylem planının başta gelen amacıdır. Bu yönde çalışmalar neticesinde, ödediği vergilerin daha iyi kullanıldığını gören kişiler arasında vergi verme kültürü gelişecek, kayıt dışıyla mücadelede toplumsal destek sağlanmış olacaktır. Kayıt dışılığın önlenmesine yönelik kampanyaların özel ve kamu sektörün desteğiyle yürütülmesi sağlanarak kampanyaların etkinliğinin sağlanması amaç edinilmiştir (www.gib.gov.tr,05.03.2015).

4.4.4. Kayıt Dışı İstihdamı Önleme Projesi (KADİM 2006)

Proje Türkiye'de kayıt dışı istihdama ve yabancı kaçak istihdamına sebep olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Proje denetimin etkin caydırıcı olarak uygulanması, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, bürokratik engellerin kaldırılması, mevzuat ve değişikliklerin yapılması başlıkları altında dört ana faaliyetten oluşmaktadır. Bu faaliyetlerle kayıt dışı çalışanların kayıt altına alınması ve yabancı kaçak işçiliğin en az seviyeye indirilmesi hedeflenmektedir (Azaklı,2009:84).

Dünyada, özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde, kayıt dışı ekonominin toplam ekonomi içerisinde büyük bir yer kapladığı bilinmektedir. Genel ekonomik dengeler, işsizlik ve toplumsal duyarlılıkla, yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla koordineli, planlı, sürekli, etkin ve tüm kesimlerin katıldığı çalışmaları zorunlu kılmıştır. Ülkemizde de kayıt dışı istihdamla mücadele için öncelikle mükellefleri kayıt dışı faaliyetlere yönelten nedenlerin iyi belirlenmesi; bu amaçta toplumsal uzlaşma ve hareket birlikteliği sağlanması ve buna uygun politikaların karma olarak uygulanması gerekmektedir (www.yerelnet.org.tr ,03.03.2015).

Ülke ekonomisini ve sosyal hayatı olumsuz bir şekilde etkileyen kayıt dışı istihdamla mücadele ancak halkın, kamu yönetiminin ve sosyal tarafların birlikteliği ile etkin bir şekilde yürütülebilecektir. Projenin uygulanması ve sonuçların denetlenmesi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Kayıt dışı istihdamla mücadeleyi koordineli ve planlı bir şekilde yönetmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı bünyesinde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü kurulmuştur (www.resmigazete.gov.tr ,05.03.2015).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Projenin icrasını; Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı ile koordinasyon halinde ve başta sendikalar ve meslek kuruluşları olmak üzere sosyal taraflar ve diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürütecektir. Projenin icrası aşamasında gerek duyulan diğer kuruluşlarla da koordinasyon sağlanacaktır. Bu çerçevede, il düzeyinde kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik çalışmaların valilerimizin sorumluluğunda ilgili tüm kuruluşların katkı ve katılımları ile yürütülmesi uygun görülmüştür (www.kayitdisiekonomi.com ,25.02.2015).

Kayıtlı istihdama geçiş için yapılacak faaliyetlerin ülke düzeyinde başarıya ulaşmasında valiler ve kaymakamların yapacağı çalışmalar ve konuya gösterecekleri duyarlılık, elde edilecek sonuçlar açısından son derece önemli olacaktır. Valilikler özellikle SSK, Bağ-Kur, İŞKUR ve Maliye Bakanlığı il teşkilatlarının kayıt dışı istihdam ile mücadele faaliyetlerini yakından gözeterek, öncelikle sosyal güvenlik kuruluşlarının ve bunların denetim birimleri olmak üzere, ilgili tüm il kuruluşlarının

koordineli çalışmalarını sağlayacak, genel ve özel kolluk birimlerinin ihtiyaç halinde gerekli desteği vermelerini sağlayacaktır (www.alomaliye.com ,05.03.2015).

4.4.4.1. Projenin Hedefleri

Kısa vadede hedef yabancı kaçak işçi istihdamını önlemektir. Yabancı kaçak işçi istihdamının önlenmesiyle birlikte boşalan pozisyonlar yerli işgücü ile doldurulacaktır. Böylece işsiz olan bireylere yeni istihdam olanakları yaratılmış olacaktır (Gülcemal,2009:39). Yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının engellenmesi ile birlikte, bu bireylerin yoğunlukta istihdam edildiği sanayi, inşaat, turizm, madencilik gibi sektörlerde yarattığı haksız rekabet ortadan kalkacaktır (Azaklı,2009:85).

Kayıt dışı istihdamı önleme projesinin hedefleri aşağıda sıralanmıştır (www.tepav.org.tr ,01.02.2015). Bunlar;

- Kayıt dışı istihdamın gelişmesine neden olan ekonomik ve sosyal nedenleri tespit etmek,
- Kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla kamuoyu oluşturmak,
- Kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu kesimleri belirleyerek bilinçlendirilmelerini sağlamak,
- İşverenlere yönelik teşvik ve desteklerin tanıtımı yapılarak kayıtlı istihdamın özendirilmesini sağlamak,
- Kalıcı ve sonuç alıcı önlemlerin alınması ve uygulanması için tüm tarafların işbirliğini ve desteğini sağlamak,
- Özel istihdam bürolarının gelişmesini sağlayarak işveren talepleri, kalifiye eleman ihtiyacını ve eğitimini sağlayarak, kayıtlı istihdamın gelişmesini desteklemektir.

4.4.5. Sosyal Güvenlik Reformu

Sosyal Güvenlik Reformu 20.05.2007 tarih ve 26173 sayılı resmi gazetede yayınlanan 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile 16.06.2007 tarih 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile gerçekleşmiştir (www.tuhis.org.tr ,05.03.2015).

Sosyal güvenlik Reformunun temel amacı adil, kolay erişilebilir, yoksulluğa karşı daha etkin koruma sağlayan, mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemine ulaşabilmektir. Sosyal güvenlik Reformu ile nüfusun tamamına,

hakkaniyete uygun, kaliteli ve eşit sağlık hizmeti sunumunun finanse edildiği genel sağlık sigortasının ve sağlık dışındaki kısa ve uzun vadeli sigorta kollarının yer aldığı tek bir emeklilik sigortası rejiminin kurulması; halen dağınık bir halde yürütülen primsiz ödemeler ve sosyal yardımlar sisteminin toplulaştırılarak objektif yararlanma ölçütlerine dayalı, tüm muhtaç kesimlerin ulaşabileceği bir sistemin oluşturulması ve son olarak yukarıda anılan üç temel işleve ilişkin hizmetlerin çağdaş, etkin ve bireylerin günlük hayatlarını kolaylaştıracak şekilde sunulmasına olarak sağlayacak yeni bir kurumsal yapının kurulması hedeflenmektedir (Azaklı,2009:77).

Sosyal Güvenlik Reformunun gerekçelerinden biri olarak belirtilen kayıt dışı istihdamın, kısa dönemde alınacak idari tedbirlerle çözülemeyeceği, işsizlik oranının azaltılması başta olmak üzere istikrarlı bir makro ekonomik ortamın oluşturulmasıyla ancak uzun dönemde önemli mesafeler alınacağı belirtilmiştir. Kayıt dışı çalışmanın önlenmesine yönelik düzenlemeler esas olarak 5510 sayılı Kanunda yer almış, 5502 sayılı Kanunda ise kurumun denetim yetkisini genişleten ve etkinliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz;

Kendi adına bağımsız çalışan sigortalının, sigortalılık ilişkilerinin başlangıcını bildirmesi yükümlülüğünün, başta vergi daireleri olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına verilmesi, ayrıca sigortalı ve işyeri bildiriminde e-sigorta uygulamasının hayata geçirilmesi, vatandaşlık numarasının aynı zamanda sosyal güvenlik sicil numarası olarak kabul edilmesi dolayısıyla çapraz kontrollerinin kolaylaşmasıdır. Başka bir uygulamada 10 kişiden daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin ücret, ikramiye ve prim gibi ödemelerinin bankalar aracılığıyla yapılmasının zorunlu hale getirilmesidir.

5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununun 17. Maddesinde Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı kurulmuştur. Rehberlik ve Teftiş Kurumu Başkanlığı, Kurum Başkanı adına kanunun bu maddesinde sayılan görevini müfettişler aracılığıyla yerine getirmektedir. Sosyal Güvenlik Reformuyla yaklaşık sayısı 550 olan Sosyal Güvenlik Kurumu müfettişleri bu konudaki denetime tabi kılınmıştır. Yine aynı kanunun 31. Maddesinde Sosyal Güvenlik il müdürlükleri bünyesinde sosyal güvenlik kontrol memurları çalıştırılmasına karar kılınmıştır. Kontrol memurları, sigortalıların ve sigortası olması gerekenlerin kuruma bildirilip bildirilmediğini tespit etmek ile görevlendirilmiştir. Rehberlik ve Teftiş Başkanına göre, kurumlar arası

işbirliği, kayıt dışı istihdamın azaltılmasında denetimden daha etkilidir. Çok farklı sebepleri olan toplumsal sorunun sadece müfettişlerle çözülmesi zordur (Azaklı,2009:78).

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik stratejiler öncelikle bu durumun ortaya çıkmamasını sağlamaktır. Doğal olarak her kurumun başına bir kontrol memuru ve müfettiş, her vatandaşın başına bir polis koymakla kayıt dışı faaliyetlerin önüne geçilmesi beklenmeyen bir durumdur (Azaklı,2009:79).

4.4.6. Mevcut Sistemin Değiştirilmesi

Kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik stratejiler arasında yer alan mevcut sistemin değiştirilmesi; bürokratik işlemlerin azaltılması ve istihdama ilişkin mali yüklerin azaltılmasından oluşmaktadır.

4.4.6.1. Bürokratik İşlemlerin Azaltılması

Bürokrasiyi azaltıcı uygulamalar aslında teşvik edici uygulamalar içinde yer alır. İşe giriş-çıkış bildirimleri ve prim ödeme imkanları zorlaştığı sürece işverenler bürokrasiden ve bürokrasi sebebiyle maruz kalınan idari para cezalarından kaçınmak için kayıt dışında kalmayı tercih etmektedir (Gülce,2009:51).

Türkiye İşverenleri Konfederasyonu (TİSK) tarafından 2001 yılında yapılan bir araştırmaya göre; bir fabrikanın kurulması için 123 belge, bir anonim şirketinin kurulması için 24 belge, vergi, çalışma ve sosyal güvenlik idarelerine ilişkin olarak 38 belge, odalara zorunlu kayıt için 38 belge istenmektedir. Böylelikle bir fabrikanın kurulabilmesi için işverenden toplam 193 belge istenmektedir. 2003 ve 2004 yıllarında yapılan kanuni ve idari düzenlemelerle bazı bürokratik işlemler azaltılmıştır. Şirket kuruluşlarında bir reform niteliğinde olan 4884 sayılı Kanun şirket kuruluşunu 19 işlemde 3 işleme indirmiştir. Şirket kuruluşunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bölge Müdürlüğüne, vergi dairesine ve SSK Sigorta İl Müdürlüğüne yapılan işlemlerin, tek bir belgeyle ticaret sicil memurları tarafından yapılması sağlanmıştır (Tunç,2007:69).

Bürokrasiyi azaltıcı en önemli düzenleme 5838 sayılı Kanun ile yapılmıştır. 01.08.2009 tarihinden itibaren işe giriş, işte ayrılış ve işyeri bildirimleri sadece Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılmaya başlanmıştır. Böylece üç farklı Kuruma yapılan bildirimler tek bir Kuruma düşürülmüştür.

Uygulamaya geçirilen e-bildirge sistemiyle bildirimlerin Kuruma gelmeden yapılması sağlanarak bu konudaki bürokrasiyi önemli ölçüde azaltmıştır. İşe giriş bildirgelerinin, aylık prim hizmet belgelerinin internet üzerinden verilmesiyle daha önce kısa süre çalışanlar için bildirim yapmaktan kaçınan işverenler, artık günlük işe girip çıkanları bildirir durumuna gelmişlerdir. Ayrıca primlerin ödenmesinin Kurum vezneleri dışında, özel bankalara da yatırılabilmesi ve özellikle 2009 yılında birçok özel banka ile bu konuda anlaşma yapılması bürokrasiyi azaltıcı uygulamalardan biri olmuştur. Bununla birlikte aylık prim hizmet belgelerinin aylık olarak verilmesiyle çalışanların dört ay beklemeden bildirimlerini görebilme imkânı getirilmiştir. Çalışanların internet üzerinden sigortalılık durumlarını kontrol edebilmeleri de kayıt dışı istihdamda bir otokontrol sisteminin getirilmesini sağlamıştır. Bu tür uygulamaları sigortalıların sosyal güvenlik bilgilerine basit bir şekilde ulaşabilmeleri sağlanmış ve sosyal güvenlik bilincinin yaygınlaşmasında büyük katkı sağlamıştır (Gülcemal,2009:51).

4.4.6.2. İstihdama İlişkin Mali Yüklerin Azaltılması

İstihdam üzerindeki mali yüklerin yüksek olması bir yandan istihdam artışını azaltarak işsizlik sorununu arttırırken, diğer yandan da kayıt dışı istihdamı teşvik ederek devlet için önemli gelir kayıplarına sebep olmaktadır. Bu kapsamda Türk Sosyal Güvenlik Sistemi istihdam üzerindeki mali yüklerin yüksekliği açısından iyi bir örnektir. Türkiye’de işe yeni başlayan işçiler, işverenlerden brüt ücret üzerinden değil de, net ücret üzerinden çalışma talebinde bulunmaktadırlar. Çünkü asgari ücret üzerinden geçimini sağlayan işçinin eline geçen net ücrete yakın bir tutar, işveren tarafından gelir vergisi, sigorta primi ve damga vergisi olarak ilgili kamu kurumlarına aktarılmaktadır. Bu sebeple ülkede kayıt dışı istihdam oldukça yükseltir (Tunç,2007:65).

Ücretten yapılan vergi ve sigorta prim kesintilerinin toplamının işgücü maliyetine oranını gösteren vergi takozu Türkiye’de istihdam üzerindeki mali yüklerin çok ağır olduğunu göstermektedir. 2004 yılında istihdam vergileri açısından Türkiye, vergi takozu kapsamında, OECD üyesi ülkeler içerisinde en kötü koşullara sahip ülke konumundaydı. Fakat son yıllarda yapılan vergi ve sigorta prim indirimleriyle bu durum biraz iyileştirilmiştir.

Kayıtlı ekonomi içerisinde vergi ve sigorta prim oranlarının yüksekliği işgücü maliyetlerini yükseltmekte, bu durumda kayıt dışı istihdamın artış göstermesine sebep olmaktadır. Örneğin, Türkiye’de asgari ücretin net değeri ile brüt değeri arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bu farkın nedeni; asgari ücret üzerindeki vergi ve sigorta primleriyle çeşitli isimler altında alınan fonlar (zorunlu tasarruf ve işsizlik fonu) için yapılan kesintiler oluşturmaktadır (Tunç,2007:66). Buna ilişkin olarak tablo 4.11.’da Türkiye’de asgari ücretin net hesabı ve işverene maliyeti gösterilmiştir.

Tablo 4.11. Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti (01.01.2015 - 30.06.2015) (www.csgeb.gov.tr ,09.03.2015)

Asgari Ücretin Netinin Hesabı (TL/Ay)		İşverene Maliyeti (TL/Ay)	
Asgari Ücret	1.201,50	Asgari Ücret	1.201,50
SGK Primi % 14	168,21	SGK Primi %15,5 (İşveren Payı)	186,23
İşsizlik Sigorta Fonu % 1	12,02	İşveren İşsizlik Sigorta Fonu %2	24,03
Gelir Vergisi %15	63,08	İşverene Toplam Maliyeti	1,411,76
Asgari Geçim İndirimi	90,11		
Damga Vergisi %07,59	9,12		
Kesintiler Toplamı	252,43		
Net Asgari Ücret	949,07		

4.4.7. Kişilerin Bilgi ve Bilinçlendirilmesi

Kayıt dışı kalmanın bireylere hangi sonuçlar doğurduğu, devlet ve bireyler arasında ne gibi adaletsizliğe yol açtığı, hak ve yükümlülükler açısından nelerin kaybedildiği anlatılmalıdır. Sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri açısından kayıt dışı faaliyetlerin önemi ve doğurduğu sonuçların bireylere toplantılar yapılarak, seminerler düzenlenerek anlatılmalıdır. Bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları özellikle kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerle ve bölgelere yapılmalıdır. Kayıt dışı faaliyette bulunmada bireylerin bilgi ve bilinçlendirilmesi yapılırken bireylere güven de sağlanmalıdır. Kamuoyuna olan güvenin sağlanması bilgilerin uygulamaya konulmasını kolaylaştırır. Sosyal güvenlik sisteminin artırılması ve sunumunun iyileştirilmesi kayıtlı çalışmaya teşvik edecektir. Özellikle sağlık hizmetlerinin artırılması kayıtlı çalışmanın kısa vadeli faydaları arasında yer alır ve kayıtlı çalışmaya teşvik eder.

Bireylerin bilgi ve bilinçlendirilmesiyle ilgili olarak kayıtlı çalıştıran işyerlerinin teşviki özendirilmelidir. İşverenlerin çalıştırdıkları işçilere karşı hak ve yükümlülüklerini yerine getirdiğine dair “Sosyal Sorumluluk Standardı Belgesi” teşvik edilmelidir. Halkın üretilen ürünlerin standartlara uygun olarak üretildiğini belirten TSE işareti gibi, işyerinde sosyal sorumluluğun yerine getirildiğini belirten SSS işaretinin kullanılması ve toplumda bu ürünlerin kullanılması yönünde bilinçlendirilmelidir. Ayrıca toplumda kayıtlı faaliyetlerin yararlarıyla ilgili bireyler bilgilendirilirken, kayıtlı çalışma durumunda sağlayacakları yararlar belge broşürler dağıtılarak anlatılmalıdır. Okullarda öğrenciler bu konuda eğitilmelidir (Azaklı,2009:76).

4.4.8. Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele

Kayıt dışı istihdamın sebepleri arasında yer alan işsizlik ve buna bağlı olarak gelişen yoksulluk önleendiğinde kayıt dışı istihdamın azalacağı bir gerçektir (Azaklı,2009:77).

Yoksulluk sınırı, cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar olarak alındığında 2012 yılında yüzde 2,27 olan yoksulluk oranı, 2013 yılında yüzde 2,03 olarak hesaplanmıştır. Cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı için kentsel yerleşim yerlerinde yoksulluk oranı 2012 yılında yüzde 0,60 iken 2013 yılında yüzde 0,64 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yoksulluk sınırına göre kırsal

yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı 2012 yılında yüzde 5,88 iken 2013 yılında yüzde 5,13 olarak hesaplanmıştır (www.milliyet.com.tr ,09.03.2015).

Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik programlarının artırılması ve gerçekten ihtiyacı olan bireylerin araştırılması gerekir. Bunun için yoksulluk tanımının objektif kriterlere göre yapılması gerekmektedir. Yoksulluk; bireylerin, eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel nitelik ve yeteneklerinin düşüklüğü sebebiyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumudur (Gündoğan,2008:2). Gelir dağılımından adaletsiz pay alan ve her türlü sosyal korumadan yoksun bırakılan kesimler, kayıt dışı istihdama yönelmektedirler (Tunç,2007:75).

4.4.9. Çocuk İşçiliğinin Kaldırılması

Kayıt dışı istihdamın bir boyutunu oluşturan çocuk işçiliği önemli bir sorundur. Türkiye köy toplumundan sanayi toplumuna geçerken köyden kente göçü yaşamıştır. Bir yandan da nüfus artış hızının yüksek olması, bütçeden eğitime yeterince pay ayrılamaması çocukların istihdam edilmesine sebep olmuştur. Son yıllarda bunun önüne geçmek için çalışmalar sürdürülmektedir (Azaklı,2009:81).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, AB fonlarından, Uluslar arası Kuruluşların kaynaklarından yararlanarak ve çeşitli ülkelerle işbirliği içerisinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak projeler üretilmiştir. Bu projelerle, çocukların kötü koşullarda çalışmasının önlenmesi, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin sunulması ve ailelere mesleki eğitim verilerek iş bulma ya da kendi işlerini kurma imkanlarının sağlanması hedeflenmiştir. AB fonu kaynaklarından yararlanarak Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliği'nin teknik desteğiyle yedi ilde (Elazığ, Erzurum Van, Çankırı, Kastamonu, Sinop ve Ordu) yürütülen Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2005-2007) yürürlüğe konulmuştur. Proje kapsamında bu yedi ilde araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmayla, işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların eğitim, çalışma hayatı, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin nedenleri ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir (www.csgeb.gov.tr ,09.03.2015).

İlgili kesimlerde duyarlılık yaratma, sahiplenme ve sosyal diyalogun geliştirilmesi amacıyla il seminerleri düzenlenmiş, yerel ve ulusal medyada konu yer almış, çeşitli dokümanlar (broşür, takvim, afiş, CD vs) hazırlanarak ilgili tüm taraflara dağıtımı gerçekleştirilmiştir (Azaklı,2009:82).

Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak “Tarladan Okula Projesi” uygulamaya konulmuştur (www.ahaber.com.tr ,09.03.2015). Bu proje ile kayıt dışı çalışan çocuklar eğitime sevk edilmiş ve böylece kısmen de olsa kayıt dışı istihdam azaltılmaya çalışılmıştır.

Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı, 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 15 milyon 247 bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerdedir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken, %8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların %97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam etmektedir. 2012 yılı verilerine göre ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9'dur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış göstermektedir. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6, 15-17 yaş grubunda ise %15,6'dır. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %44,8'i kentsel, %55,2'si kırsal yerlerde yaşamakta olup, %68,8'i erkek ve %31,2'si ise kız çocuklarıdır (www.tuik.gov.tr ,05.03.2015).

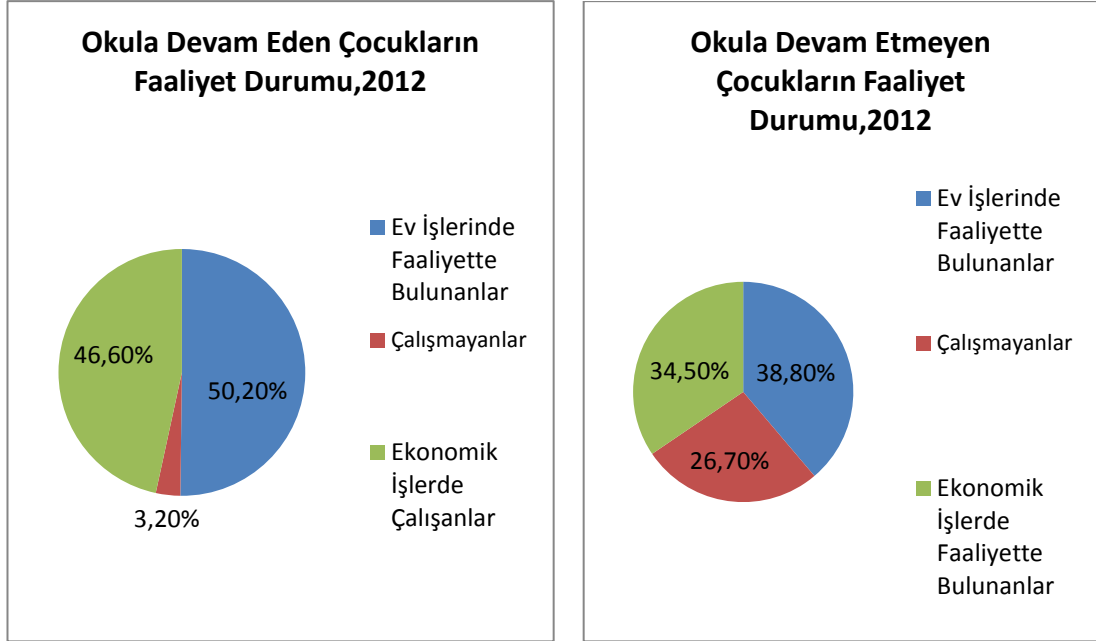
Tablo 4.12. Türkiye’de Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012 (www.tuik.gov.tr ,05.03.2015)

Göstergeler	2006 *		2012	
	(Ekim-Kasım-Aralık)		(Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
6-17 Yaş Grubu Nüfus	15.025	-	15.247	-
İstihdam (6-17)	890	100,0	893	100,0
6-14 Yaş	285	32,0	292	32,7
15-17 Yaş	605	68,0	601	67,3
Erkek	601	67,5	614	68,8

Kadın	289	32,5	279	31,2
Kent	490	55,1	400	44,8
Kır	400	44,9	493	55,2
Tarım	326	36,6	399	44,7
Sanayi	275	30,9	217	24,3
Hizmet	289	32,5	277	31,0
Ücretli Veya Yevmiyeli	505	56,7	470	52,6
Kendi Hesabına	24	2,7	10	1,1
Ücretsiz Aile İşçisi	362	40,7	413	46,2
6-14 İstihdam Oranı	-	2,5	-	2,6
15-17 İstihdam Oranı	-	16,6	-	15,6

*2006 yılı sonuçları, 2008 bazlı nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir. Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir

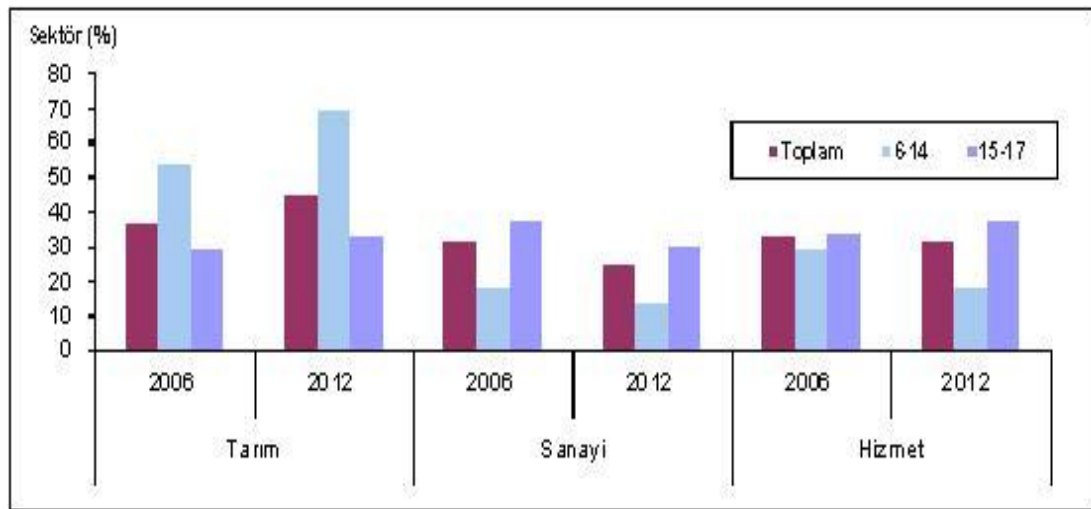
Çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'i, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların ise %34,3'ü bir okula devam etmektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların %3,2'si ekonomik işlerde ve %50,2'si ev işlerinde faaliyet gösterirken, %46,6'sı herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların ise; %34,5'i ekonomik işlerde ve %38,8'i ev işlerinde faaliyet gösterirken, %26,7'si herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır.

Grafik 4.3. Türkiye’de Okula Devam Eden ve Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu (6-17),2012 (www.tuik.gov.tr ,05.03.2015)

Tablo 4.13. çalışan çocukların %44,7’si (399 bin kişi) tarım, %24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve %31’i (277 bin kişi) hizmet sektöründe çalıştığını göstermektedir. Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artarken, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmet sektörünün payı ise 1,5 puan azaldığı görülmektedir. İşteki duruma göre; çalışan çocukların %52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, %46,2’si (413 bin kişi) ise ücretsiz aile işçisidir.

Tablo 4.13. Türkiye’de Sektörlere Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar,2006-2012(www.tuik.gov.tr, 05.03.2015)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kişilerin kayıtlı iş akdine sahip olmadığı ve ücretini ne zaman alacağını, hatta çalışması karşılığında hak ettiği ücreti alıp almayacağını bilmeden çalışması anlamına gelen kayıt dışı istihdam, farklı gelişmişlik düzeyine sahip tüm ülkelerin karşılaştıkları ortak bir sorundur. Küreselleşmenin hızlanması, ticari sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem ülke içinde hem de ülkeler arasında rekabet artmakta, maliyetleri düşürmeye yönelik olarak ekonomilerde enformel sektörün ağırlığı artmakta, kayıt dışı özellik arz eden farklı istihdam şekilleri meydana gelmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı son yıllarda giderek artmış, 2014 yılında % 36,39 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki ağırlığı ve tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranının %90 civarında olması, toplam kayıt dışı istihdam oranını yükseltse de tarım dışı sektörlerdeki kayıt dışı istihdam oranı da %30’ ları geçmekte ve büyüklük olarak önem arz etmektedir. Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranının genel özelliklerine bakıldığında kadınların erkeklere göre, eğitim düzeyi düşük olanların eğitim düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek olduğu ve kayıt dışı istihdamın başta tarım ve imalat sektörü olmak üzere tekstil, inşaat ve hizmetler sektörlerinde yaygın olduğu görülmektedir.

Ülkemizde insanlar için işsizlik ve yoksulluğu sürekli hale getiren kayıt dışı istihdam, işverenler için de haksız rekabete sebep olmaktadır. Devletin vergi gelirlerini azaltıp bütçe açıklarına neden olan kayıt dışı istihdam, aynı zamanda gelir dağılımında adaletsizliğine yol açmakta, çalışma hayatında verimliliği düşürmekte, sosyal güvenlik sisteminin dengesini bozmakta ve kayıt dışı emek arzının giderek artmasına sebep olmaktadır.

Kayıt dışı istihdamla mücadelede fikir vermesi açısından AB üyesi ülkelerin uyguladıkları yöntemlere bakıldığında, sadece denetime dayalı mücadele yerine kayıt dışı çalışmaya sebep olan sorunlara da odaklanıldığı görülmektedir. Yasal mevzuatın

katı olması, işgücü piyasasının esnek olmaması, istihdam yüklerinin ağır olması gibi sistemin işleyişindeki aksaklıkların kayıt dışı çalışmaya sebep olması durumunda vergi ve prim indirimleri, sübvansiyonlu istihdam uygulamaları, çalışma hayatının esnekleştirilmesi, devlet ile halk arasındaki mesafeyi azaltıcı doğrudan demokrasi yöntemlerinin getirilmesi, istihdam ile ilgili işlerde tek durak büroların oluşturularak işgücü piyasasındaki bürokratik engellerin ortadan kaldırılması gibi yöntemler ile sistemin aksayan tarafları düzeltilmeye çalışılmaktadır. Gerekli düzenlemeler yapılmasına rağmen halen kayıt dışı çalışmada ısrar ediliyorsa denetim ve yaptırımların artırılması, yerel komisyonların ve ihbar sisteminin oluşturulması, göçlere sıkı denetim getirilmesi, kamu kurumları ve sosyal taraflar arasında işbirliğiyle veri ve bilgi paylaşımı gibi yöntemlerle kayıt dışı çalışanlar kayıt altına alınmaya zorlanmaktadır. Bu önlemlere rağmen bireyler bilgi eksikliği veya yoksulluk gibi sebeplerle kayıtlı sisteme giremiyorsa danışmanlık verilmesi, işe başlarken değişik teşvik mekanizmalarının uygulanması, kamu çalışanlarının eğitilmesiyle bu sorun giderilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu yöntemler uygulanırken kayıt dışı çalışmanın zararları ve kayıtlı çalışmanın faydalarını barındıran bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyalarıyla bireylerin tutum ve davranışları değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülkelerin gündeminde 1970'li yıllardan sonra yer almaya başlamış ve bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan hem de gelişmiş olan ülkelerin sorunudur. Günümüzde ülkelerin en önemli sorunların birisi olan kayıt dışı faaliyetler, nedenleri, sonuçları ve işleyişiyle oldukça karmaşık bir olgudur. Son dönemlerde iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve küresel rekabetin artmasıyla kayıt dışı ekonomi artmakta ve buna bağlı olarak kayıt dışı istihdam da artmaktadır. Türkiye kayıt dışı istihdamla 1980'li yıllardan sonra özel sektörün ekonomi üzerinde etkinliğinin artması ile tanışmış ve günümüze kadar gelen bir sorun olmuştur.

Kayıt dışı ekonomi, özellikle müdahale ve sınırlamaların yoğun olduğu ülkelerde daha büyük boyutta görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında, gelir dağılımı ve enflasyon, vergi oranlarıyla sosyal güvenlik primi, kişilerin kayıtlı ekonomik faaliyetlerde bulunmasını engelleyen aşırı devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri, ekonomide sektörlerin ağırlığı gibi istihdamla ilgili kesintilerin yüksekliği durumudur. Bunların yanında vergi bilincinin oluşmaması ve

denetimlerin yetersiz olması gibi ekonomik ve mali sebeplerin etkili olmasının yanı sıra boyutlarının gelişmesinde sosyal nedenler de etkili olmaktadır. Nüfusun hızla arttığı, bölgeler arası gelişmişlik farkının yarattığı iç göç olgusu ve gecekondulaşmanın yoğun olarak gözlemlendiği ülkelerde, kayıt dışı çalışma ülke ekonomilerinin karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir.

Kayıt dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla, yeterince vergi toplanamaması nedeniyle ortaya çıkan önemli kamu açıkları ve dürüst mükellefler aleyhine bozulan vergi yükü dağılımı ekonomide haksız rekabet, sosyal yapıda ve çalışma ilişkilerinde bozulma gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Kayıt dışı ekonominin GSMH hesaplamaları gibi ekonomik göstergeler için kaynak teşkil eden birçok istatistikî hesaplamalara dâhil edilmemesi sebebiyle uygulamaya konulan tedbir ve politikaların sonuçları net olarak saptanamamakta, ülkenin ekonomik ve sosyal gücü tam olarak belirlenememektedir. Ayrıca bu durum geleceğe dönük ekonomik tahminlerin doğru yapılmamasına da neden olmaktadır. Bu olumsuz yanlarına karşın, kayıt dışı ekonomiyi geniş kitlelere iş ve gelir imkânı sağlayan bir sosyal güvenlik aracı olarak düşünenler ve olumlu yaklaşanlar da vardır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edildiğinde cezalandırma ihtimali, söz konusu faaliyetlerin gizlilik içerisinde yürütülmesine ve bu sebeple tespitinin güçlenmesine yol açmaktadır. Ayrıca kayıt dışı faaliyetlerin boyutlarını ortaya çıkarmak amacıyla geliştirilen yöntemlerden her birinin, tahmin sonuçlarını büyük ölçüde etkileyecek farklı yaklaşımlar içermesi ve bir diğerine göre farklı dezavantajlar barındırması sebebiyle kayıt dışı faaliyetlerin boyutuna ilişkin tahmin çalışmalarının birbirinden farklı sonuçlar verme ihtimali her zaman mevcuttur.

Kayıt altına alınmayan ekonomik faaliyetler ekonomik, kültürel, politik ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmakta ve bu sebeple ülkeden ülkeye değişmektedir. Bundan dolayı kayıt dışı ekonominin tespiti ve tedbir alınması aşamasında, her ülke, kendi yapısal özelliklerini göz önünde bulundurarak bir yöntem belirlemek zorundadır.

Türkiye için kayıt dışı ekonomi kavramı, yer altı ekonomisini ve buna bağlı olarak kara para ekonomiyi içeriyorsa, genel olarak kastedilen yasal ekonomik faaliyetlerdeki kayıt dışılık ve bunun yarattığı vergisel kayıp ve kaçaklardır. Yer altı ekonomisinin ekonomik büyüklüğü tartışılmakla birlikte bütünüyle ortadan

kaldırılmasının mümkün olmayacağı ve ülkemize özgü olarak ekonomik yapının, kanuni faaliyetlerde kayıt dışılığı benimsemiş olmasının etkisi vardır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir ayağı da istihdam boyutudur. Türkiye ekonomisinin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı bir ekonomi olması, bütün sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması, gelir yetersizliği sebebiyle ek işlerde çalışanların kayıt dışı çalışmayı kabul etmesi, emeklilerin tekrar kayıtsız bir biçimde işgücünde yer alması, kadın ve çocuk çalışanların büyük bir bölümünün kayıt dışı çalışmayı kabul etmesi, yabancı kaçak işçilerin kayıt dışı çalışması, kırsal bölgelerden kentsel bölgelere yoğun bir göçün sürmesinin sonucunda vasıfsız kişilerin kentlerde kayıtlı işgücü piyasasına girememesi, işletmelerinin rekabet güçlerini arttırmak amacıyla işgücü maliyetlerini kayıt dışı istihdam yoluyla gidermesi ve artan vergi ve prim yükü gibi sebepler kayıt dışı istihdama sebep olan başlıca faktörler olarak gösterilebilir.

Ülkemizde kayıt dışı istihdam ile mücadele çalışmaları kapsamında bugüne kadar yürütülmüş olan çalışmalar, kayıt dışı istihdama sebep olan temel yapısal sorunları çözmeye yönelik sistematik plan ve programlar içermemiştir. Kayıt dışı istihdam konusunda ekonomik ve siyasal konjonktüre göre hareket edilmiş, hatta sorunun çözümü çoğu zaman vergi ve sigorta prim oranlarının indirilmesinde aranmıştır. Bu sebeple kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmaları kapsamında bugüne kadar yürütülmüş olan çalışmalar, istenilen sonuçları vermemiştir.

Günümüzde ise kayıt dışı istihdam sorununun ülkemiz için maddi ve manevi olumsuzluklara sebep olan ekonomik ve toplumsal bir sorun olduğu anlaşılmış ve çalışmaların kapsam ve içeriği bu doğrultuda değiştirilmiştir. Bu bağlamda kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmalarında yeni yasal ve idari düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve azaltılması için alınması gereken yasal ve idari tedbirler şu şekilde sıralanabilir:

- Ülkemizde kayıt dışı istihdamın en büyük sebeplerinden biri olarak gösterilen istihdam üzerindeki mali yükler, kayıtlı istihdamın her yıl belirli bir oranda artırılması karşılığında kademeli olarak azaltılmalıdır.

- “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Kanunu” bir an önce çıkartılmalıdır. Böylece yürütülen çalışmalar daha etkin hale gelecektir.
- Ekonomik piyasalarda kayıt dışı istihdamın sebep olduğu haksız rekabet unsuru ortadan kaldırılmalı ve kayıt dışı çalışan kesimi kayıt altına alacak projeler geliştirilmelidir.
- Hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve artan göç olgusunu önlemeye yönelik aktif politikalar geliştirilmelidir.
- Kayıt dışı istihdam sorununun çözümü, tek bir elde toplanmamalıdır. Sorunun çözümünde demokratik katılım süreçleri işletilmeli, sosyal diyalog yoluyla devletin, sosyal taraflarının (işçi ve işveren sendikaları konfederasyonları) sivil toplum örgütlerinin ve halkın katılımı sağlanmalıdır.
- Kayıt dışı istihdam ilişkilerini engellemek için ülkemizde bütün hizmet akitleri uygun görülecek bir makamca onaylanmalıdır.
- İşsizlik ve yoksulluğu azaltıp kayıtlı istihdamı artırabilmek için ülkenin üretici kesimi olan reel sektör desteklenmelidir.
- İşverenlerin kayıtlı işgücü çalıştırması için 4857 Sayılı İş Kanunu, 1136 Sayılı Avukat Kanunu ve 3289 Sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile işverenlere getirilen özürlü ve eski hükümlü çalıştırma, avukat bulundurma, antrenör bulundurma, spor kompleksi açma gibi yükümlülükler esnekleştirilmelidir.
- Toplumda sigortasız çalışmanın sebep olduğu olumsuzluklar konusunda var olan bilgi ve bilinç eksikliğini gidermek ve sigortalı çalışma konusunda farkındalık yaratmak amacıyla özellikle kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu bölgelerde ve toplumun diğer kesimlerinde görüntülü ve görüntüsüz kitle iletişim araçlarıyla bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri en üst düzeye çıkarılmalıdır.
- Kayıtlı istihdamı artırmak ve kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla son yıllarda uygulamaya konulan kapsamlı teşvik uygulamaları yeniden gözden geçirilmeli, çeşitlendirilmeli ve devam ettirilmelidir. Kayıt dışı istihdamla mücadelede Türkiye gerçeklerinden hareketle geliştirilen strateji ve politikalar karma politika yaklaşımıyla eş zamanlı olarak uygulanmalıdır.

- İstihdama ilişkin bürokratik işlemler azaltılmalı, “tek durak büro”lar kurularak işletmelerin açılışı kolaylaştırılmalıdır. Kayıt dışı çalışan kesimlerin kayıt altına alınabilmeleri için mikro ve makro ölçekte projeler geliştirilmeli, devam eden projeler ise ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır.
- Kayıt dışı istihdamın kişiye, topluma ve devlete vermiş olduğu zarar konusunda kişilerin ve toplumun bilinçlendirilmesi sağlanmalı, eğitim ve öğretim programlarında sigortalılık ve sosyal güvenlik bilincini artırıcı konulara geniş yer verilmelidir.
- Kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçilikle mücadeleyi başarılı kılmak için kaçak işçi ihbar hattı kurulmalıdır.
- Ülkeye yasal ya da yasa dışı yollardan giriş yapan yabancı kaçak işçilerin yakalanması ve sınır dışı edilebilmeleri için gümrük muhafaza memurlarına güvenlik güçlerinin olmadığı durumlarda gerek yabancı kaçak işçiyi sınır dışı edebilme, gerekse de tutuklayabilme yetkileri verilmeli ve sınır kontrolleri artırılmalıdır.
- Yasal yükümlülüklerini yerine getirmeyen işverenlere yönelik Türkiye’de sadece idari para cezası uygulanmaktayken, gelişmiş ülkelerde birçok ceza uygulanmaktadır. Cezaların caydırıcı kılınması için ülkemizde de cezalar artırılmalı ve çeşitlendirilmelidir.
- Ülkemizde sosyal güvenlik sistemini zayıflatan, primli sistemden primsiz sisteme geçişi özendirilen isteğe bağlı sigortalılık ve yeşil kart uygulamaları yeniden gözden geçirilmeli veya tamamen kaldırılmalıdır.
- Sosyal güvenlik sisteminin gözden kaçırılmasına sebep olan birçok kuruma kayıtlılık uygulamasından vazgeçilip tek numara sistemiyle tek kuruma kayıtlılık uygulamasına geçilmelidir.
- Kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınmasında önemli bir işlev üstlenecek aktif istihdam programlarına yer verilmeli ve bu uygulamayı devam ettirebilmek için de GSYİH’nın belirli bir yüzdesi bu işe ayrılmalıdır.
- Ülkemizde kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmalarının etkin, etkili ve başarılı olabilmesi için toplumun tüm kesimlerinin özveriyle

sorunun çözümüne eğilmesi, demokratik katılım ve sosyal diyalog anlayışıyla sorunun çözümüne katkı sağlaması gerekmektedir.

- Sosyal güvenlik sistemindeki denetimleri etkinleştirebilmek için Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde sigorta denetmeni kadrosu oluşturulmalıdır. Yoklama memuru sayısı artırılmalıdır.
- Kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyon etkinleştirilmeli ve ortak veri tabanları kurulmalıdır. Böylece kamu kurum ve kuruluşları arasında çapraz kontrol denetimleri hayata geçirilebilecektir.

Gaziantep, ülkemizin sürdürülebilir kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal gelişme dinamiklerini içinde barındıran Ortadoğu ve batı arasında ekonomik entegrasyonu sağlayan, ticari hacmi ve sanayisiyle GAP'ın merkezi olan, ekonomik olarak çevresindeki birçok ili etkisi altında tutarken, kendisi uluslar arası piyasalarda aktif etkisi olan bir ildir. Gaziantep'in 2010 yılında kayıt dışı istihdam oranı hesaplanan yönteme göre %60,7 olarak tahmin edilmiştir. Bu oran 2013 yılında %56,4'e düşmüştür. Bütün bu dinamikleri bünyesinde barındıran Gaziantep bir il olarak sosyo-ekonomik açıdan dünyayı ve Türkiye'yi etkileyen tüm kayıt dışılık verileri Gaziantep'i de etkilemektedir. Dolayısıyla Gaziantep'te kayıt dışı istihdamla mücadele edebilmek için öncelikle Türkiye ekonomisinin genel parametreleriyle kayıt dışı istihdamla mücadele edilmesi gerekmektedir. Ancak Gaziantep için önem arz edenler; göçün azaltılması, nüfus artış hızının kontrolü, kurumsal yapının geliştirilmesi, yaptırımların caydırıcılığı, denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve Kayıtlı ekonomik faaliyetlerin özendirilmesi gösterilebilir.

KAYNAKLAR

- Akalın, G. ve Kesikoplu, F. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 3. Sayı: 5. s. 3.
- Arslan, İ., Bozkurt, C., Nakipoğlu, F. ve Gürsel, E. (2011). *Kayıt Dışı İstihdamın Gaziantep Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi*. Gaziantep. ss. 23-48.
- Aslanoğlu, S. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*. Yıl: 3. Sayı: 6 /2007-2. s. 135.
- Ay, A., Sugözü, İ. H.ve Erdoğan, S. (2014). Türkiye’de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affı Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1985-2012). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Dr. Mehmet Yıldız Özel sayısı 2014.
- Azıklı, S. B. (2009). *Türkiye’deki Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu*. Yüksek Lisans Tezi. Karaman. ss. 32-85.
- Bakkal, U. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Derin Yayınları: 97. İstanbul. ss. 14-119.
- Baytar, Y. (2006). *Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Dikey Denetim Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı. Adana. ss.52-71.

- Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Bankacılık Yüksek Lisans Programı. İstanbul. s. 152.
- Biçer, Y. (2006). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı. Isparta. ss.19-31.
- Biçerli, M. K. (2000). *Çalışma Ekonomisi*. Beta Yayınları. İstanbul. s. 135.
- Bulut, H.M. (2007). *Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Kayıt Dışı İle Müdahale Yöntemleri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Ana Bilim Dalı. Kars. s. 25.
- Bulut, M. (2013). Vergileme ve Kayıt Dışı İstihdam Üzerine Bir Analiz. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 37. Temmuz- Ağustos 2013. Kırgızistan. ss. 6-7.
- Candan, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara. ss. 25-89.
- Chant, S. ve Pedwell, C. (2008). *Women, Gender and The Informal Economy: An Assessment Of ILO Research and Suggested Ways Forward*. London School Of Economics. s. 9.
- Çetintaş, H. ve Verbil, H. (2003). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (1). s. 4.
- Çifçi, M. (2010). Türkiye’de İşsizliğe Çözüm Önerisi Olarak Kadın Girişimciliğın Geliştirilmesi: Mikro Kredi Uygulamaları. *Çimento İşveren Dergisi*. Eylül. s. 42.
- Demir, H. İ. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Karapara İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı. Isparta. ss. 19- 27.

- Dinler Arslanoğlu, G. (2013). *Kayıt Dışı İstihdam: Gaziantep Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Gaziantep. ss. 89-107.
- Duruoğlu, T. (2007). Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. Sayı: 24. Kış-Bahar 2007. s. 2.
- Elevli, B. *Bafra Kayıtlı İstihdamın Özendirilmesi Projesi Eğitim Programları*. s. 37.
- Erkuş, H. ve Karagöz, K. (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*. Sayı:156. Ocak-Haziran 2009. s. 7.
- Erdut, Z. (2007). *Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri*. Çalışma ve Toplum, 2007/1. s. 28.
- Fidan, H. ve Genç, S. (2013). Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 5. Sayı: 9. Güz. s. 3.
- Frey, B.S. ve Schneider, F. (2000). *Informal and Underground Economy*. Forthcoming In Orley Ashenfelter: International Encyclopedia Of Social and Behavioral Science, Bd. 12 Economics, Amsterdam: Elsevier Science Publisling Company. s. 3.
- Gaziantep Kent Konseyi. (2014). *Gaziantep’te Yaşayan Suriyelilere İlişkin Rapor*. Gaziantep Kent Konseyi Yürütme Kurulu. Aralık 2014. s. 5.
- Gaziantep Sanayi Odası (GSO). (2014). Gaziantep’in Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri. ss. 4-63.
- Gaziantep Ticaret Odası (GTO). (2013). Rakamlarla Gaziantep 2013. ss. 11-40.
- Gelir Dairesi Başkanlığı. (2009, Nisan). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*. Yayın No: 87. Ankara. s. 52.
- Geniş, Ş. ve Adaş, E. B. (2011). Gaziantep Kent Nüfusunun Demografik ve Sosyo-ekonomik Yapısı: Saha Araştırmasından Notlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2011 10 (1). s. 298.

- Gökalp, İ. (2007). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 12. Mayıs- 2007. Kırgızistan. s. 2.
- Gönnetlioğlu, H. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi: Nedenleri, Boyutları ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı. Antalya. ss. 20-49.
- Görüş Dergisi. (2011). *Kayıt Dışı Ekonomiye, Kayıtsız Kalmaya Ne Kadar Devam Edeceğiz?*. TÜSİAD. Şubat 2011. s.23.
- Grief, W. ve Hisarcıklıoğlu, R. (2010). *AB ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*. AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi 28. Toplantısı. İngiltere. 13-14 Eylül 2010. s. 2.
- Gül Aydın, E. (2013). *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Konusu Üzerine Teorik ve Ampirik Bir Çalışma*. Beykent Üniversitesi. ss. 3-4.
- Gülcemal, E. (2009). *Türkiye’deki Kamu Kurumlarının Kayıt Dışı İstihdamla Mücadeledeki Görevleri Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasındaki ve Denetimdeki Rollerini Kurumlar Arası Koordinasyonun Sağlanması*. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Sosyal Güvenlik Uzmanlık Tezi. İzmir. ss. 33-51.
- Gülçubuk, B. (2012). *Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık*. Çalışma ve Toplum, 2012/2. s. 5.
- Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış*. ss. 6-9.
- Gümüş, T. (2000). Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2. Sayı: 3. s. 4.
- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Ankara Sanayi Odası. s. 2.
- Güryay, E. ve Şafaklı, O. (2004). KKTC’de Kaçak İşgücünün Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1). ss. 3-4.

- Halis, H., Yıldırım, M., Özkan, B. ve Özkan, G. (2007). Yabancı Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 12. Yıl: 1. ss. 3-5.
- Heyes, J. (2007). *Sosyal Diyalog Yoluyla Kayıt Dışı İstihdam Sorununa Çözüm Bulunması: 2005-2007 EU- ILO Projesi Nihai Raporu*. İngiltere. s. 5.
- Huitfeldt, H., Sida ve Jütting, J. (2009). *Informality and Informal Employment*. OECD Development Centre. s. 95.
- Işık, N. ve Acar, M. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:21. Temmuz-Ağustos 2003. s.2.
- İpek Yolu Kalkınma Ajansı. (2013). İstihdam Raporu TRC1 Bölgesi. Gaziantep. s. 5.
- Kahya, Y. ve Irmak, F. (2014). Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisi Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2014 18 (1)*. s. 351.
- Karaarslan, E. (2010). *Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Mali Hizmetler Derneği. Yayın No: 7. Ankara. Kasım. ss. 43-112.
- Karahan, Ö. ve İpek, E. (2013). Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim ve Kompozisyonundaki Gelişmeler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 21. s. 4.
- Karatay, Ö. (2009). *Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. Sivas. ss.13-82.
- Karatay, Ö. ve Kapusızoğlu, M. (2011). Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. Cilt:3. No:1. s. 5.

- Kaya, M. *Suçtan Elde Edilen Gelirlerin Vergisel Boyutu*. Maliye Uzmanları Derneği. s. 3.
- Kaya Sandal, E. ve Şen, Ö. (2013). Gaziantep İlinin Ekonomik Coğrafyasından Bir Kesit: 1998- 2012yılları Arasında İhracat Performansının İstatistikî Verilerle Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 3. Sayı: 6. s. 3.
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013. (2011). Ankara. s. 2.
- Kayıtlı İstihdamın Teşviki II Hibe Programı. (2013). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Daire Başkanlığı. s. 4.
- Kubar, Y. (2007). *Bir İktisat Politikası Aracı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994- 2007) Analizi*. s. 229.
- Lippert, O. ve Walker, M. (1997). *The Underground Economy: Global Evidence Of Its Size and Impact*. The Fraser Institute Vancouver. British Columbia, Canada. s. 139.
- Maliye ve Sigorta Yorumları (2006). *Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi-İdari Yapı (1)*. 01 Şubat. s. 2.
- Metin, Ş. (2011). *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Durumu: Türkiye’de Ev- Eksenli Çalışma*. Uzmanlık Tezi. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara. ss. 62-75.
- Mirus, R. ve Smith R.S. (1997). *Self-Employment, Tax Evasion And The Underground Economy: Micro-Based Estimates For Canada*. Working Paper 1002, Cambridge, MA, Harvard Law School, International Tax Program. s. 27.
- Nakıpoğlu, F. (2011). *Türkiye- Suriye Ekonomik İlişkilerinde Gaziantep’in Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Gaziantep. ss. 91-103.
- Oğuz, İ. H. (2014). *Türkiye Dış Ticaretinde Öne Çıkan İller ve Gaziantep Dış Ticareti*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Gaziantep. s. 98.

- Oktar, M. K. (2004). Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik. *TBB Dergisi*. Sayı: 53. s. 1.
- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2007). *Para Politikası*. Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı. Yazıt Yayın Dağıtım. Akara. s. 258.
- Orhan, O. ve Şenyücel Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. ORSAM Yayınları. Rapor No: 195. Ankara. ss. 7-8.
- Öğünç, F. ve Yılmaz, G. (2000). *Estimating The Underground Economy In Turkey*. The Central Bank Of The Republic Of Turkey. Discussion Paper. Ankara. s. 10.
- Önder, M. (2012). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslar Arası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri*. Mesleki Yeterlilik Tezi. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara. ss. 12-20.
- Önder, İ. (2001). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No:23-204. Ekim 2000- Mart 2001. s.7.
- Özener, B. ve Duyar, İ. (2004). Farklı Ülkelerde Çalışan Çocukların Büyüme Örüntüleri: Z- Skorlarına Dayalı Bir Karşılaştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 21. Sayı: 1. s. 2.
- Özsoylu, A. F. (1996). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*. Bağlam Yayıncılık. İstanbul. s. 63.
- Özsoylu, A.F. (1999). *Yer altı Ekonomisi*. Akçadağ Yayıncılık. Ankara. s. 164.
- Sarıkaya, H. E. (2007). *Kayıt Dışı Ekonominin Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği(1980-2005)*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Konya. ss. 11-29.
- Sarılı, M.A. (2002). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılık Dergisi*, sayı:41. s. 10.
- Savaşan, F.(2011). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışılıkla Mücadelenin Serencamı*. Sayı.35. Mart 2011. ss. 6-8.

- Saydam, G., Gürpınar, A., Mungan, Z. ve Besim, M. (2012). *KKTC’de Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı, Nedenleri, Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları*. s. 19.
- Schneider, F. (2002). *Size and Measurement Of The Informal Economy In 110 Countries Around The World*. s. 4.
- Sugözü, İ. H. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı. Konya. ss. 26-38.
- Süngü, Y. (2008). Kayıt Dışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. Cilt: 21. Sayı: 2-3. Kasım 2007/ Şubat 2008. ss. 2-3.
- Şen, Y.F. ve Yalçın, E. (2007). Global Bir Suç: Suçtan Elde Edilen Gelirlerin Aklanması ve Ortaya Koyduğu Sorunlar. *Polis Bilimleri Dergisi*. Cilt:9 (1-4). s. 4.
- Taş, S. ve Bozkaya, G. *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları*. s. 3.
- Tecim, B. A. H. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. s. 39.
- Tekin, B. (2001). *Yer Altı Ekonomisinde Kaçakçılık-Kara Para İlişkisi ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Isparta. ss. 7-9.
- Toptaş, Ü. (1998). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri*. TES-AR Yayınları No: 26. Ankara. ss. 26-41.
- Tunç, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler, Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara. ss. 26-75.
- Turan, Z. (2012). Kayıt Dışı Ekonominin Gerçek Verimliliğe ve KOBİ’lere Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt:5. Sayı:2. s. 3.

- Türkiye Bankalar Birliği. (2003). *Kara Paranın Aklanması Suçu İle Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri*. Yayın No: 235. Aralık.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Ankara. s. 46.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). *Kayıt Dışı İstihdam ve Tüfe Oranlarının Yıllar İtibariyle Seyri*. Gaziantep.
- Us, V. (2004). *Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*. Türkiye Ekonomi Kurumu. Haziran. s. 4.
- Us, V. (2006). Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/1. s. 6.
- Uyan, B. (2009). *Bölgesel Gelişme Dinamikler: Gaziantep İlinde Yerel Ekonomik Gelişmeyi Etkileyen Faktörler*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı. Adana. ss. 60-115.
- Uyar Bozdağlıoğlu, Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 20. s. 2.
- Yazıcı, A. (2008). Yeni Kara Para Aklama Yöntemleri Olarak Akıllı Kartlar ve İnternet. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:8. Sayı:2 (153-168). s. 154.
- Yetim, N. ve Çağlayandereli, M. (2007). Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği. *Sosyoloji Dergisi* 3. Dizi 14. Sayı 2007. ss. 3-4.
- Yıldırım, M. (2007). Karaparanın Kayıt Dışı Ekonomi İçindeki Yeri ve Karapara Aklanmanın Ekonomiye Getirdiği Tehlikeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 9, Sayı:3. s. 2.
- Yılmaz, S.(2006). *Kara Paranın Aklaması ve Türkiye Boyutu*. Doktora Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Kütahya. ss. 61-74.

Yoncalık, F. (2008). *Türk Hukukunda Kara Paranın Aklanması Suçları ve Önleyici Düzenlemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Ceza Hukuku) Ana Bilim Dalı. Ankara. s. 28.

Yurdakul, F. (2006). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi. s. 3.

Yüceol, H. M. (2007). Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma. “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt: 9. Sayı:1. s. 109.

Yüzbaşıoğlu, N. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve İstihdam Üzerindeki Etkileri*. Türkiye KAMU-SEN Arge Merkezi. Yayın No: 32. Ankara. ss. 26-27.

Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. Filiz Kitap Evi. İstanbul. s. 124.

İnternet Adresleri

Alo Maliye,

www.alomaliye.com (10.12.2014).

Alo Maliye,

http://www.alomaliye.com/ekim_06/kadim.htm (05.03.2015).

A Haber,

<http://www.ahaber.com.tr/webtv/yasam/tarladan-okula-projesi> (09.03.2015).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,

http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cgm/asgariucet/2015_birinci_alti_ay (09.03.2015).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,

<http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/cgm.portal?page=cc&id=4> (09.03.2015).

Gaziantep Ticaret Odası (GTO),

www.gto.org.tr (21.11.2014).

Gelir İdaresi Başkanlığı,

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf
(05.03.2015).

Gelir İdaresi Başkanlığı,

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Kayit_Disi_Ekonomiyle_Muca_dele_Stratejisi_Eylem_Plani_2011_2013.pdf (05.03.2015).

Hazine,

www.hazine.org.tr (12.12.2014).

Kayıt dışı istihdamla mücadele (KADİM) projesi,

<http://www.kayitdisiekonomi.com/files/20061004-13-1.pdf> (25.02.2015).

Kayıtlı Ekonomiye Geçiş,

http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr./alt.php?sayfa=e_basbakanlik_genel_ge (05.03.2015).

Milliyet Gazetesi,

http://www.milliyet.com.tr/yoksulluk-orani_degismedi/ekonomi/detay/1978167/default.htm (09.03.2015).

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA),

<http://www.oka.org.tr/Documents/tr83kayitdisiistihdam18082011.pdf>
(02.12.2014).

Resmi Gazete,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13.htm>
(05.03.2015).

Sosyal Güvenlik Kurumu,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/sigortalilik/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/ (23.12.2014).

Türkiye İşverenleri Konfederasyonu (TİSK),

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id> (10.12.2014).

Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TUHİS),

<http://www.tuhis.org.tr/index.php?go=icerik&neresi=anaSayfa&Id=13>
(05.03.2015).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV),

http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/13661237106.Istihdam_Izleme_Bulteni_2_3_2013.pdf (05.03.2015).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV),

<http://www.tepav.org.tr/tr/proje/s/66> (01.02.2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),

www.tuik.gov.tr (17.01.2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659> (05.03.2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),

www.tuik.gov.tr (24.07.2015).

Yerel Net,

http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?kod=207&turu=ge (03.03.2015).

ÖZGEÇMİŞ

Hikmet Yılmaz 1988 yılında Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2008 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü kazandı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümüne yatay geçiş yaptı ve 2012 yılında mezun oldu. Erasmus staj hareketliliği ile Almanya'nın Worms kentinde Swiss Life Select adlı sigorta şirketinde 3 ay staj yaptı. Ayrıca Gaziantep Üniversitesi ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Turizm Sektöründe Genç İşgücü Programı kapsamında görev almıştır. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD'de yüksek lisansa başlamıştır.

VITAE

Hikmet Yılmaz was born in the district of Halfeti in Şanlıurfa in 1988. He completed his primary, middle and high school education in Gaziantep. He got the right to attend the Department of Economy in the Faculty of Economics and Administrative Science in the University of Mustafa Kemal in 2008. He transferred to attend the Department of Economy in the Faculty of Economics and Administrative Sciences in the University of Gaziantep in 2009 and graduated in 2012. He underwent internship program in an insurance company called Swiss Life Select in Worms in German through Erasmus internship mobility. Furthermore, he took charge in the Young Workforce Program in the Tourism Sector organized by the University of Gaziantep and Metropolitan Municipality of Gaziantep. He began the graduate program in Economics in Social Sciences Institute in the University of Gaziantep in 2013.